

Cultuurhistorische Analyse Dommelkwartier Valkenswaard

Bron afbeelding: <http://www.nieuwbouw-valkenswaard.nl>

Cultuurhistorische Analyse Dommelkwartier Valkenswaard

In opdracht van

Gemeente Valkenswaard
Dhr. D. Meeuwsen
De Hofnar 15
5554 DA Valkenswaard

Opgesteld door

Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant
Keizer Karel V Singel 8
Postbus 8035
5601 KA Eindhoven
088-3690638

Auteurs

Mevr. drs. Ria Berkvens (regionaal archeoloog)
en dhr. dr. K.A.H.W. Leenders (historisch
geograaf)

Met bijdragen van

Dhr. J. de Vries (GIS specialist)
Dhr. F. Lathouwers (GIS specialist)
Dhr. ir. J. Ashman (beleidsadviseur welstand)

Controle

Dhr. drs. W. Kreike (beleidsadviseur erfgoed)

Versienummer

2.0

Datum

Maart 2014

Status

Definitief

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
1.1. Aanleiding	6
1.2. Plangebied	7
1.3. Doel	8
1.4. Opzet en indeling	8
2. Cultuurhistorische analyse	10
2.1. Historische geografie en landschap	10
2.1.1. Ligging plangebied in historische zin	10
2.1.2. Ligging plangebied in het natuurlijke landschap	10
2.1.3. Ligging van het plangebied in het historische landschap	11
2.1.4. Overige historisch-geografisch interessante zaken binnen het plangebied	24
2.1.5. Relaties met historisch-geografisch interessante zaken net buiten het plangebied	24
2.2. Archeologie	26
2.2.1. Archeologisch vooronderzoek	27
2.2.2. Proefsleuvenonderzoek 2009 deelgebied Hoppenbrouwers	28
2.2.3. Proefsleuvenonderzoek 2009 deelgebied Weegbree	30
3. Veldcontrole	34
3.1. Veldinspectie deelgebied Hoppenbrouwers	34
3.2. Veldinspectie deelgebied Weegbree	43
4. Waardering	57
4.1. Historische geografie en landschap	57
4.1.1. Cultuurhistorische waarden van provinciaal belang	57
4.1.2. Cultuurhistorische waarden van gemeentelijk belang	61
4.2. Archeologie	66
5. Geplande ontwikkeling	69
5.1. Hoppenbrouwers	69
5.2. De Weegbree	71
5.3. Beeldkwaliteit deelgebieden Weegbree en Hoppenbrouwers	73
6. Cultuurhistorisch effect	74
6.1.1. Gevolgen bij Hoppenbrouwers	74
6.1.2. Gevolgen bij De Weegbree	74
6.1.3. Conclusie	76
7. Randvoorwaarden	78
8. Literatuur	81

Bijlagen

1. Fysisch landschap
2. Kadasterkaart 1832
3. Historisch landschap
4. Archeologische verwachtingen- en waardenkaart
5. Archeologisch landschap
6. Cultuurhistorische inventarisatiekaart
7. Erfgoedmeetlat gemeente Valkenswaard
8. Cultuurhistorische waardenkaart
9. Toelichting Cultuurhistorisch vlak van provinciaal belang
10. Bestemmingsplanregels cultuurhistorie

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

De gemeente Valkenswaard heeft in 2012-2013 het bestemmingsplan Dommelkwartier opgesteld en vastgesteld (31 januari 2013). Het gaat om een natuurontwikkeling in het Dommeldal en twee woningbouwgebieden te weten Weegbree (aan de noordwestzijde van de kern Valkenswaard) en Hoppenbrouwers (aan de westzijde van de kern Valkenswaard). Het bestemmingsplan is eind 2013 door Raad van State deels vernietigd, met als belangrijkste reden de strijdigheid met de Verordening Ruimte 2012 van de provincie. De strijdigheid was gebaseerd op twee punten: de aanduiding 'integratie stad-land' die in de Verordening is opgenomen ligt over de aanduiding groen-blauwe mantel, welke op basis van de regels van de Verordening refereert boven integratie stad-land. Tevens geeft Raad van State aan dat het aspect cultuurhistorie onvoldoende vertaald is in de bestemmingsplanregeling. Het toetsingskader betreft de regels van art. 7.4 Vr 2012 (cultuurhistorisch vlak). Dit artikel strekt tot het behoud, herstel of de duurzame ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden.

Eind vorig jaar is de gemeente Valkenswaard gestart met het opstellen van een reparatieplan voor het bestemmingsplan Dommelkwartier. Dit liep gelijktijdig met de nieuwe Verordening Ruimte 2014 van de provincie Noord-Brabant. In de nieuwe plantoelichting bij het bestemmingsplan is het aspect cultuurhistorie verspreid opgenomen (onder provinciaal en gemeentelijk beleid). De toelichting op het gerepareerde bestemmingsplan bevat verder weliswaar een beschrijving van de verschillende cultuurhistorische waarden zoals deze op de Cultuurhistorische Waardenkaart staan toegelicht, maar deze klopt deels niet en is niet compleet. Hierdoor is een goede afweging niet goed te maken.

De provincie Noord-Brabant geeft in haar reactie op de eerste versie van het voorontwerp-bestemmingsplan Dommelkwartier herziening 2014 aan dat de woningbouwlocaties Weegbree en Hoppenbrouwers in de Verordening Ruimte 2014 zijn aangemerkt als cultuurhistorisch vlak. Voor deze waarde geldt op grond van artikel 9.1, lid 2 dat bij de stedenbouwkundige en landschappelijke inrichting van de stedelijke ontwikkeling rekening gehouden dient te worden met aanwezige ruimtelijke kwaliteiten en structuren in het gebied zelf en in de naaste omgeving door deze in de planontwikkeling te betrekken. Concreet maakt het plangebied deel uit van het cultuurhistorisch landschap Dommeldal met de cultuurhistorische vlakken 'Akkercomplex Loonse Akkers' en 'Dommeldal'. Weegbree ligt in beide cultuurhistorische vlakken ('Akkercomplex Loonse Akkers' en 'Dommeldal'). Hoppenbrouwers ligt alleen in 'Dommeldal'. Beide vlakken zijn van provinciaal belang en dit belang dient dan ook uitdrukkelijk bij de planvorming te worden betrokken.

Met ingang van 1 januari 2012 is de Modernisering Monumentenzorg (MoMo) in werking getreden. Het nieuwe monumentenbeleid moet beter gaan inspelen op de kwaliteit van de omgeving. Om een stabiele en meer structurele basis te geven aan de borging van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening, is aan artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening toegevoegd dat gemeenten bij het vaststellen van bestemmingsplannen niet alleen rekening moeten houden met cultuurhistorische waarden onder de grond, maar ook met waarden boven de grond. Dat betekent dat gemeenten een analyse moeten maken van de cultuurhistorische waarden in een bestemmingsplangebied en daar conclusies aan moeten verbinden die in het bestemmingsplan verankerd worden.

Verder heeft de gemeente Valkenswaard op 14 juni 2012 de erfgoedkaart met bijbehorende beleidskaarten vastgesteld. Dit nieuwe gemeentelijke beleid was nog niet opgenomen in het oorspronkelijke bestemmingsplan Dommelkwartier.

De gemeente Valkenswaard heeft de Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant gevraagd om voor het aspect cultuurhistorie een apart onderzoeksrapport (cultuurhistorische analyse) op te stellen waardoor de verschillende aanwezige waarden in het gebied goed in beeld komen. Daarmee kan een betere afweging van belangen gemaakt worden in relatie tot de mogelijkheden voor woningbouw in dit gebied. Tot slot zal worden aangegeven hoe met de aanwezige cultuurhistorische waarden in het bestemmingsplan rekening kan worden gehouden.

Overzicht van plangebied Dommelkwartier (gearceerd) met de deelgebieden (rood omlijnd) De Weegbree in het noorden en Hoppenbrouwers in het zuiden.

1.2. Plangebied

Het plangebied 'Dommelkwartier, herziening 2014' ligt ten noorden van de Tienendreef tussen de woonwijken van Dommelen in het westen en de wijk 't Gegraaf in het oosten. Wegen die het plangebied omsluiten zijn de Tienendreef, Hoppenbrouwers, Waterlaat, Lijsterbeslaan, Kornoeljelaan, De Weegbree en Nieuwe Waalreseweg. Het plangebied bestaat uit de woningbouwlocaties Hoppenbrouwers en De Weegbree. Het natuurontwikkelingsgebied Dommeldal maakt geen onderdeel uit van het onderhavige plangebied, maar vormt wel een onderdeel van het totale ontwikkelingsproject 'Dommelkwartier'.

Het Dommeldal is gelegen tussen de kernen Valkenswaard en Dommelen en wordt gekarakteriseerd door het licht glooiende landschap. Centraal in het dal stroomt de Dommel vanuit België richting Eindhoven en vervolgens richting 's-Hertogenbosch waar hij uitmondt in de Maas. In het verleden was sprake van een kleinschalig beeklandschap met beemden, hooilanden en houtwallen. Deze kleinschaligheid is binnen het gebied nog steeds herkenbaar.

Het deelgebied Hoppenbrouwers is gelegen aan de zuidzijde tussen de Nieuwe Waalreseweg, de Tienendreef en de Lijsterbeslaan. De weg 'Hoppenbrouwers' ligt in het gebied en betreft een oude weg waaraan nog één boerderij staat. Het gebied heeft momenteel een overwegend agrarisch gebruik en is ca. 5,8 ha groot. Het vormt een groene wig die vanuit het Dommeldal de kern van Valkenswaard in loopt via het park en het kerkhof.

Het deelgebied De Weegbree is gelegen ten noorden van de wijk 't Gegraaf bij de Nieuwe Waalreseweg – De Weegbree. Het gebied is ook wel bekend als de Loonderakker en heeft momenteel een overwegend agrarisch gebruik. Centraal door het gebied loopt een zandpad. Het gebied ligt in de overgangszone van de bebouwde kom van Valkenswaard naar het Dommeldal en is circa 6,9 ha groot.

1.3. Doel

Doel van de cultuurhistorische analyse is een beeld te geven van de ontwikkelingsgeschiedenis van dit gebied, de cultuurhistorische kwaliteiten, consequenties voor deze samenhang in het gebied naar voren te brengen en zo mogelijk de randvoorwaarden te formuleren voor de geplande ruimtelijke ontwikkeling. De meerwaarde van deze analyse is om een onderbouwde keuze te maken hoe om te gaan met de noodzakelijke toekomstige ingrepen in het gebied in relatie tot de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten, en ze kan tevens dienen als inspiratiebron voor deze toekomstige ontwikkelingen. Daarnaast geeft deze analyse regels ter bescherming van deze cultuurhistorische waarden die in het bestemmingsplan kunnen worden opgenomen.

Afbeelding: Luchtfoto met daarop de deelgebieden Weegbree in het noorden en Hoppenbrouwers in het zuiden (bron: Google Maps).

1.4. Opzet en indeling

Vanuit de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van het plangebied Dommelkwartier willen wij allereerst begrijpen waarom het gebied er uit ziet zoals het nu is. Om daar grip op te krijgen, wordt gericht archeologisch, lokaal historisch en historisch-geografisch literatuur- en bronnenonderzoek verricht; daarbij wordt ook veldonderzoek verricht aan de hand van foto's en de veldcomputer, om de aanwezige cultuurhistorische elementen te inventariseren. Op basis van de verkregen inzichten en de beschrijving die daaruit volgt, geven we vervolgens aan wat vanuit cultuurhistorisch perspectief de belangrijke thema's zijn in het ruimtelijke beeld van het gebied.

De analyse resulteert in een serie verhelderende en aanschouwelijke kaarten en/of foto's op het gebied van de objectgerichte en samenhangende thema's:

- historische geografie
- archeologie
- (bouw)historie
- landschap en groen

Op basis van de beschreven kwaliteiten kunnen we richtingen aangeven voor de gewenste ontwikkelingen in het gebied. Uitgangspunt is dat er recht wordt gedaan aan de historie van de plek.

Op basis van de inventarisatie worden de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten gewaardeerd. Vervolgens worden de effecten van de beoogde ingrepen in het gebied (voorgenomen woningbouw met bijbehorende infrastructuur) getoetst op hun impact op de cultuurhistorische componenten. Tot slot zullen de gevolgen, met kansen en bedreigingen, worden omschreven. Het vigerende cultuurhistorische beleid van de gemeente is hierbij meegenomen.

In hoofdstuk 2 analyseert achtereenvolgens de beschikbare gegevens over bodem en landschap, cultuurhistorie en archeologie. Karel Leenders gaat daarbij in op de historische geografie van het gebied. Hoofdstuk 3 doet verslag van de veldcontrole. In hoofdstuk 4 worden de verschillende erfgoedonderdelen gewaardeerd. In hoofdstuk 5 wordt de gewenste ontwikkeling zoals beschreven in het gerepareerde bestemmingsplan in het plangebied geschetst. In hoofdstuk 6 worden de effecten van de gewenste ontwikkelingen op de cultuurhistorische waarden in kaart gebracht, en worden vervolgens de randvoorwaarden gegeven voor de concrete inrichting van het gebied.

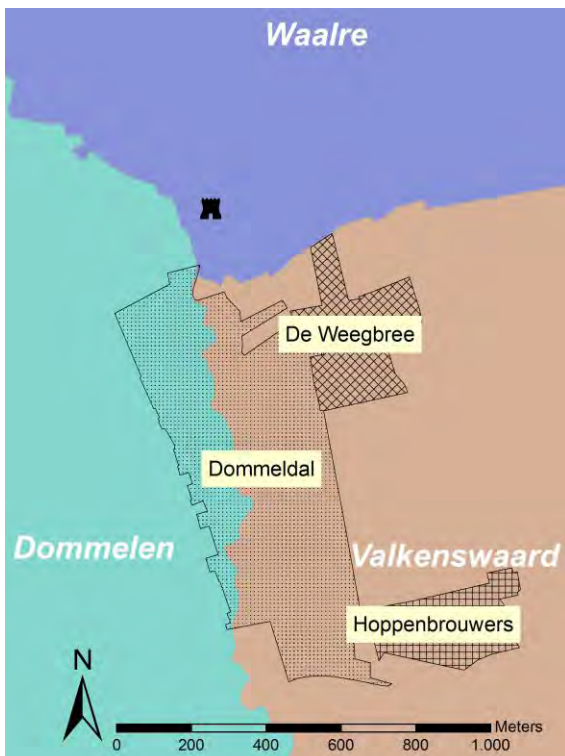
2. Cultuurhistorische analyse

In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens de aspecten landschap, historische geografie en archeologie van het plangebied onderzocht en beschreven. De waardering van deze aspecten volgt in hoofdstuk 4.

2.1. Historische geografie en landschap¹

2.1.1. Ligging plangebied in historische zin

Het plangebied beslaat ruim één kilometer van het Dommeldal tussen Dommelen en Valkenswaard, met twee uitlopers buiten het beekdal aan de Valkenswaardse kant. Die drie delen heten hier Dommeldal, De Weegbree en Hoppenbrouwers.

Het plan ligt tegen de noordgrens van de huidige gemeente Valkenswaard. Ten noorden ervan ligt de gemeente Waalre. Tot 1934 behoorde het gebied ten westen van de Dommel tot de toen nog zelfstandige gemeente Dommelen. De oude gemeenten Dommelen, Valkenswaard en Waalre gaan terug op de gelijknamige en hier gelijk begrensde dorpen van voor 1810. Waalre en Valkenswaard waren tot 1795 één heerlijkheid, waarvan de heer kon resideren op een kasteel dat net buiten het plangebied stond.

Het plangebied ligt dus niet centraal, maar juist aan de rand van de oude dorpsgebieden. Historisch-geografische beschouwingen betreffen vaak de centrale gebieden, maar een dergelijke randsituatie is eerder al eens behandeld in een beschrijving van het Groot Schietveld bij Wuustwezel en Brecht in België.² Daar betrof het echter een groot heidegebied tussen de dorpen en gehuchten. Hier in Valkenswaard gaat het om zeer oud cultuurland tussen de dorpen en gehuchten in de nabijheid van het kasteel.

Het plangebied, de dorpsgebieden en het kasteel.

2.1.2. Ligging plangebied in het natuurlijke landschap

Het grootste deel 'Dommeldal' van het plangebied ligt in het hier ongeveer 500 meter brede dal van de rivier de Dommel. In het zuiden stroomt daar nog een beekje genaamd De Rijt in uit. Pas een eind ten noorden van het plangebied is er een volgende zijbeek. Volgens de bodemkaart en de geomorfologische kaart komt in vrijwel heel dit deel van het beekdal een moerige laag in de bodem voor, afgedekt met lemige fijnzandige lage enkeerdgronden.³ Bij archeologische verkenningen werd in 2009 een heuse veenlaag aangetroffen.⁴

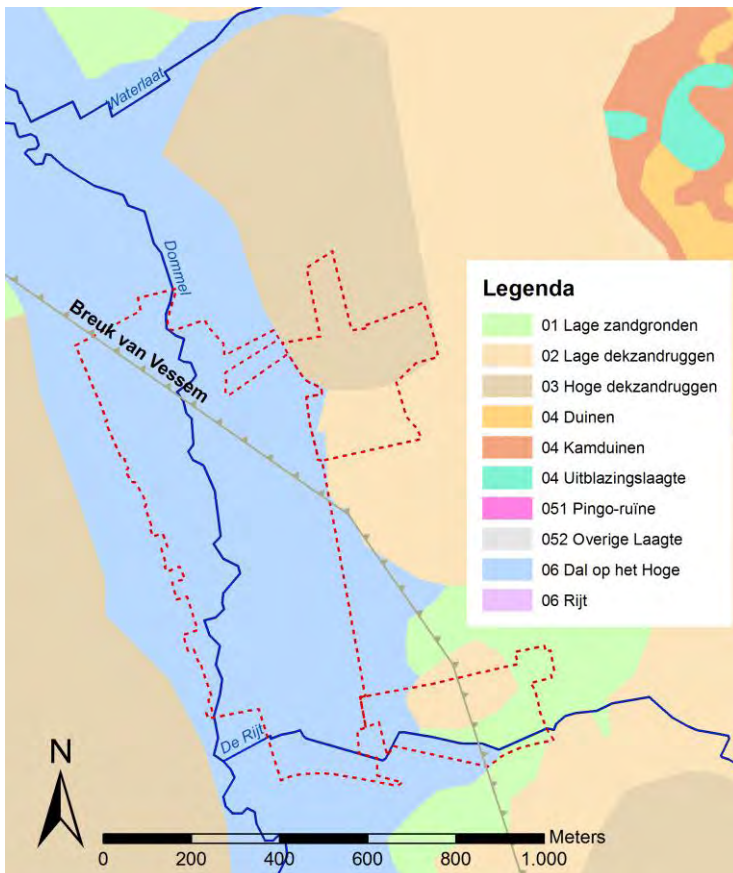
In de zuidelijke oostelijke uitloper van het plangebied 'Hoppenbrouwers' ligt een gedeelte van een lage dekzandkop die we, gezien de veldnamen ter plaatse, de "Reitakker" kunnen noemen. De noordelijke oostelijke uitloper 'De Weegbree' bestaat deels uit lage en deels uit hoge dekzandruggen. Beide uitlopers hebben een hoge zwarte enkeerd bodem.

1 Leenders, K.A.H.W. 12-2-2014: Valkenswaard – Dommelkwartier. Cultuurhistorische analyse, Den Haag.

2 Leenders, K.A.H.W..Cultuurhistorische en historisch-landschappelijke waarden op het Groot en Klein Schietveld (gemeenten Brecht, Wuustwezel, Brasschaat, Kapellen, Kalmthout). De Haag, 2002.

3 Geomorfologische kaart 1:50.000; Bodemkaart 1:50.000.

4 Mostert, M., C. Verbeek. Valkenswaard (NB): De Weegbree en Hoppenbrouwers. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. Den Bosch, 2010. (BAAC/Bilan rapport 2010/B1696)

Het plangebied in het oorspronkelijke natuurlijke (fysische) landschap (zie ook bijlage 1).

De meeste Noord-Brabantse beken en rivieren zijn in de tweede helft van de twintigste eeuw rechtgetrokken. De rivier de Dommel is daaraan binnen het plangebied ontsnapt. Ze heeft er slechts één bocht verloren, net ten noorden van het Christoffelpad. Ook de breedte van de Dommel is tussen 1828 en 2010 niet noemenswaardig veranderd: ongeveer 10 meter. Het beekje De Rijt is vanaf de grote boom (schiefwilg – *Salix alba*) in de zuidelijke uitloper stroomafwaarts nog als pad, greppel en sloot herkenbaar. Stroomopwaarts van die boom is deze waterloop verdwenen. Misschien is de sloot die er 40 meter ten zuiden van op de plangrens naar het pad genaamd Hoppenbrouwers loopt, er een opvolger van.

Schuin door het plangebied loopt de tegenwoordig weinig actieve geologische Breuk van Vessem. Deze breuk heeft hier aan de oppervlakte geen herkenbare landschappelijke effecten. Dat de Rijt min of meer op de breuk ontsprong heeft waarschijnlijk eerder te maken met de rand van de hoge grond van de Kerkakkers, dan met de breuk.

2.1.3. Ligging van het plangebied in het historische landschap

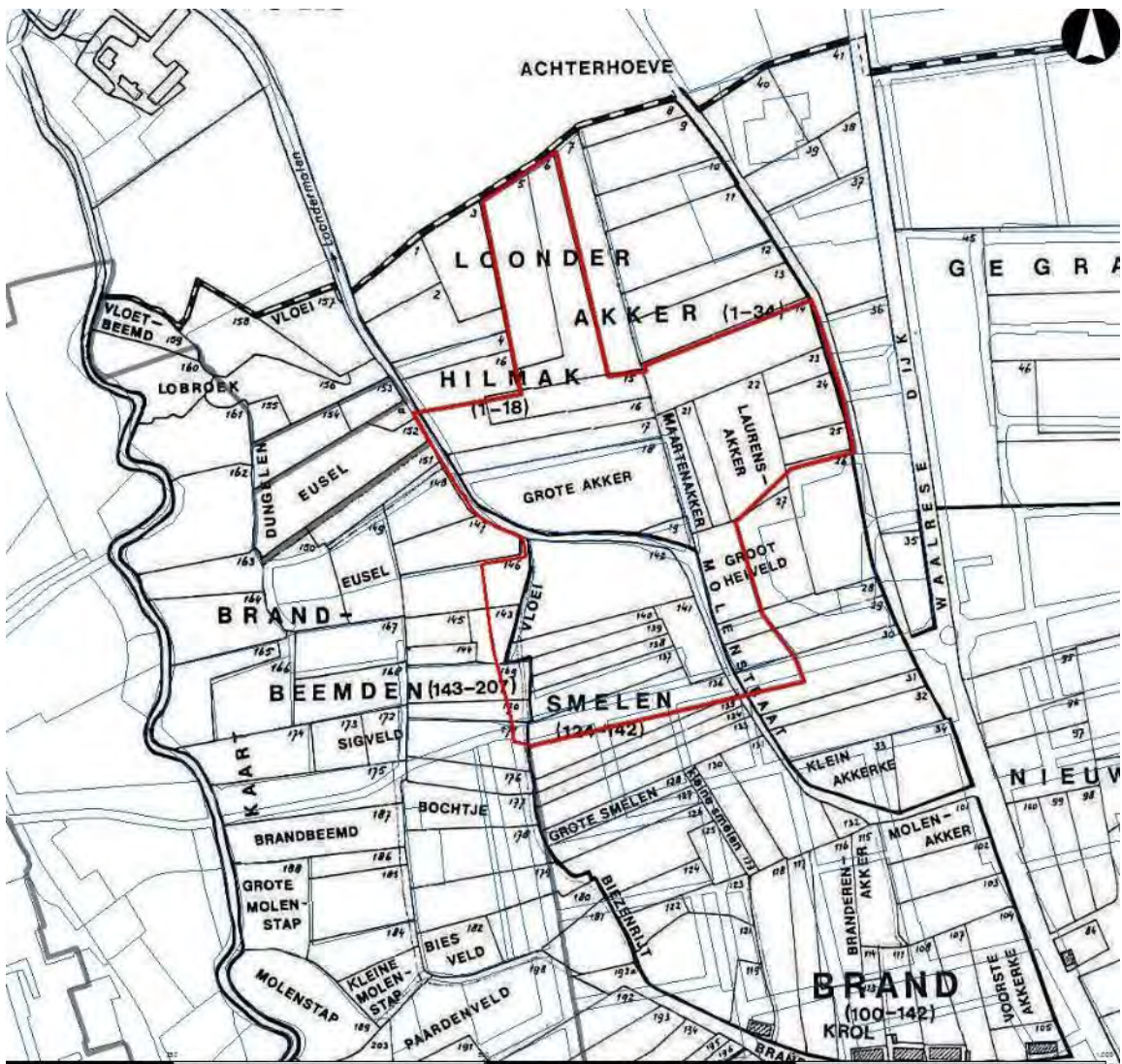
Het Dommeldal

Vanaf de middeleeuwen werd het Dommeldal gebruikt als “beemd”, dat is hooiland dat na een of twee hooioogsten in de lente gedurende de zomer beweid werd met jongvee. Dit zien we terug in de veldnamen in het Dommeldal.⁵ Het noordelijke deel heet al in 1525 de Brandbeemden, het zuidelijke de Geenhovense Beemden, beide genoemd naar de gehuchten waar ze bij hoorden.⁶

5 Mélotte H.E.M., J. Molemans. *Valkenswaard*. Eindhoven, 1979 (Noordbrabantse plaatsnamen, monografie 1 in de reeks monografieën uitgegeven door de Stichting Brabants Heem, Valkenswaard.)

6 Mélotte en Molemans, 1979, 85, 114 - 115: de naam Geenhovense Beemden duikt pas in 1828 op, maar de gehuchtnaam Geenhoven is veel ouder met een eerste vermelding in 1343.

Het noordelijk deel van het Dommeldal en deelgebied Weegbree (rood omlijnd) op de kadasterkaart van 1832 met de ligging van de toponiemen. In blauw de huidige topografie (bron: Mélotte & Molemans 1979).

In de Brandbeemden ligt in het noorden de Vloetbeemd. Die naam verwijst naar het overstromen als de iets verderop gelegen Loonse Watermolen te hoog opstuwde. Iets zuidelijker liggen twee percelen met de naam Eusel: hoge droge slechte weide die met kreupelhout omgeven was.⁷ Ze zijn nu bebost. Daar vlakbij ligt een perceelsgroep met de naam Dungelen: ook dat verwijst naar een kleine bodemverheffing of donk.⁸ Nog wat zuidelijker liggen het Sigveld (zegge), de Kaart (teenwilg) en het Biesveld (biezen).⁹ Deze namen verwijzen ook naar vochtige omstandigheden, net als de naam Lobroek bij de Vloetbeemd.¹⁰ Aan de zuidgrens van de Brandbeemden liggen percelen met de naam Willekensbeemd, Koppenbeemd en afzonderlijke percelen met de namen Brandbeemd en Lange Brandbeemd. De eerste twee zijn naar vroegere eigenaren vernoemd.¹¹ Tegen de Dommel liggen de Molenstap, de Grote en de Kleine Molenstap. De naam Molenstap verwijst naar een eenvoudig brugje over de Dommel, in dit geval opvolger van een eerdere doorwaadbare plaats of voorde. De naam komt voor in de periode 1600 -1839, maar de

7 Mélotte en Molemans, 1979, 111 – 112, genoemd vanaf 1447.

8 Mélotte en Molemans, 1979, 109, genoemd vanaf 1500.

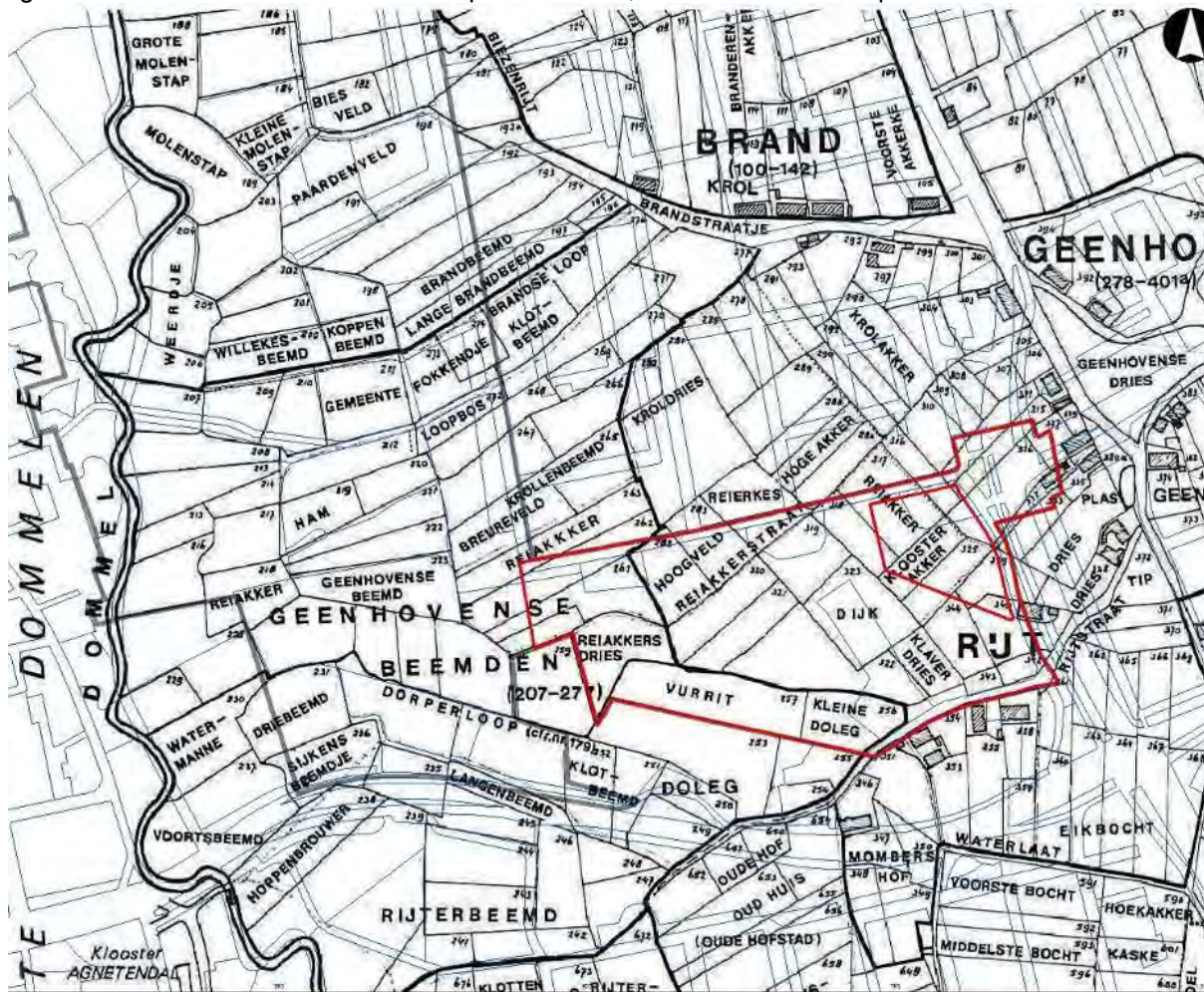
9 Mélotte en Molemans, 1979, 233, 157, 75: Biesveld al vanaf 1413 bekend.

10 Mélotte en Molemans, 1979, 187, in 1413 in *dat Loebroec*. De naam betekent: moerasbos.

11 Mélotte en Molemans, 1979, 266, 172.

kadasterkaart van 1828 en de topografische kaart van 1837 tekenen er geen brugje meer.¹² Mogelijk gingen men hierlangs naar de Keersopse Watermolen. Ten zuiden van de Molenstap ligt het Weerdje: erg laag hooiland, mogelijk ooit een eilandje tussen twee Dommelarmen.¹³ Ten oosten van de Kleine Molenstap ligt het Paardenveld. Die naam dateert pas van 1815, voordien heette het perceel Brandbeemd.¹⁴

Het zuidelijk deel van het Dommeldal en deelgebied Hoppenbrouwers (rood omlijnd) op de kadasterkaart van 1832 met de ligging van de toponiemen. In blauw de huidige topografie (bron: Mélotte & Molemans 1979).

In de Geenhovense Beemden ligt de Klotbeemd: daar werd gebaggerd wat na droging een goede kwaliteit turf opleverde.¹⁵ Dit perceel ligt inderdaad vlak bij het gehucht Brand. Wat verderop liggen de Krollenbeemd (genoemd naar het huis Krol of de bewoner ervan)¹⁶, het Breureveld (genoemd naar een broer?)¹⁷, de in 1773 uitgemoerde Driebeemd (in drie delen verdeelde beemd?)¹⁸, Het Sijkensbeemdje, genoemd naar Goyart Sijcken uit 1533¹⁹, de Langenbeemd en nog een Klotbeemd, terwijl het watertje de Rijt in 1851 ook Dorperloop genoemd werd.²⁰ Aan de Dommel lag een lang perceel dat Hopperbrouwers

12 Mélotte en Molemans, 1979, 197-198.

13 Mélotte en Molemans, 1979, 263.

14 Mélotte en Molemans, 1979, 208.

15 Mélotte en Molemans, 1979, 169.

16 Mélotte en Molemans, 1979, 175-176.

17 Mélotte en Molemans, 1979, 87.

18 Mélotte en Molemans, 1979, 105.

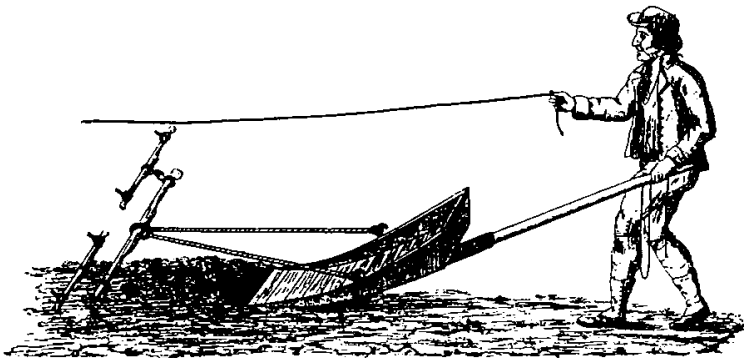
19 Mélotte en Molemans, 1979, 233.

20 Mélotte en Molemans, 1979, 104.

heette, naar een voormalige eigenaar die wel brouwer geweest zal zijn.²¹ Ook het weggetje er naartoe werd zo genoemd en die naam leeft nu voort als officiële straatnaam en naam van het zuidelijke deelplan. Naast deze natte namen zijn er ook enkele die op drogere grond wijzen, zoals de Reiakker en bij de grote boom de Reiakkerdries. "Rei" verwijst misschien naar de waternaam Rijt die net ten zuiden van het plangebied nog de naam Rijterbeemd opleverde.²² De waternaam Rijt is hier eerst de naam van een hoeve geworden (het goed Ter Rijt in 1416), vervolgens gehuchtnaam en de naam van een beemden-groep die bij dat gehucht hoorde.²³

Aan de hand van de veldnamen komt het Dommeldal naar voren als een nat hooilandgebied waarin hier en daar wat hogere plekken waren en plekken waar turf gestoken of gebaggerd werd. De bodemkaart vertelt echter een heel ander verhaal: lage enkeerdgronden. Die ontstaan als de akkergronden tot in het beekdal worden uitgebreid. Hoe zit dat? De bodemkaart typeert de bodem in het Dommeldal hier als EZg23w, dat is: lage enkeerdgrond met lemig fijn zand, met een moerige laag in de ondergrond. In de beschrijving wordt vermeld dat de bovenste 20 tot 30 centimeter van de bodem donker grijs tot zwart is, met daaronder wat grijzer materiaal dat amper minder organische stof bevat. Daaronder is de oude bovengrond – de oorspronkelijke beekdalbodem dus – nog aanwezig. Die oude beekdalbodem is hier steeds moerig, veenachtig of echt veen, en is met soms wat beekklei afgedekt. Deze laag kan 30 centimeter dik zijn. Dit betekent dat in het plangebied de beekdalbodem overal flink opgehoogd is met zand dat waarschijnlijk van de hoge akkers ten oosten en westen van het dal gehaald is. Het is niet uit te sluiten dat daarmee ook archeologisch materiaal vanaf de oude akkers naar hier gebracht is.

37. Molberd (Van Aelbroeck).

Met zo'n eenvoudige schuif met een paard ervoor om te trekken, kon de boer massa's grond verzetten om zijn land te effenen of de beemden wat op te hogen.

Het grondgebruik was hier volgens de kadastrale kaart van 1828 (zie bijlage 2) haast overal hooiland of weiland, met enkele percelen hakhout bij de Eusel en een stukje akker op het Paardenveld. De militairen die in 1837 hier de topografische kaart opnamen, noteerden ook bijna overal grasland. Bovendien gaven ze aan dat de perceelsgrenzen altijd sloten waren met rijen bomen erlangs. Hoogstwaarschijnlijk waren dat populieren en maakte het Dommeldal dus deel uit van het populierenlandschap.²⁴

21 Mélotte en Molemans, 1979, 151, vanaf 1731 bekend als veldnaam.

22 Mélotte en Molemans, 1979, 216, waar voorgesteld wordt reie, ree, waterloop; of rei, reeks, op een rij gelegen percelen. Rijterbeemd: blz. 221.

23 Mélotte en Molemans, 1979, 219.

24 Leenders, K.A.H.W.. Landscape-change, rural industry and tax-policies in the eastern part of the province North-Brabant, the Netherlands (18th century). IN: Sereno, P., M.L. Sturani (eds.). *Rural landscape between state and local communities in Europe. Past and present. Proceedings of the 16th session of the Standing European conference for the study of the rural landscape (Torino, 12-16 September 1994)*. Turiijn, 1998, 131 - 140.

Topografische kaart 1837.

Populierenlandschap

Tussen 1750 en 1950 bestond op de natte lemige gronden van vooral de noordelijke Meierij van 's-Hertogenbosch het populierenlandschap. Ook elders kwam dat voor, vooral op vochtige lemige graslandgronden.

In het populierenlandschap staan langs de sloten die de perceelsgrenzen vormen op regelde afstanden populieren. Na 1800 zijn dat vooral de Canada-populieren. Deze populieren versterken de slootkant en nemen water op uit de natte gronden. Na twintig jaar zijn ze kaprijp. De boer kapt ze of laat ze kappen en verkocht ze aan een klompenmaker. Rond 1800 werd beweerd dat voor de boer de extra inkomsten uit de populieren juist het verschil betekenden tussen overhouden en te kort hebben. Soms werden percelen in smalle stroken verdeeld, zodat er nog wat rijen populieren bij konden gepoot worden. Na 1930 nam het gebruik van klompen af. Populieren werden toen ook verwerkt tot lucifers en treinwagons. Nu is de markt voor populierenhout nog maar heel klein en worden de bomen nog maar heel plaatselijk gepoot.

Een eeuw later is het kaartbeeld heel anders. In 1930 wordt het grondgebruik nog steeds als overal grasland aangegeven, maar de sloten en boomrijen worden niet meer getekend. Daarvoor in de plaats worden dikke hagen getekend: mogelijk elzenhagen zoals elders in het Dommeldal.²⁵ Alleen pal langs de Dommel staan nog bomen aangegeven. In 1953 komen er voor het eerst akkers voor in het Dommeldal. De dikke hagen zijn dan van de kaart verdwenen, de sloten worden weer aangegeven en zo hier en daar staan er bomen langs. De populieren zijn dan uit de gratie want ze zijn niet meer nodig voor de fabricage van klompen.

Plangebied Dommelkwartier en omgeving op de Bonnekaart van 1930.

Een recente luchtfoto laat zien dat alles nu weer grasland is, met enkele percelen vol bomen, boomgroepen en eigenlijk alleen boomrijen langs de Dommel en enkele wegen. Blijkbaar zijn de oorspronkelijk broekachtige Dommeldalgronden dus door de boeren geleidelijk met akkerzand opgehoogd om ze droger te maken, maar zonder dat er massaal akkerland van gemaakt is. Dit is ook elders veelvuldig gebeurd. Uit de kaartvergelijking blijkt echter niet wanneer dit tussen Dommelen en Valkenswaard gebeurde omdat de grond als grasland in gebruik bleef.²⁶

²⁵ Hier speelt ook een rol dat op de Bonnekaarten heggen altijd al erg breed worden weergegeven: een kwestie van legenda-keuze.
²⁶ Leenders, K.A.H.W.. *De Duizelse Elzenbroeken. Landschapsgeschiedenis van een beemd die akker werd*. 2013. (Alleen op: <http://www.academia.edu/KAHWLeenders>). In dit kleine gebiedje bij Duizel schakelde men al op het eind van de negentiende eeuw over op bouwland.

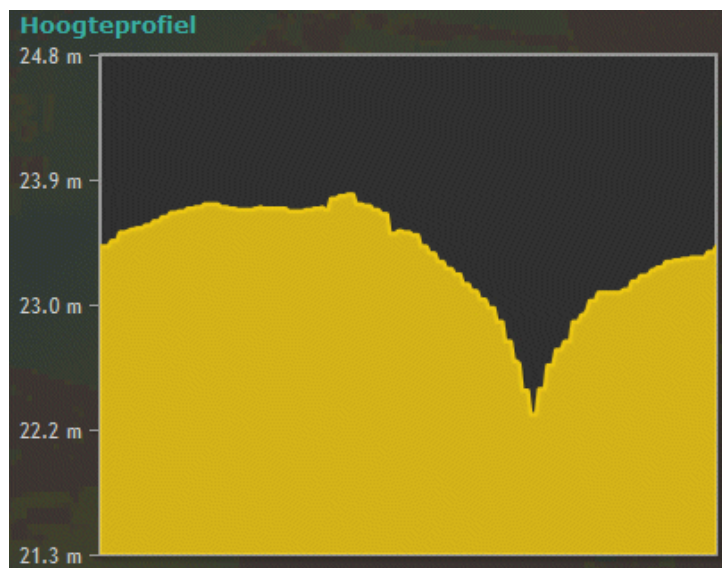

Blik op het Dommeldal vanaf de recentelijk aangebrachte waterberging. Op de achtergrond is de kasteelhoeve nog zichtbaar.

Het plandeel De Weegbree

Het plandeel De Weegbree bestaat grotendeels uit oude akkergronden met bovendien de overgang van die akkers naar het Dommeldal. Uit de combinatie van de kadasterkaart van 1828 met de topografische kaart van 1837 blijkt dat het hier om delen van twee open akkers gaat: het zuiden van de Loonder Akker en het noorden van De Smelen. Een vrij rechte haag was aan de oostkant de grens van de open akkers, en aan de westkant een reeks steilrandjes op de overgang naar het Dommeldal. Het cultuurhistorisch vlak ‘Akkercomplex Loonse Akkers’ uit het provinciale beleid is een inhoudelijk heel ander object dan de akkergroep ‘Loonder akkers’ en mag daarmee niet verward worden. De plaatselijke archiefbronnen en de volksmond spreken van Loonder Akkers en Loonder molen.²⁷

Hoogteprofiel over de Loonder Akker (links) en de Smelen (rechts) (Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2)).

Ten provinciehuize heten deze open akkers “Bolle Akkers”. In feite waren ze betrekkelijk vlak en zit het bolle karakter

²⁷ Mélotte en Molemans, 1979, 188.

in de vorm van het akkercomplex als geheel. Zo ligt het zuidelijke deel van de Loonder Akker op ongeveer 24,0 m + NAP en het restant van De Smelen op 23,4 m + NAP. In het dalletje, de Molenweg die hier een holle weg is, ligt de bodem op 22,0 m +NAP: het hoogteverschil is dus 2,0 en 1,4 meter. De overgang is vrij scherp, zonder dat er nog een steilrandje lijkt te zijn.

Binnen het plangebied zijn ook niet-historische steilranden aanwezig. Deze zijn veroorzaakt door het gedeeltelijk ontgronden van de bolle akker. Hier zien we zo'n steilrand op de perceelsgrens net ten noordwesten van het deelgebied Weegbree.

De veldnamen in dit deel van de Loonder Akker zijn niet bijzonder: twee percelen die naar een vroegere eigenaar genoemd zijn en een "Grote Akker". Wel bijzonder is de naam Hilmac die al in 1447 voorkomt. Het eerste deel van de naam 'hil' zou het Middelnederlandse hil, hille voor heuvel zijn. Het tweede deel van de naam kon niet verklaard worden. De archiefbronnen geven aan dat de Hilmac altijd akker was.²⁸

De 34 percelen van wat het kadaster in 1832 Loonder Akker noemt, blijken 15 verschillende eigenaren te hebben waarvan de percelen door elkaar liggen, zoals typisch bij een open akker. Er is één perceel dat bij het kasteel van Waalre hoort. Het is dan van een koopman uit Eindhoven. Elf percelen horen bij de drie boerderijen van De Brand. Voorts zijn er drie boeren uit Dommelen die samen 7 percelen hebben. Ook de wever Bart Stoeldraaijers uit Valkenswaard-dorp had twee perceeltjes. Van de 7 andere eigenaren is niet bekend waar ze woonden. Van de boeren van het gehucht Loon (1½ kilometer noordelijker) was niemand in de Loonder Akker gegoed. De naam Loonder Akker betekent dus: 'akker in de richting van Loon', niet: 'akker van Loon'.

Op het stuk Loonder Akker in het deelplan Weegbree mag vroegmiddeleeuwse en hoogmiddeleeuwse bewoning verwacht worden, wellicht voorafgegaan door bewoning uit de Romeinse Tijd en IJzertijd. Deze oude bewoningssporen zijn later afgedekt geraakt door het dikke akkerdek en daardoor vaak nog verrassend goed bewaard gebleven. Bovendien heeft Verspay laten zien dat dit afdekkende akkerdek zelf ook een belangrijke bron van kennis over het vroegere akkergebruik, de vroegere akkerinrichting en het ophogingsproces zijn.²⁹ Die laag mag dus niet ongezien weggeschoven worden als het tot een opgraving

²⁸ Mélotte en Molemans, 1979, 142 - 143.

²⁹ Verspay, J.. Akkerdekonderzoek in de praktijk. In: Theuws, F., M. van der Heiden (red.) De archeologie van de Brabantse akkers. Toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven. Amsterdam (Diachron), 2011, 180 - 208.

komt. Een dergelijke verwachting mag ook gelden voor de Geenhovense Akker, maar die is intussen geheel overbouwd. De Smelen zijn eigenlijk een hoek van de veel grotere Geenhovense Akker. Van de Smelen geven de bronnen vaak aan dat het akkerland was, maar er komen ook vermeldingen voor van grondgebruik als heiveld (particulier stukje heide), russen en rijshout, groes (slecht grasland). Ook de naam Smelen wijst op grasland.³⁰ Dit gebiedje lijkt dus een marginaal uithoekje van de Geenhovense Akkers te zijn, een stukje van de dries-zone dat in de open akker was opgenomen. Dat daar oude bewoningssporen aanwezig zijn blijkt uit het archeologische onderzoek, evenals dat het akkerdek interessant is als bron van kennis over het dries-gebruik.

Open Akkers

Open akkers werden gekenmerkt door een groot aantal strookvormige percelen van veel verschillende eigenaren waarvan de grenzen – die uit een simpele greppel, een pad of slechts een steen op een hoek bestonden – in het terrein amper zichtbaar waren. Dat gaf die akkers hun open karakter. Rondom waren ze vaak wel afgesloten en begrensd. Dat gebeurde meestal met een hakhouthege die soms op een walletje of steilrandje stond en waarin soms ook opgaande bomen stonden.

De open akkers markeren in de Meierij de oudst ontgonnen gebieden. Theuws noemt ze de “woon-akkergebieden”, omdat aanvankelijk ook op deze akkers gewoond werd. Bij de laatmiddeleeuwse transitie (dertiende eeuw?) verschoof de bewoning naar de rand en raakte de centrale akker onbewoond.

De open akker was altijd in gebruik als graanakker, hier meestal voor de verbouw van rogge. Om de open akker lag een zone met kleine afzonderlijk omheinde percelen die als “dries” gebruikt werden: een jaar als bouwland en dan enkele jaren grasland, groes of zelfs privéheide. In deze dries-zone kwamen ook de boerderijen terecht. Kenmerkende namen zijn hier: dries, bocht, kamp.

Uit onderzoek van veldnamen blijkt dat de buitenrand van de open akker vaak ook ooit tot de dries-zone behoorde. Blijkbaar werd de open akker in sommige perioden groter, waarbij de driesen tot permanente akker gemaakt werden. In krimpperioden kon de akkerrand weer driesland worden, of zelfs met hakhout beplant raken.

Hoewel de benaming “open akkers” verwijst naar de uiterlijke vorm in de negentiende eeuw, staat het begrip “open akkers” bij archeologen en historisch-geografen voor veel méér. Zij bedoelen er heel het pakket oude bewonings- en ophogingslagen mee dat als het ware een geschiedenisboek is dat verhaalt over bewoning, grondgebruik, landbouwgeschiedenis en landschapsgeschiedenis ter plaatse in de laatste 2500 jaar. Als zij het hebben over “beschermen”, dan geldt dat dus heel dat geschiedenisboek. De bescherming is gewenst omdat dit boek nog maar zelden goed gelezen is. In Valkenswaard is dat zelfs nog nooit gebeurd.

De bodemkaart geeft zowel op de Loonder Akkers als in De Smelen zEZ21 aan: hoge zwarte enkeerdgronden. Hier is het akkerdek 50 tot 120 centimeter dik en voor een belangrijk deel gevormd door het opbrengen van mest met zandhoudende plaggen. Het gebied heeft een open karakter en is nu gras-akkerland met enkele bomenrijen.

Het driehoekige bosje midden in De Weegbree was in 1901 een bosje. In 1832 staat het te boek als een hoekje slechte heide met opgaande bomen. Grond en bomen waren in bezit van een particulier en dus geen gemeint. De vroegere inrichting van de rand van de Loonder Akker bestond uit heggen, die stonden op de gronden van de percelen 16, 17, 18, 27 t/m 32 aan de noordkant, en op gelijke wijze aan de andere kant van de weg. Om en dus op perceel 27 stonden in 1901 hagen. In 1837 is dat ook aangegeven, plus

³⁰ Mélotte en Molemans, 1979, 234 - 244.

een pad er buiten omheen (zie figuur hieronder). Evenzo stond er in 1901 een heg op de westkant van De Smelen, waar ook nog een pad liep. Bij 137 – 139 liggen de heg en het pad geheel ten westen ervan. Bij perceel 140 “schakelt” dit systeem. Het verspringen van de heg had waarschijnlijk te maken met de toegang tot de beemd-percelen die vanaf het pad geregeld moest worden.

De Loonderakker op de kadasterkaart 1832 (Valkenswaard, blad A1). De bruine kleurlijnen markeren slechts de grenzen van de gebieden die het kadaster met een naam benoemt. Ter vergelijking wat de Topografische kaart van 1901 er van maakt:

Het wegenpatroon in De Weegbree bestond uit de volgende zandpaden:

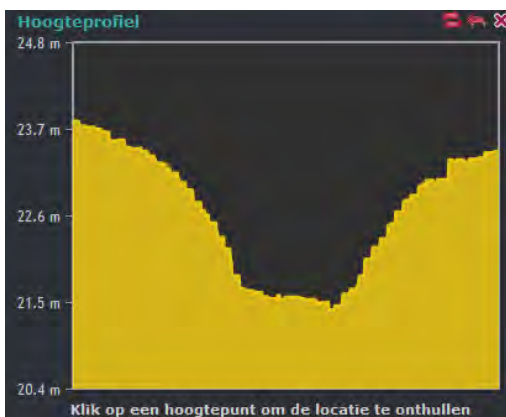
- 1) Vanaf gehucht De Brand is de Molenweg over het eerste stuk een pad midden over de akker dat bij het driehoekig bosje midden in het gebied De Weegbree rechtuit naamloos verder gaat.
- 2) Langs de steilrand tussen de akkers van De Smelen en de beemden loopt een pad dat toegang geeft tot de beemden aan de westkant en de akker aan de oostkant. Het noordelijke stuk van deze weg is onderdeel van de Molenweg; het zuidelijke deel een naamloos pad.
- 3) Ter hoogte van het driehoekig bosje is er een verbinding tussen 1 en 2, mogelijk met ook een pad naar het oosten.

- 4) Oostelijk van en langs de oostelijke heg van de Loonder Akker loopt een oude heibaan naar Waalre.
- 5) Ergens tussen 1795 en 1832 is iets oostelijker een kaarsrechte nieuwe baan naar Waalre aangelegd. Op de kadasterkaart hierboven is net het begin van die weg te zien.

Door het deelplan loopt, merendeels juist op de grens van de open akker en het Dommeldal, een zandpad langs de Kasteelhoeve naar de voormalige Loonder Molen. Op het laatste stuk bij de Kasteelhoeve loopt het pad langs een sloot die het restant is van een waterloop waarlangs men bij hoogwater de molen kon ontlasten. Deze waterloop volgde een stukje de noordelijke plangrens: daar staan er wat bomen langs. Dit is de aloude Molenweg, die sinds de 19e eeuw Molenstraat genoemd werd.³¹ Deze weg vormde één van de belangrijkste verbindingswegen tussen Waalre en Valkenswaard. Vanuit het kasteel kon het passerende verkeer hier dan ook goed in de gaten worden gehouden. Archeologisch onderzoek trof hier karrensporen aan.³² Volgens 14e eeuwse voorschriften moest een "molen wegh met karren" minimaal 12 voeten, dus 3,6 meter, breed zijn.³³ Het aardige is dat de Molenweg tussen 18 en 142 een holle weg tussen akkers was, maar tussen 18 en 147-148 een grensweg tussen akker en beemden was: de weg veranderde hier dus van karakter!

Ter oriëntatie: kadaster 1832 en plangebied grens.

AHN2-hoogteprofiel van de top van de Loonder Akker haaks op de bocht in de weg, dan een stukje beemden en dan naar de top van De Smelen.

Het hoogteverschil is nu dus 1,2 meter en het is een markante helling, maar geen steilrand (meer). Ergens op die helling stond dus de heg. De weg ligt meestal op 22,0 meter NAP.

31 Mélotte en Molemans, 1979, 198 - 199.

32 Mostert, M., C. Verbeek, 2010.

33 Ordonnatie van Karel V 24 april 1510, teruggaand op een vonnis van de rentmeester van Brabant van 4 juli 1368.

Het noordwaarts lopende pad over de Loonder Akker was zichtbaar zonder begroeiing en de kadastrale kaart legt het recht van overpad op de percelen ter weerszijden. Dit was dan ook een typisch pad over de open akker.

Langs de oude Molenweg ligt bovendien nog een zichtlijn: uitzicht op de 700 meter verderop gelegen Kasteelhoeve. Deze zichtlijn, of meer bepaald het zicht op de kasteelhoeve, is interessant omdat hiermee de band tussen Valkenswaard en zijn kasteelheer, die tussen 1400 en 1800 bestond, als het ware gesymboliseerd wordt.

Het plandeel Hoppenbrouwers

Het plandeel Hoppenbrouwers beslaat de bodem en de noordelijke dalflank van het dalletje van de waterloop De Rijt die zelf voor de helft verdwenen lijkt of deels verplaatst naar de zuidgrens van het plangebied. Alleen in het noordoosten is er een wat hogere kop die tot 24,0 m + NAP reikt: de Reitakker. Langs de beek daalt de bodem tot 22 m + NAP. De hoge kop lijkt een restant van een groter hoog gebied dat langs heel de noordgrens van het deelgebied lag: de rest zal weggegraven zijn. Het was een gebiedje met omheinde akkers: een stukje van de dries-zone buiten de open akker. Of daar oude bewoningssporen aanwezig zijn valt niet te zeggen, maar het akkerdek is zeker interessant als bron van kennis over het dries-gebruik. Dichter bij de Rijt ging het landschap over in beemden zoals we die al in het Dommeldal zagen. Voor zover de bodemkaart hier nog wat aangeeft (het oostelijke stuk staat daar als "bebouwd gebied" op) is dat de van het Dommeldal bekende lage enkeerdgrond, dus een opgehoogd broek.

Rijt

Een rijt is een moerassige komvormige laagte waarin water opwelt. Uiteindelijk loopt het water ergens over de rand om als een beginnend beekje weg te stromen. Rijen zijn te vinden waar veel kwel optreedt, bijvoorbeeld aan de randen van hogere gronden.

Later heeft men bij het ontginnen van de heide of het verbeteren van de afwatering van cultuurland sloten gegraven die in een rijt uitkwamen. Van daaraf liep het water dan wel weg.

De veldnamen wijzen ook op een gemengd oud grondgebruik. De recent afgevlakte hoge kop is de Kloosterakker. Deze akker was ooit van het klooster Sint-Agnetendal dat amper 700 meter westelijker lag. Waarschijnlijk heeft het klooster deze akker als een vrome schenking verkregen.³⁴ Daar tegenaan ligt de Reiakker met de Reiakkerstraat die naar het Hoogveld en de Reiakkerdries liep. Deze namen komen al in de zestiende eeuw voor en horen bij de dekzandkop die hier lag.³⁵ Tegen de straat Hoppenbrouwers lagen nog de Klaverdries en twee percelen die kortweg Dries heetten. De namen bevestigen dat we hier in de dries-zone zijn.

Het deelgebied Hoppenbrouwers is nu open grasland aan het straatje genaamd Hoppenbrouwers. Het meest opmerkelijk is een flinke solitaire boom (Eik) die een hoekpunt van de Reitakker en de Reitdries markeert.³⁶

De eik op de hoek van de Reitakker en de Reitdries.

Tussen de oude loop van de Rijt en de sloot die er nu ten zuiden van ligt, lag de Vurrit. Dat was een lang perceel beemd of groes. De naam zou afgeleid zijn van 'voorhoofd', dat is het land dat voor de boerderij ligt. Die boerderij was er dan een van het gehucht De Rijt.³⁷ Het oostelijk deel van deze beemd heette de Kleine Doleg. De eigenlijke Doleg lag iets zuidelijker, net buiten het plangebied. Deze

34 Mélotte en Molemans, 1979, 168.

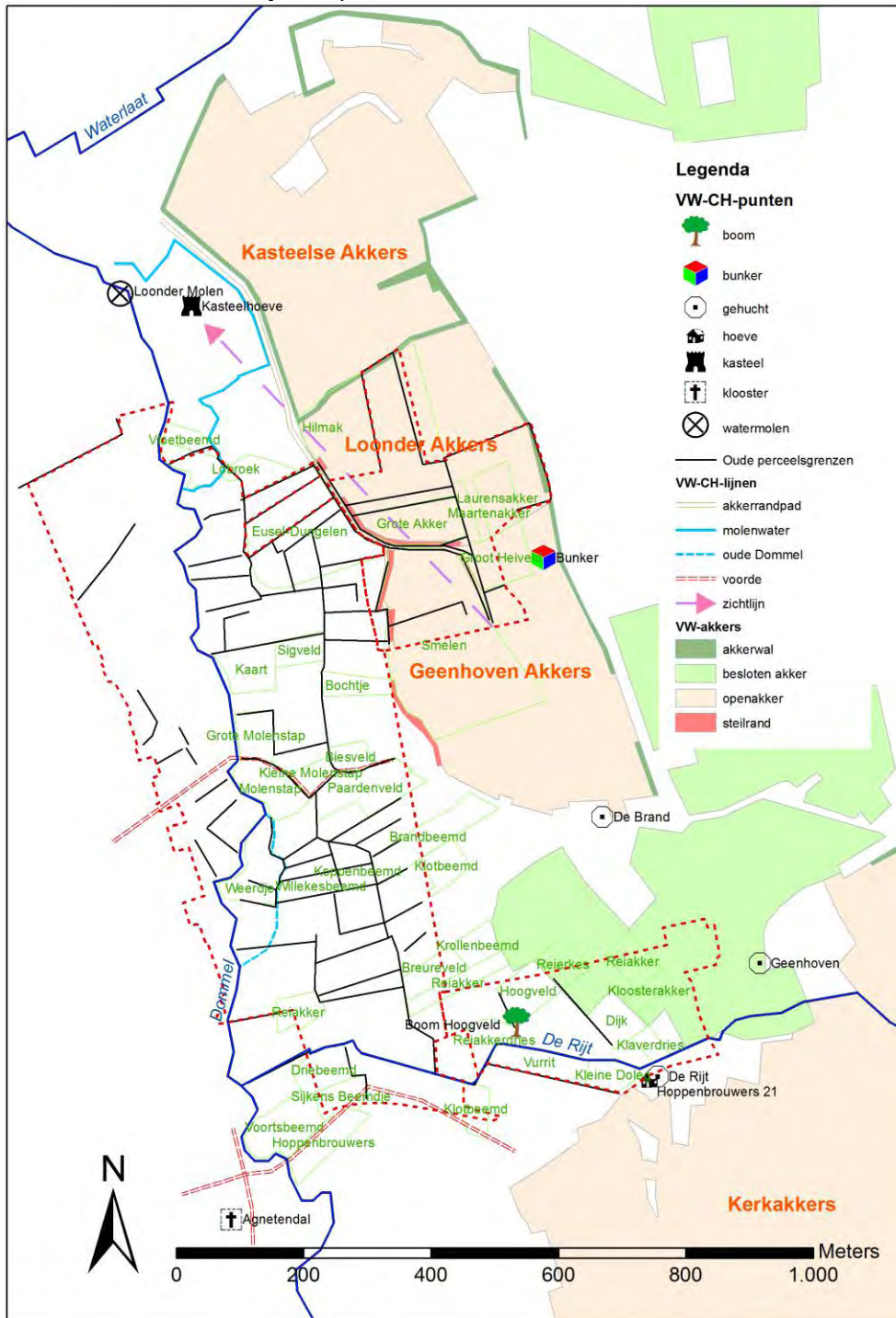
35 Mélotte en Molemans, 1979, 216 - 217.

36 B. Maes, mail van 9 februari 2014.

37 Mélotte en Molemans, 1979, 260.

wonderlijke naam, die al in 1407 genoteerd werd, betekent 'moeras, slijkpoel'.³⁸ Pal ten westen ervan lag een Klotbeemd, hooiland waaruit turf opgebaggerd werd. We zitten hier duidelijk in een uitloper van het Dommeldal waarin de Rijt uitliep.

Op deze overzichtskaart worden de in de tekst genoemde plaatsen en verschijnselen weergegeven, waarbij de plangrenzen overschreden worden. Bovendien zijn de perceelsgrenzen uit 1828 die nu nog op recente luchtfoto te zien zijn met zwarte lijnen aangegeven. Dergelijke persistente perceelsgrenzen komen vooral in het Dommeldal voor en amper in het deelplan Hoppenbrouwers. De ligging van in de tekst genoemde perceelsnamen of groepen percelen zijn in groene tint weergegeven.

38 Mélotte en Molemans, 1979, 98.

2.1.4. Overige historisch-geografisch interessante zaken binnen het plangebied

Binnen het gehele plangebied komen geen bouwsels of gebouwen met enige bijzondere waarde voor. De schaarse bebouwing langs het straatje Hoppenbrouwers kan gezien worden als de hedendaagse vorm van het oude gehuchtje De Rijt. De andere naburige gehuchten Geenhoven en De Brand lagen buiten het plangebied en bovendien zijn ze in de moderne bebouwing geheel verdwenen. De naam Geenhoven leeft voort als naam van een moderne woonwijk met stedelijk karakter.

De met een gladde boog verlopende Tienendreef ligt net ten zuiden van het plangebied. Deze weg ligt ongeveer waar een oude weg van Valkenswaard naar het klooster Sint-Agnetendal liep, een zandweg die aanvankelijk via een voorde de Dommel overstak, zoals blijkt uit de veldnaam Voortsbeemd aan de noordzijde ervan. Een tweede voorde lag halverwege het plangebied, aan de noordkant van de Molenstap. Het pad naar deze voorde bedient nu nog enkele velden en loopt als een lage heg verder tot aan de rivier. Honderd meter noordelijker steekt nu het fietspad genaamd De Voort het Dommeldal over. Dit fietspad heeft geen historische voorganger.

Even ten zuiden van het pad naar de oude voorde markeert een S-vormige begroeide perceelsgrens het tracé van een oude Dommelarm die ooit het eilandje Het Weerdje aan de oostkant omspoelde.

2.1.5. Relaties met historisch-geografisch interessante zaken net buiten het plangebied

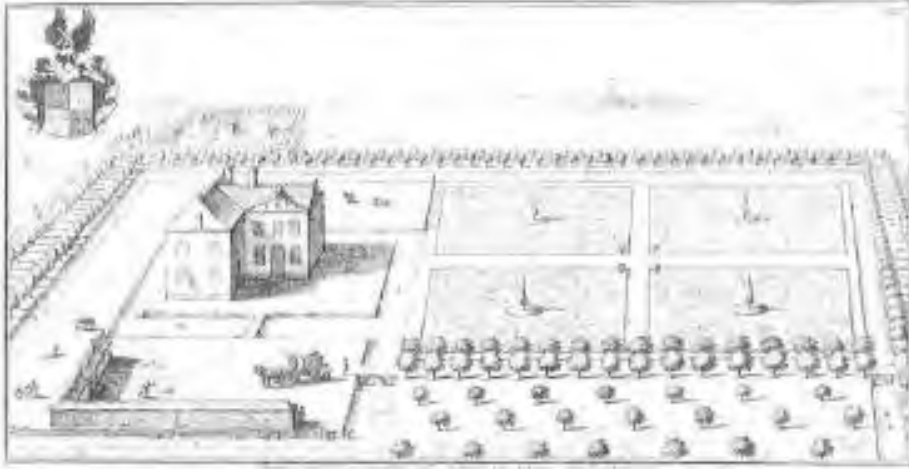
Kasteel Loon

Het plangebied grenst in het noorden aan het gedeelte van de gemeente Waalre waar van de 16^e tot de 19^e eeuw het domein van de heer van Waalre en Valkenswaard was, met kasteel, neerhuizing, watermolen en enkele hoeven.³⁹ Deze en andere hoeven gebruikten de Kasteelse Akker. Dit complex gaat terug op oudere bezittingen die vanaf de 14^e eeuw verzameld werden door de opvolgende heren van Waalre en Valkenswaard. Het oudste element van het kasteel was een 15^e eeuwse woontoren. De Loonder watermolen gaat minstens tot de tijd rond 1400 terug, maar is mogelijk veel ouder. De mogelijke voorloper van dit kasteel Loon, de zogeheten Achterhoeve, lag circa 400 m ten oosten hiervan (op de overzichtskaart het witte perceel midden in de Kasteelse Akker). Vermoedelijk is deze Achterhoeve de kern geweest van het heerlijke grondbezit in Waalre en Valkenswaard, dat mogelijk teruggaat op bezittingen van Echternach.

Het grondbezit van de heer van de heerlijkheid in Waalre en Valkenswaard vond zijn oorsprong mogelijk reeds in de 13^e of anders in het begin van de 14^e eeuw in de verwerving door de heren van Herlaar (bij St. Michelsgestel) van rechten op het in origine vermoedelijk Echternachse goed genaamd de Achterhoeve. Wellicht was een deel van de Achterhoeve in handen van de heer van Herlaar en verschaftte dit een materiele basis aan het recht van deze heren om in Waalre en Valkenswaard de voogdij voor de abdij van Echternach uit te oefenen. Vanuit de Achterhoeve bouwden de opeenvolgende heren van de heerlijkheid hun grondbezit in Waalre uit door achtereenvolgens de bouw c.q. verwerving van een watermolen en de aankoop c.q. stichting van enkele boerderijen of hoeven. Een mijlpaal in deze ontwikkeling was de bouw in de 15^e eeuw van een stenen woontoren door de heer, mogelijk op de plaats van een oudere boerderij. In totaal besloeg dit goed circa 11.000 m².⁴⁰ De heer van Herlaar, die hier vanaf 1276 optrad als Echternachse voogd, bezaten in Waalre en Valkenswaard vanaf de 14^e eeuw het hoge heerlijke gezag. Dat betekent dat hij in die plaatsen recht mocht spreken en de dorpsbestuurders (schout en schepenen) mocht aanstellen. Ook verwierf hij bijzondere rechten, zoals het jacht-, vis- en molenrecht. Behalve de Achterhoeve bezat de heer tevens (een deel van) het goed op Geenhoven, een belangrijke hoeve onder Valkenswaard, ongeveer anderhalve km ten zuiden van de Achterhoeve. Ook had hij recht op een deel van de tienden in Valkenswaard. In de 15^e eeuw was het bezit van de Achterhoeve in verschillende handen. Deze bezitsversplintering is mogelijk steeds verder gegaan.

39 Bijsterveld, A.-J., Th. Van Dijk, S. Groeneveld, J. Jansen. *Het herengoed van Waalre. De heren, het kasteel en de Loondermolen, circa 1300 – 1940*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2000.

40 Bijsterveld, A.-J., Van t'guet op gheen Afterhove tot Kasteel Loon: het goederencomplex van de heer van de heerlijkheid, in: Bijsterveld, A.-J., Th. Van Dijk, S. Groeneveld, J. Jansen. *Het herengoed van Waalre. De heren, het kasteel en de Loondermolen, circa 1300 – 1940*. Waalre (Stichting Waalres Erfgoed), 2000.

Ets met het opschrift 'Aangezicht van het kasteel Loon in het dorp Waalre'. Jacobus Harrewijn, 1694.

Opvallend is wel dat het kasteelgoed zo precies aan de gemeentegrens ophoudt. Mogelijk liep die grens (eerder tevens parochiegrens, dorpsgrens) ooit wat anders, maar werd deze op een gegeven moment aan de feitelijkheid van dat kasteelgoed aangepast.

Deze kasteelontwikkeling is dus secundair bij het veel oudere gebruik van de Kasteelse Akker. Als open akker hoort deze tot de vroegste akker- en woongebieden van de streek. Als ook hier het recent door Theuws gepresenteerde model van de middeleeuwse akkers geldt, dan mag in het open akkergebied uit de periode voor de dertiende eeuw verspreide bewoning verwacht worden.⁴¹ Ergens in of omstreeks die dertiende eeuw is de akker dan vrijgemaakt van bewoning: boerderijen werden aan de rand ervan gebouwd. Misschien hangt die ontwikkeling hier samen met de inrichting van het nieuwe domein van de heren van Waalre en Valkenswaard bij de Loonder watermolen.

Sint-Agnetendal

Een ander aandachtspunt in de omgeving van het plangebied is het klooster van Sint-Agnetendal. Agnetendal is een vrouwenklooster te Dommelen, dat bestaan heeft van 1442 tot 1716. Het werd gesticht vanuit het in 1430 ontstane klooster te Achel, dat Catharinadal heette. De katholieken kerken na 1648 in de kloosterkapel van Agnetendal tot 1716, toen de zusters hun klooster moesten verlaten. Daarna konden de katholieken de kloosterkerk als schuurkerk blijven gebruiken, onder voorwaarde dat het torentje verwijderd werd.⁴² In 1798 kregen de katholieken hun oude Sint-Martinuskerk weer terug, maar het duurde tot 1821 voor die kerk opnieuw in gebruik genomen kon worden. De oude Agnetendalkapel kon toen gesloopt worden. Nu resteert Huize Agnetendal als Rijksmonument op de Dommelstraat 41, de voormalige pastorie uit 1815, die gebouwd werd op het terrein van het voormalige klooster Sint-Agnetendal. Mogelijk wordt de kern van het gebouw nog gevormd door oudere resten van vroegere bebouwing.⁴³ De weg Tienendreef langs de zuidkant van het plangebied loopt even ten westen van de Dommel op 70 meter ten noorden langs de oude kloosterlocatie. Huize Agnetendal is vanuit het deelplan Hopperbrouwers niet zichtbaar door de vele bomen.

De Bunker

Het deelplan Weegbree grenst in het oosten aan een klein bosje. Daarin ligt de in 1942 als boerderij gebouwde gecamoufleerde afluisterbunder 'Birkenhof' van de Duitse bezetter verscholen, in de volksmond bekend als 'De Bunker'. Oorspronkelijk was het perceel in gebruik als akker. De grond met naastliggende boerderij werden echter door de Duitsers zonder pardon in beslag genomen. Het was een als Kempische herenboerderij gecamoufleerd bunkercomplex met manschappenverblijven dat tijdens WO II door de

41 Theuws, F.. De nederzittingsontwikkeling in de Middeleeuwen: een model en enige thema's voor toekomstig onderzoek. In: Theuws, F., M. van der Heiden (red.) *De archeologie van de Brabantse akkers. Toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven*. Amsterdam (Diachron), 2011, 60 - 77.

42 Leenders, K.A.H.W. *Sprokkelingen Valkenswaard* (Den Haag 2010)

43 Wiel, B. van de. *Dommelen 't is mer dé ge 't weet*. Dommelen (Projectgroep Boek Dommelen), 1980.

Duitsers werd gebouwd en van 1943 tot 1944 werd gebruikt als aftapcentrale voor het geallieerde telefoon- en telegrafieverkeer. De opgevangen berichten handelden voornamelijk over troepen- en materieeltransporten. Met de verkregen informatie hoopten de Duitsers in een vroeg stadium indicaties over de troepenbewegingen van de geallieerden te kunnen volgen. Volgens ooggetuigen waren er verschillende treinen nodig, afgeladen met bouwmaterialen, om alle grondstoffen aan te voeren. Het bouwterrein werd zeer streng bewaakt. Na circa 6 maanden dienst te hebben gedaan werd het complex in de eerste helft van september 1944 ontruimd. Het heeft geen geallieerde bombardementen uitgelokt.

De beschrijving van dit rijksmonument meldt daarover het volgende: "Deze voormalige bunker is van algemeen belang. Het gebouw heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van een bestuurlijke en militaire ontwikkeling, namelijk de stichting van militaire gebouwen door de Duitse bezetter en is tevens van belang als herinnering aan een belangrijke fase in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Het is tevens een uitzonderlijk voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de gebouwen van de Duitse bezetter. Architectuurhistorisch is het van belang vanwege de Traditionalistische stijlvormen, die bewust werden toegepast als camouflagemiddel. Het object is als voorbeeld van een af luisterbunker uniek te noemen en is tevens belangrijk vanwege de gaafheid van het exterieur en delen van het inwendige. Goed voorbeeld van camouflage-architectuur, herinnering aan de Tweede Wereldoorlog."⁴⁴

Het bosje waarin deze bunker staat ligt juist buiten het plangebied, maar grenst er aan. Het staat op het noordelijkste deel van de Geenhovense Akker. Vanuit het akkergebied ervaart men in de zomer vooral een bosje en is het gebouw amper te zien. In de winter is het gebouw tussen de bomen door juist goed zichtbaar. Het is veel groter dan een gewone boerderij en wat dat betreft dus een slechte camouflage!

Hoppenbrouwers 21

De boerderij Hoppenbrouwers 21 bestaat uit een woonstalhuis en wat bijgebouwtjes op het achter een flinke haag verscholen erf. Aan het woongedeelte is in 1930 een nieuw woonhuis onder mansardedak vastgebouwd. Het oude woonstalhuis is vermoedelijk achttiende eeuws: gebint met half rietendak, half pannendak en stenen wanden.⁴⁵ In 2009 had de boerderij nog een heel hoge TV-antenne (intussen ook zeldzaam!) en voor de deur stond een eveneens uitzonderlijke paal die ooit voor electriciteitsdraden gebruikt werd, maar die zijn er nu niet meer. Op 6 februari 2014 bleek het boerderijtje helemaal dichtgetimmerd te zijn. Het gebint is sterk aangetast door het deels openliggende rieten dak, dat ook in 2009 al gaten vertoonde.⁴⁶ Een ernstig geval van verwaarlozing. De boerderij is sinds 21 augustus 2012 een beschermd gemeentelijk monument. De boerderij staat precies buiten het deelplan Hoppenbrouwers.

De Kerkakker

Hoe ligt het plangebied ten opzichte van het oude Valkenswaard? Het gehuchtje De Rijt, met daarin de boerderij Hoppenbrouwers 21, ligt op de noordwestrand van de grote Kerkakker waarin inderdaad de eerste en latere kerken van Valkenswaard gelegen zijn. Voor deze grote akker geldt zeker weer het model van Theuws, maar het hele akkercomplex ligt volledig buiten het plangebied.

2.2. Archeologie

Latoures Vastgoed II BV en Lagis Bouw BV ontwikkelen plannen voor een tweetal woongebieden aansluitend bij de wijk 't Gegraaf. Het eerste gebied behelst een plangebied ten zuiden van die wijk, aansluitend bij de Lijsterbeslaan dat ook wel bekend is als De Hoppenbrouwers en een gebied ten noorden van de wijk aansluitend bij de Weegbree. De ontwikkeling van deze gebieden tot woongebieden impliceert verstoring van de ondergrond en vormt daarmee een bedreiging voor mogelijk aanwezige archeologische waarden. Om die reden heeft archeologisch vooronderzoek plaatsgevonden in deze gebieden. Het vooronderzoek heeft bestaan uit twee onderdelen. In de eerste plaats is er in 2007 door BILAN een archeologisch bureau- en booronderzoek⁴⁷ uitgevoerd. Hieruit bleek dat beide woongebieden

44 CHW. Nr.: KL112-000325. Rijksmonument. Nr: 518673.

45 Anoniem. Beschrijving en Matrix Hoppenbrouwers 19-21 Valkenswaard. Valkenswaard, 1999.

46 Google Streetview, foto's juli 2009.

47 - De Boer, E., 2008: Valkenswaard (NB), Hoppenbrouwers. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase). *Bilanrapport 2008/8*.

een hoge archeologische verwachting hadden. Vanwege deze hoge archeologische verwachting is van 7 tot en met 23 september 2009 door BILAN een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd door middel van proefsleuven⁴⁸. Doel van dit archeologisch onderzoek was het in kaart brengen van de bewoningsgeschiedenis en -ontwikkeling op en rond de ontwikkelingslocaties. Daartoe zijn 64 proefsleuven aangelegd en onderzocht: 40 proefsleuven in het 5,8 ha grote onderzoeksgebied De Weegbree (dekking van 6,8 %) en 24 proefsleuven in het 3,37 ha grote onderzoeksgebied Hoppenbrouwers (dekking van 7,1 %).

2.2.1. Archeologisch vooronderzoek

Oudere gegevens

In en in de directe omgeving van de deelgebieden bevinden zich volgens ARCHIS diverse archeologische vindplaatsen (zie bijlage 4 en 5). Op de Loonderakker, in het noorden van deelgebied Weegbree, werd met een metaaldetector een koperen zegelstempel gevonden, die waarschijnlijk toebehoorde aan Hubrecht II van der Clusen, heer van Waalre en Valkenswaard (1584-1613) (ARCHIS waarnemingsnr. 200088).⁴⁹ Bij archeologisch booronderzoek op de uitbreidingslocatie van Coppelmans net ten noordoosten van deelgebied Weegbree, zijn op een relatief hooggelegen terrein fragmenten handgevormd aardewerk gevonden, die dateren uit de late bronstijd tot vroege ijzertijd (ARCHIS-waarnemingsnr. 49183). De aanwezigheid van ijzeroerbrokken in het moedermateriaal duidt op een slecht ontwaterde ondergrond. In 1908 werden een twintigtal urnen en enkele losse crematies aangetroffen bij het Gegraaf, een gebied op circa 40 m oostelijk van Weegbree, die dateren uit de late bronstijd tot ijzertijd (ARCHIS-waarnemingsnr. 53486). Vermoedelijk bevinden zich op het terrein nog sporen van het urnenveld, waardoor het terrein is aangewezen als beschermd terrein van zeer hoge archeologische waarde (Monumentnr. 1492). Een groot deel van het urnenveld is echter al verloren gegaan door plunderingen en zandwinningsactiviteiten. Nabij deze locatie is in 1954 nog een (deel van?) urnenveld uit de late bronstijd-ijzertijd opgegraven (ARCHIS waarnemingsnr. 14704). Nog iets verder naar het oosten ter plaatse van de sportvelden, werden in 1949 in een V-vormige gracht aardewerkfragmenten uit de Romeinse tijd aangetroffen (ARCHIS waarnemingsnr. 31070). Tenslotte bevinden zich aan de overzijde van het beekdal van de Dommel, de resten van het klooster Agnetendaal, dat dateert uit de late Middeleeuwen (ARCHIS waarnemingsnr. 32497).

Het onderzoek in 2007

Bij het verkennende booronderzoek in deelgebieden Hoppenbrouwers en De Weegbree werden in diverse boringen scherven roodbakend geglazuurd aardewerk gevonden, die dateren uit de late Middeleeuwen en/of Nieuwe tijd. Vermoedelijk zijn deze vondsten vrij recent uit de onderliggende oude akkerlaag opgeploegd. In het noordoostelijke deel van het plangebied Hoppenbrouwers werd een ouder fragment aardewerk aangetroffen, dat vermoedelijk uit de Romeinse tijd of Middeleeuwen dateert. Op de overgang naar de nattere gronden van het beekdal van de Dommel bij Weegbree werden scherven kogelpotaardewerk in de oude akkerlaag gevonden, die gedateerd zijn tussen 900 en 1200 na Chr. Verder werden in de akkerlaag ook nog een fragment Pingsdorf aardewerk, dat dateert uit de periode 900 tot 1225 na Chr. en een fragment grijsbakend aardewerk uit de periode 1300-1500 na Chr. aangetroffen. In het zuidwestelijke deel van het plangebied De Weegbree werd in twee boringen in de bouwvoor een fragment aardewerk uit de ijzertijd aangetroffen.

Op basis van bekende archeologische waarnemingen en indicatoren die tijdens het booronderzoek werden aangetroffen werden in het deelgebied Hoppenbrouwers vindplaatsen uit de periode Romeinse tijd – Middeleeuwen en in het deelgebied De Weegbree vindplaatsen uit de ijzertijd en Middeleeuwen verwacht. Algemeen konden vindplaatsen vanaf de steentijd in beide gebieden verwacht worden.

- De Boer, E., 2008: Valkenswaard (NB), De Weegbree. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase). *Bilanrapport 2008/9*.

48 Mostert, M. en C. Verbeek, 2010: Valkenswaard (NB), De Weegbree en Hoppenbrouwers. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, *BAAC/Bilan rapport 2010/B1696*, Den Bosch.

49 Zie over dit soort merkwaardige vondsten: Verspay, J.P.W.. Brabantse akkers, gezegende grond. Archeologische begeleiding van munitieaanering en onderzoek naar het gebruik en de beleving van de Oerlese akkers, gemeente Veldhoven. Amsterdam (Diachron), 2014.

Locatie van de proefsleuven binnen het plangebied Dommelkwartier met in het noorden deelgebied Weegbree en in het zuiden deelgebied Hoppenbrouwers.

2.2.2. Proefsleuvenonderzoek 2009 deelgebied Hoppenbrouwers

Stratigrafie

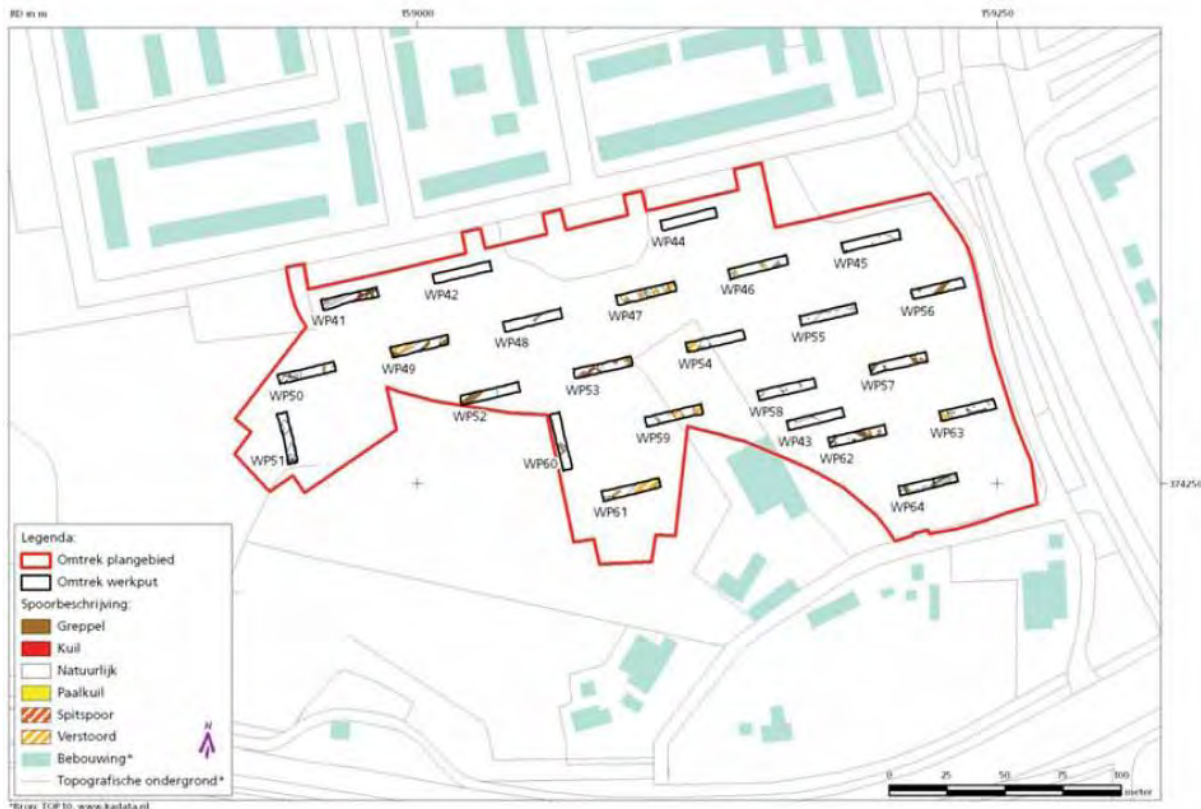
Het bodemprofiel bleek meestal te bestaan uit een AC-profiel met op enkele plaatsen een restant van een podzolprofiel. De bouwvoor was tussen 10 en 40 cm dik en bestond uit donkerbruingrijs, matig humeus, matig siltig, matig fijn zand met houtskoolspikkels als insluiting. In een deel van de profielen bestond de humeuze bovengrond alleen uit deze bouwvoor, in de overige profielen bestond de A-horizont uit meerdere lagen. De totale dikte van de A-horizont varieerde tussen 16 en 110 cm. De A-horizont werd over het algemeen naar onderen toe lichter van kleur; voornamelijk bruingrijs, maar ook grijsbruin en lichtbruingrijs. Onder de A-horizont werden in delen van het plangebied (restanten van) een podzolprofiel aangetroffen. De podzolprofielen bestonden (voor een deel) uit een (donker) bruine (zwarte) B-horizont

die daaronder overging in een lichtbruine (geel of grijs gevlekte) BC-horizont. In enkele proefsleuven waren er zelfs nog restanten van een begraven A-horizont en een E-horizont aanwezig. De bodem in het deelgebied loopt richting het zuidwesten naar het beekdal van de Dommel af. In een groot deel van de profielen werden aanwijzingen gevonden voor verstoring, waarbij geel zand uit de onderliggende C-horizont in de A-horizont was opgenomen. Ook in de vlakken waren sporen van (diep)ploegen en recente graafwerkzaamheden te zien. In het westelijke deel en het noordoostelijke deel was de bodem relatief onverstoord.

Resultaten

In het plangebied werden greppels en (paal)kuilen aangetroffen. Deze sporen zijn ontstaan bij de ingebruikname van het plangebied voor agrarische doeleinden, waarbij het gebied in percelen werd verdeeld, mogelijk ontwaterd en de grond verbeterd door spitten. De grond werd op deze manier bewerkt en in cultuur gebracht. Het vondstmateriaal dat werd aangetroffen werd gedateerd in de late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. De inhoudelijke kwaliteit van de vindplaats is laag. De vindplaats is als niet behoudenswaardig gewaardeerd en geadviseerd wordt om geen vervolgonderzoek uit te voeren.

Alle sporenkaart van deelgebied Hoppenbrouwers.

In het deelgebied Hoppenbrouwers werden 46 sporen gedocumenteerd, waarvan 10 sporen natuurlijk van aard waren of ontstaan door verspitting. De overige sporen bestonden uit 19 greppels, 13 paalkuilen en 4 kuilen.

De greppels bevonden zich in het westelijke en oostelijke deel van het plangebied, in het centrale deel werden er geen aangetroffen. De greppels waren voornamelijk NNO-ZZW georiënteerd, maar ook NO-ZW. De sporen waren tussen 4 en 60 cm diep geconserveerd, met een gemiddelde van 20 tot 50 cm. De vulling van de greppels was humeus en voornamelijk donkerbruingrijs en lichtgrijs, donkergrijs gevlekt van kleur. De meeste greppels komen overeen met perceelgrenzen die op het minuutplan uit begin van de negentiende eeuw te zien zijn.

De paalkuilen bevonden zich in de werkputten 53, 62 en 63. In werkput 53 en 63 werd één paalkuil aangetroffen, in werkput 62 tien. Deze paalkuilen waren tussen 8 en 50 cm diep, met een gemiddelde tussen 20 en 30 cm, en hadden een lichtgrijs donkerbruingrijze gebroekte vulling. Er werd geen vondstmateriaal aangetroffen in de sporen, maar aan de hand van de aard en vulling van de sporen

worden ze in de Nieuwe Tijd gedateerd. Ook een paalkuil in werkput 50 is waarschijnlijk in deze periode te dateren. Het spoor in werkput 53 is in recente periode gegraven (NTC). De sporen bevonden zich niet in zichtbaar structureel verband.

In werkput 62 werd ook een kuil aangetroffen met dezelfde gebrokte vulling als de paalkuilen. Dit spoor was 58 cm diep geconserveerd en heeft waarschijnlijk eenzelfde datering als de nabijgelegen paalkuilen, in de Nieuwe Tijd. Een kuil in werkput 43 heeft mogelijk een recente datering en de kuilen in werkput 41 zijn waarschijnlijk ook in de Nieuwe Tijd te dateren. Deze kuilen waren 6 tot 26 cm diep en hadden een humeuze, donkerbruingrijze (lichtgrijs gevlekte) vulling. De functie van de kuilen is niet bekend, er werd geen vondstmateriaal in aangetroffen.

2.2.3. Proefsleuvenonderzoek 2009 deelgebied Weegbree

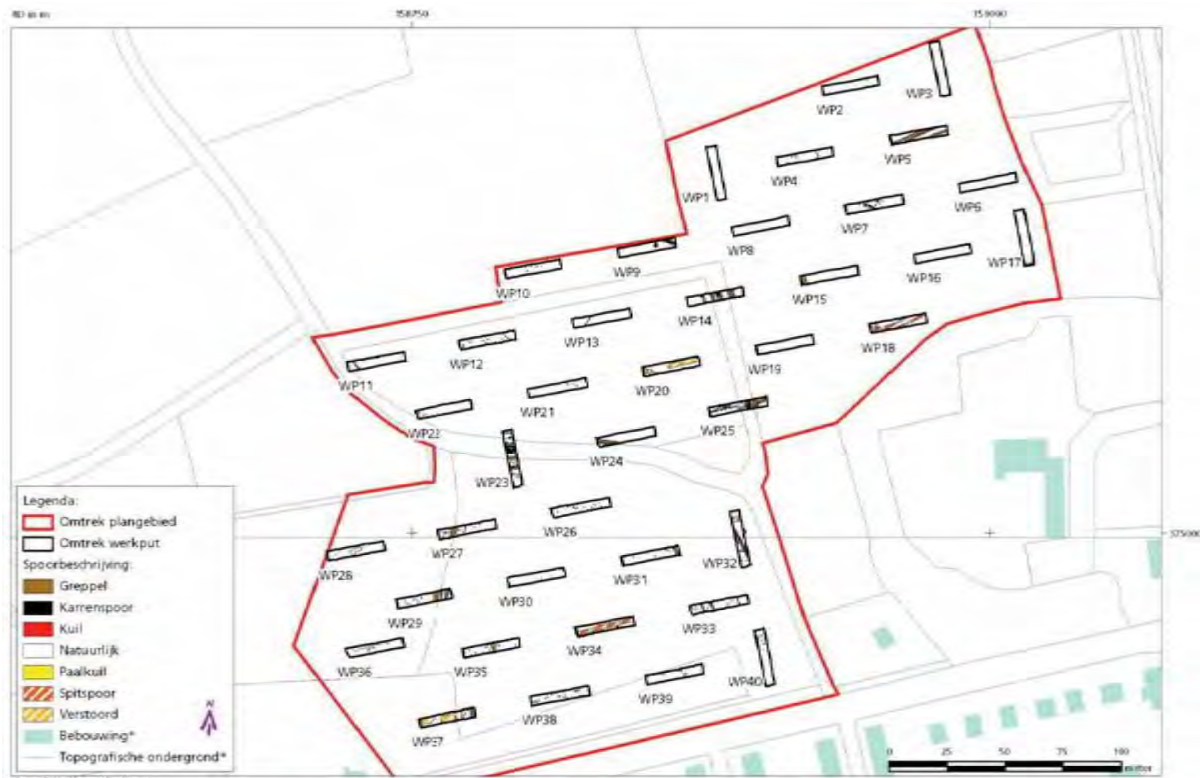
Stratigrafie

Het bodemprofiel bleek te bestaan uit een AC-profiel met op enkele plaatsen een restant van een podzolbodem. De bouwvoor was tussen 4 en 60 cm dik en bestond uit donkerbruingrijs, matig humeus, matig siltig, matig fijn zand met houtskoolspikkels als insluitsels. De totale dikte van de A-horizont varieerde tussen 30 en 120 cm. De A-horizont werd over het algemeen naar onderen toe lichter van kleur; voornamelijk grijsbruin, maar ook bruingrijs en lichtbruingrijs of bleef onder de bouwvoor donker van kleur, met donkerbruingrijs en donkergrijs. In veel werkputten was het esdek 50 cm of dikker en gelaagd. In het zuidoostelijke deel van het plangebied voldeed de bodem niet aan de kenmerken van een esdek en was de humeuze bovengrond dunner dan 50 cm, waarschijnlijk door egalisatie of andere bodemingrepen. In een aantal werkputten waren in de A-horizont lichtgrijze bandjes aanwezig, mogelijk stuifzandbandjes. Onder de A-horizont werden soms restanten van een haarpodzolbodem aangetroffen. Deze profielen komen verspreid over het plangebied voor, er is geen duidelijke concentratie aanwezig al is het in het noordelijke deel van het plangebied een globaal noordoost-zuidwest georiënteerde strook rondom de werkputten 7, 15, 19 en 25.

In een deel van de werkputten werden aanwijzingen gevonden voor een verrommeld bodemprofiel. De A-horizont was soms (licht) verrommeld of verploegd, waarbij geel zand uit de onderliggende C-horizont in de A-horizont was opgenomen. Ook in de vlakken waren sporen van (diep)ploegen te zien. In enkele gevallen was er een laag aanwezig die geheel verrommeld of verspit was en waar brokken materiaal uit verschillende horizonten gemengd voorkwamen. De profielen met sporen van verstoring en verspitting bevonden zich verspreid over het hele plangebied, in het westelijke deel komen echter bijna geen verstoringen voor.

In het westelijke deel van het plangebied, in werkput 28, 29 en 36, was veen aanwezig. Onder de humeuze A-horizont bevond zich een 25 tot 60 cm dik pakket veen. Hier werden ook donker (bruin)grijze kuilen gevonden die zijn ontstaan bij het winnen van turf. Tussen en onder de kuilen zijn nog restanten van het oorspronkelijke veenpakket aanwezig. Onder het veen was een sterk siltige zandige C-horizont aanwezig met daarin hout- en plantenresten. Het veen werd afgegraven in, waarschijnlijk rechthoekige, kuilen. Nadien werden de kuilen weer dichtgegooid, er zijn geen aanwijzingen dat de kuilen lange tijd open hebben gelegen waardoor er water in zou komen te staan. De (bruin)grijze vulling is afkomstig van het cultuurdek uit de omgeving dat voor de opvulling erin gestort of geschoven is. Boven de dichtgegooiden turfwinningsskuilen zijn laagjes donkerbruin veen en (donker) grijze laagjes te zien. Dit is een indicatie dat na het afsteken van het veen en het dichtmaken van de kuilen het gebied weer zo nat was dat er veen ontwikkelde. De grijze laagjes zijn mogelijk ontstaan bij overstromingen waarbij laagjes zand werden afgezet. Op deze natuurlijke laagjes bevond zich een laag geel, bruin, grijs gebrokt zand. Met dit niet humeuze zand werd het gebied opgehoogd, om het gebied minder vochtig te maken. Het gebied werd verder opgehoogd, waarschijnlijk bij egalisatie waarbij materiaal van de hogere gelegen gebieden met een esdek werd uitgespreid over de lager gelegen gebieden. Deze turfwinningsskuilen vormen een archeologische vindplaats, vindplaats 4.

Op het minuutplan uit begin negentiende eeuw bevindt het westelijke deel van het plangebied zich in een smalle strook bouwland met de naam De Brand. Het toponiem 'brand' kan zowel duiden op stukken grond waar brandstof (brand) gehaald kon worden als op het branden van struikgewas om het gebied vervolgens in cultuur te brengen. Mogelijk verwijst de naam in dit geval naar het winnen van turf.

Alle sporenkaart van het deelgebied De Weegbree.

Resultaten

In het plangebied De Weegbree werden 216 sporen gedocumenteerd, waarvan 88 sporen natuurlijk van aard, spitsporen of recente verstoringen waren. De relevante sporen bestonden uit 42 greppels, 77 (mogelijke) paalkuilen, 6 karrensporen en 3 kuilen. De paalkuilen bevinden zich in het noordoostelijke en in het zuidelijke deel van het plangebied.

Er werden twee structuren aangesneden. In werkput 7 werd een deel van een N-Z georiënteerde huisplattegrond aangetroffen. De indeling en afmetingen van de plattegrond zijn nog niet bekend, waarschijnlijk is het gebouw in de ijzertijd te dateren. Ten noorden van deze plattegrond werd in werkput 4 een greppeltje en de basis van een paalkuil aangetroffen. Aan de hand van de vulling werden deze sporen ook in de ijzertijd gedateerd. Mogelijk maakten de sporen in werkput 4 onderdeel uit van hetzelfde erf als de plattegrond in werkput 7. In de omringende werkputten werden geen sporen aangetroffen die hiermee in verband kunnen worden gebracht. In werkput 38 was een palenrij aanwezig (spoor 7 t/m 11) met een NNO-ZZW oriëntatie. Deze sporen zijn onderdeel van een structuur die zich verder buiten de werkput uitstrekt. Het vondstmateriaal uit deze structuur bestond uit handgevormd aardewerk uit de ijzertijd en uit houtskool en ijzerslakken. In de omliggende werkputten werden ook paalkuilen met een vergelijkbare vulling aangetroffen, hierin werd echter nog geen structureel verband herkend. Deze sporen bevonden zich ten noorden van werkput 38, in de werkputten 25, 29, 30, 26 en 27 en in de oostelijke gelegen werkput 40. In werkput 40 was aan de noordzijde van de werkput een groot aantal paalkuilen aanwezig met een diameter van circa 25 cm. Deze sporen hebben waarschijnlijk deel uitgemaakt van een aantal bijgebouwen, zogenaamde spiekers. Naar het noorden toe neemt het aantal sporen af, de spoorconcentratie bevond zich in het zuidwestelijke deel van het plangebied. In dit deel van het plangebied zijn meerdere bewoningssporen en waarschijnlijk ook structuren te verwachten.

Door het plangebied loopt een onverharde weg, die vanuit de zuidoosthoek naar het noorden loopt en zich dan splitst in twee paden, één buigt af richting het westen en één vervolgt zijn weg richting het noorden. Op het minuutplan is enkel de weg met de vertakking richting het westen zichtbaar. Deze weg wordt aangeduid met de naam Weg van Loonder Molen naar Valkenswaard. Uit historische bronnen is bekend dat Waalre en Valkenswaard (Wedert) al in de Middeleeuwen één grondheerlijkheid vormden. Vanuit dit

domeincentrum liepen er wegen naar de dorpen Waalre en Valkenswaard. In het kader van het bestuur waren ze van belang, maar nog meer in praktische zin, namelijk om de molen te kunnen bereiken. Al in 1384 is er sprake van deze molen op de Dommel, genaamd de Loonermolen. De weg heette daarom van oudsher ook de Molenstraet of Molenweg. In 1533 wordt genoemd 'Die roeijecker' gelegen 'aen den gemeijnen molenwech' en in 1624 is sprake van 'De hilmacken aen den molenwech'. In de richting van Valkenswaard liep de weg door het plangebied in de richting van De Brand naar Geenhoven en dan verder door naar het centrum.

De weg richting het noorden wordt gevormd door perceelsgrenzen of is erlangs ontstaan, zoals te zien is op het minuutplan. Beide wegen zijn in het vlak herkenbaar in de vorm van karrensporen. De werkputten 23, 25 en 14 werden aangelegd op de plaats van het zandpad. In de vlakken en profielen is deze weg duidelijk herkenbaar als een zone met karrensporen met aan weerszijde een greppel. De karrensporen doorsnijden soms de C-horizont en zijn als lichtgrijs grijs gevlekte banen in het vlak zichtbaar. In de profielen was boven het vlak een 15 tot 60 cm dikke laag aanwezig waarin karrensporen herkenbaar waren. De weg was zeker vanaf begin negentiende eeuw in gebruik tot aan heden en door het lange gebruik en is door de verschillende sporen een pakket karrensporen ontstaan. Wanneer de weg voor het eerst werd gebruikt is niet bekend, er is geen vondstmateriaal in aangetroffen. In een greppel langs het karrenspoor in werkput 14 (spoor 3) werd echter wel een fragment roodbakkend aardewerk aangetroffen uit de periode tussen 1300 en 1600 (LMEB-NTA). Deze vondst wijst erop dat de noordelijke weg of in ieder geval de percelering in de zestiende eeuw aanwezig was. In werkput 9 werden ook enkele karrensporen aangetroffen (spoor 1 t/m 3) die niet aan de locatie van een pad of weg op de historische kaarten te koppelen is.

Alle sporenkaart van deelgebied Weegbree op de kadasterkaart 1832.

Daarnaast werden greppels aangetroffen die in de late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd zijn te dateren. Deze sporen waren tussen 4 en 80 cm diep geconserveerd en voornamelijk NO-ZW en N-Z georiënteerd. Een groot deel van de greppels komt overeen met de perceelsgrenzen die op het minuutplan uit het begin van de negentiende eeuw te zien zijn.

In werkput 25, 14 en 9 werden sporen aangetroffen die als kuil zijn geïnterpreteerd. De kuil in werkput 14 (spoor 2) was slechts 8 cm diep en werd oversneden door een greppel. De andere twee kuilen waren 30 (werkput 9, spoor 4) en 34 cm (werkput 25, spoor 7) diep en hadden een gelaagde of gebrokte vulling. De ouderdom is niet bekend, er werd geen vondstmateriaal in aangetroffen. In werkput 14 werd een kuil (spoor 2) oversneden door een greppel (spoor 1) waarin aardewerk werd aangetroffen dat gedateerd werd tussen 1125 en 1175. Waarschijnlijk is het aardewerk door verspitting in de kuil terechtgekomen. De kuilen worden aan de hand van de kleur en aard van de vulling in de late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd gedateerd.

Het oudste vondstmateriaal wordt gevormd door vuurstenen artefacten. Deze bestonden uit een kling en vier afslagen met een datering in het (vroeg) Mesolithicum. De meeste artefacten werden aangetroffen op het archeologisch vlak, daar waar de bodem was afgetopt, en waar geen restant van een podzolprofiel meer aanwezig was. Deze vondsten wijzen op een verstoorde vindplaats uit het (vroeg) Mesolithicum, vindplaats 1.

3. Veldcontrole

Op 6 februari 2014 zijn beide deelgebieden Weegbree en Hoppenbrouwers bezocht. Daarbij zijn diverse geïnventariseerde cultuurhistorische elementen nagelopen, gefotografeerd en beschreven. Hieronder volgt aan de hand van de foto's een kort verslag hiervan. De nummers van de foto's verwijzen naar de plek waar de foto is genomen en die aangegeven is op de luchtfoto aan het begin van de paragraaf.

3.1. Veldinspectie deelgebied Hoppenbrouwers

Luchtfoto ca 2000

A: Zicht vanaf de hoek Lijsterbeslaan – Kornoeljelaan richting het zuidoosten. Links een strook groen naast de Lijsterbeslaan en middenin de solitaire eik.

B: Schuin vanaf de hoek Lijsterbeslaan – Kornoeljelaan richting het zuidoosten loopt een hoog pad dat ligt op een in 2012 aangelegde waterberging afvoerbuis. Hier ligt het pad op de leiding duidelijk hoger dan het landschap zelf.

C: Zicht vanuit Hoppenbrouwers richting het beekdal van de Dommel ter hoogte van Catharinadal dat achter de beemdenbosjes aanwezig moet zijn.

D. Solitaire wilg in de zuidwestelijke punt van plangebied Hoppenbrouwers.

E: Solitaire eik midden in het westelijke deel van het plangebied. Op de achtergrond Het Gegraaf.

F: Zicht vanuit westelijke deel richting het oosten. Het westelijke deel is vrij nat gezien de begroeiing (op de dijk van de buisleiding na dan). Naar het oosten toe is het gebied een soort evenemententerrein, ingericht als vlak grasland. Er is geen reliëf meer in aanwezig.

G: Sloot vormt de grens van het plangebied. Restant van de Rijt? Links op de achtergrond de alleenstaande wilg.

H: Ook naar het oosten vormt een sloot de grens van het plangebied. Aan de zuidzijde hiervan staat een haag met geknotte elzen en iets verderop een beukenhaag. Wel zijn hier stukken uit; deze zouden weer aangeplant moeten worden ter versterking. De haag kan als afscherming dienen tegen het hierachter gelegen tankstation.

I: Vlak weiland bij Hoppenbrouwers. Op de achtergrond Het Gegraaf. Er is niets meer te zien van verschillen in akker en beemd. Ook de hier ooit aanwezige Rijt is niet meer te vinden.

J: Boom (mogelijk Grauwe abeel (*Populus canescens*)) als enige restant nog van het hier pas verdwenen boerenerf.

K: Het straatje Hoppenbrouwers gezien richting het oosten. De sloot is mogelijk nog een restant van de Rijt. Aan de andere zijde ligt een oud boerenerf met monumentale boerderij (die echter deels op instorten staat) maar ook een doorgeschoten rij beuken en een beukenhaag.

L: Het zuidelijk deel van Hoppenbrouwers gezien vanuit het oosten.

M: Het noordelijke deel van Hoppenbrouwers gezien vanuit het zuidoosten.

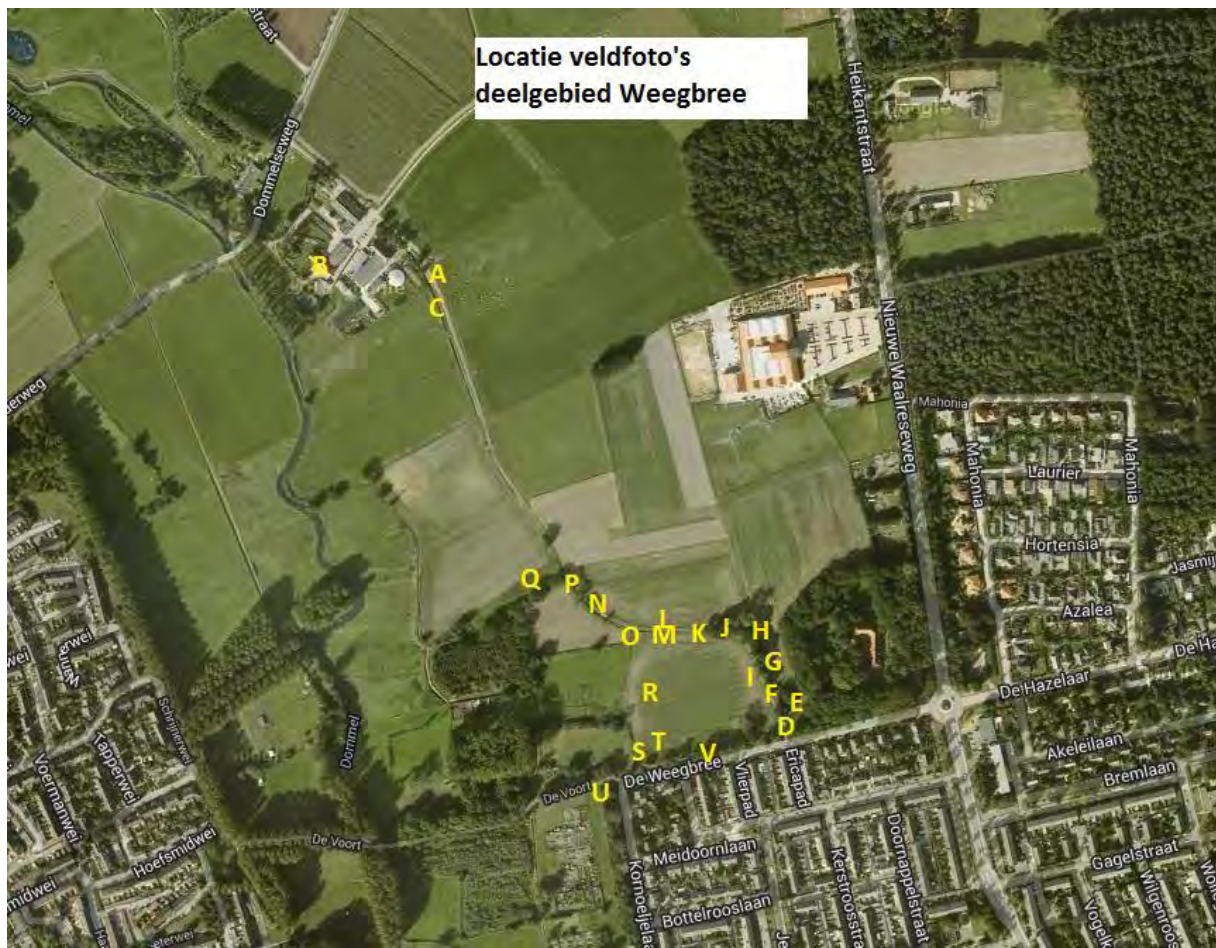
N: Lijsterbeslaan gezien vanuit het midden richting het westen. Ook hier weer een klein bosje dat waarschijnlijk aangeplant is bij de bouw van de wijk Het Gegraaf.

O: Solitaire eik midden in het deelgebied Hoppenbrouwers.

3.2. Veldinspectie deelgebied Weegbree

Luchtfoto ca 2000.

A: Zicht vanaf het zandpad " Oude Molenweg" naast de kasteelboerderij aan de Dommelseweg in Waalre richting het zuidoosten. Het weiland maakt deel uit van de oude Loonderakker. Het bolle relief is duidelijk zichtbaar. Veel perceelsgrenzen vertonen steilranden; de meeste zijn veroorzaakt door afgraving en egalisering van de akkers t.b.v. de aanleg van maisakkers. De grote bomen op de achtergrond staan op de gemeentegrens van Waalre-Valkenswaard en tevens de grens van het plangebied Dommelkwartier.

B: De Loonder Kasteelhoeve aan de Dommelseweg in Waalre.

C: Het oude Molenpad van Loon naar Valkenswaard gezien vanaf de Loonder kasteelhoeve. Aan de rechterzijde zicht op de laaggelegen beemden in het beekdal van de Dommel. Aan de linkerkant nog net zichtbaar de steilrand van de bolle Loonderakker. Het pad vertoont verder naar Valkenswaard een hol verloop door de naastliggende opstaande akkerranden.

D: Gezicht vanuit het zuidoostelijke deel van het deelgebied Weegbree met zicht op de straat De Weegbree. Het oude akkergebied De Smelen ligt nog steeds hoger dan de wijk Het Gegraaf. Dit terrein lijkt dus niet afgegraven te zijn tbv ophoging van een deel van de woonwijk. Dat blijkt ook uit het archeologisch onderzoek hier.

E: Zicht op de Bunker vanaf begin zandpad Oude Molenweg bij De Weegbree. Vanwege kale bomen goed zichtbaar, maar met de grote rij bomen rondom zal die in de zomer mooi groen zijn.

F: Het oude Molenpad vanaf De Weegbree met alleen aan de rechterzijde een rij bomen en zicht achterin op de groene driehoek. Ook duidelijk zichtbaar op de verre achtergrond het tuincentrum Coppelmans.

G: De bomenrij naast het Oude Molenpad bij deelgebied Weegbree. Op de achtergrond Het Gegraaf.

H: Het akkerpad vanaf de groene driehoek bij het Oude Molenpad richting het noorden met rechts Coppelmans.

I: Zicht op akker De Smelen vanaf het zandpad Oude Molenpad, richting het noordwesten. Op de achtergrond achter de bomen is de Loonder Kasteelhoeve nog goed zichtbaar. Links zijn de broekbossen van de Dommel te zien.

J: De groene driehoek met bomen tussen De Smelen en de Loonderakker. De driehoek ligt lager dan de omgeving omdat de bodem er niet door bemesting opgehoogd raakte. Rechts het Oude Molenpad.

K. Oude Molenpad richting het westen gezien. Hier is nog iets van een bolling naar de zijkanten aanwezig. Verderop in de bocht is dit helemaal verdwenen en lijkt recent te zijn vergraven.

L: Akkercomplex Loonderakkers vanaf bocht Molenpad.

M. Oude Molenpad gezien richting de Bunker.

N: Recente vergravingen in de bocht Molenpad. Er is hier geen steilrand van de oude akker meer aanwezig. Herstel en daarmee aansluiting op de nog aanwezige steilranden naar het noorden en oosten is goed mogelijk. Het pad heeft een tijdelijk asfaltdek gedragen, waarvoor een wegcunet van onbekende diepte werd uitgegraven. In hoeverre daarmee (karre)sporen zijn verdwenen is onbekend.

O: De overgroeide steilranden aan de westzijde van akker De Smelen, met de overgang naar de laaggelegen beemden. Op de achtergrond Het Gegraaf.

P: Het Oude Molenpad naar het noorden richting kasteelhoeve. Dit deel is nog redelijk intact met zwakke steilranden.

Q: Net naast het zandpad richting de Dommel vanuit het Molenpad, is een opvallend grote waterberging aanwezig (de uitloper van de waterbergingsbuis met overstort naar de Dommel). Deze is hier als een hoge dijk aangelegd en past niet in een landschap van lage beemden. Bovenop de dijk ligt een oude fossiele boom die bij de aanlegwerkzaamheden is gevonden.

R: Akker De Smelen gezien richting de Bunker. Ook hier is nog reliëf aanwezig.

S: Op zuidelijk deel van De Smelen is de steilrand naar de beemden verdwenen, waarschijnlijk geëgaliseerd.

T: Akker De Smelen op de voorgrond en op de achtergrond achter de bomen de Bunker.

U: Een recent aangelegde grote leiding voor afvoer van overtollig regenwater loopt langs de westzijde van De Weegbree en Het Gegraaf door onder het fietspad richting Hoppenbrouwers.

V: Vanaf De Weegbree zicht naar het noorden. Op de achtergrond links zie je de Loonder kasteelhoeve. Rechts is Coppelmans prominent in beeld. Middenin achter zie je de rij eiken op de steilrand en de gemeentegrens. Door de bolling van de akker zie je zeker de onderste meters niet.

Detail van V: Zicht op de bolle akker met de bomenrij op de grens met Waalre, waarvan de onderste boomstammen door het bolle reliëf niet zichtbaar zijn.

4. Waardering

Na de veldinspectie kan worden geconcludeerd dat er zowel binnen als in de directe omgeving van het plangebied nog duidelijk herkenbare historische structuren aanwezig zijn. Deze historische structuren hebben een 19^e eeuwse of zelfs oudere oorsprong en zijn sinds hun ontstaan bepalend geweest in de ruimtelijke beleving en ontwikkeling van het gebied. In dit hoofdstuk wordt aangegeven hoe de diverse besproken cultuurhistorische en archeologische relicten gewaardeerd worden op rijks, provinciaal en gemeentelijk niveau.

4.1. Historische geografie en landschap

4.1.1. Cultuurhistorische waarden van provinciaal belang

De provincie Noord-Brabant heeft haar belang gedefinieerd in de vorm van een aantal “cultuurhistorische en archeologische landschappen” en “cultuurhistorische complexen”, die verwerkt zijn in de Cultuurhistorische Waardenkaart en plankaart van de Verordening Ruimte. Dit zijn representatieve en relatief gave delen van de verschillende Brabantse cultuurlandschappen met een groot potentieel aan archeologische en cultuurhistorische waarden. De historische vlakken (gelegen binnen de cultuurhistorische landschappen) zijn vanuit de provinciale Verordening Ruimte bindend voor de gemeenten.

De Verordening Ruimte 2014 (art. 3.2) schrijft voor dat een bestemmingsplan dat een ruimtelijke ontwikkeling buiten bestaand stedelijk gebied mogelijk maakt, gepaard gaat met een aantoonbare en uitvoerbare fysieke verbetering van de aanwezige of potentiële kwaliteiten van bodem, water, natuur, landschap, cultuurhistorie of van de extensieve recreatieve mogelijkheden van het gebied waarop de ontwikkeling haar werking heeft.

Vanuit de Verordening Ruimte 2014 (art. 22) schrijft de provincie voor dat een bestemmingsplan dat is gelegen in een cultuurhistorisch waardevol gebied van provinciaal belang:

- a. mede is gericht op behoud, herstel of duurzame ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden;
- b. regels stelt ter bescherming van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van het onderscheiden gebied.

De Verordening Ruimte 2014 bepaalt dat de gemeente in het bestemmingsplan – waar nodig – bescherming moet bieden aan de expliciet genoemde waarden en kenmerken van de cultuurhistorische vlakken. Plannen, projecten of handelingen zijn niet toegestaan indien zij de wezenlijke kenmerken en waarden van het gebied aantasten. Welke waarden en kenmerken dit zijn, is per vlak beschreven in de toelichting op het Cultuurhistorisch vlak (zie bijlage 9). Dit betekent dat het bestemmingsplan moet voorzien in een beschermende regeling zoals een vergunningstelsel en waar nodig verbodsbepalingen.⁵⁰ De gemeenten moeten dus rekening houden met deze 'waarden en kenmerken' (motiveringsplicht).⁵¹ In de toelichting op de Verordening Ruimte worden per categorie voorbeelden van handelingen gegeven die de beschreven waarden en kenmerken kunnen aantasten. Om in een bestemmingsplan per (deel-)gebied de juiste bescherming op te nemen, zal het nodig zijn deze opzet verder toe te spitsen (variëren, verfijnen en/of aanvullen) op de aanwezige waarden.

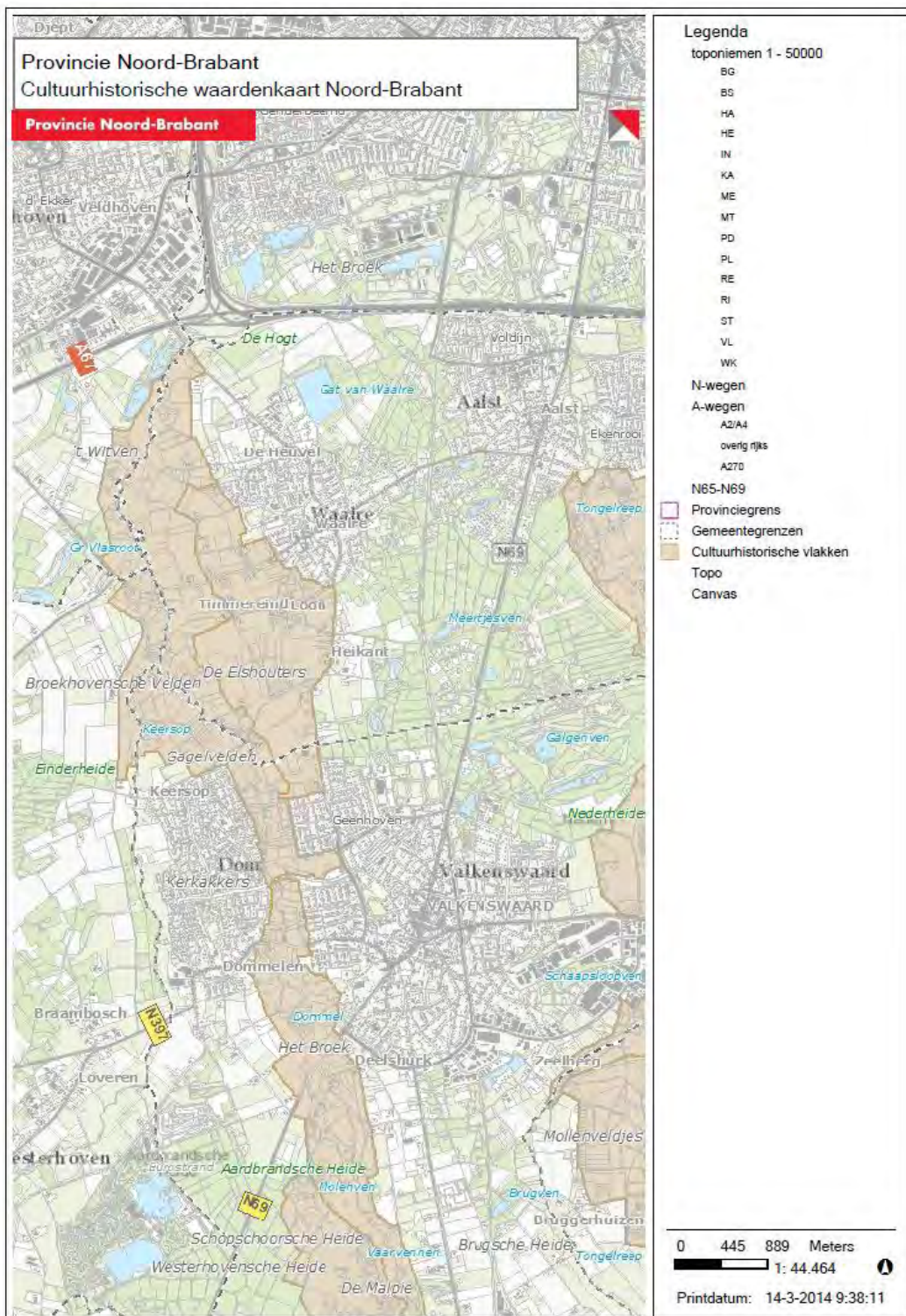
Het plangebied maakt deel uit van het cultuurhistorisch landschap Dommeldal, dat weer onderdeel is van de Cultuurhistorische Regio Kempen. De bewoningsgeschiedenis en de inrichting van het gebied zijn in hoge mate bepaald door de natuurlijke terreingesteldheid. De indeling in agrarische gebruikseenheden (akkers, graslanden en woeste gronden) is op veel plaatsen nog goed herkenbaar. Vooral de beekdalen zijn hier en daar buitengewoon goed bewaard gebleven. In combinatie met de dorpen en buurtschappen en de plaatselijk aanwezige kleinschaligheid verleent dit het gebied een grote landschappelijke en cultuurhistorische waarde. Het beekdallandschap van de Dommel ten zuiden van Eindhoven is aangewezen als Belvédèregebied, en is dus één van de meest waardevolle cultuurhistorische landschappen van Nederland.

⁵⁰ Toelichting Verordening Ruimte 2014, p. 69.

⁵¹ Aldus de heer H. Kuijpers (Prov. Noord-Brabant) in een mail van 5 februari 2014.

De woningbouwlocaties Weegbree en Hoppenbrouwers zijn in de Verordening Ruimte 2014 van de provincie Noord-Brabant aangemerkt als cultuurhistorisch vlak.

- Deelplan Weegbree ligt in twee cultuurhistorische vlakken: “Akkercomplex Loonse Akkers” en “Beekdal van de Dommel”.
- Deelplan Hoppenbrouwers ligt alleen in het cultuurhistorische vlak “Beekdal van de Dommel”.
- Het westelijke deel van het bestemmingsplan ligt geheel in het cultuurhistorische vlak “Beekdal van de Dommel”.

Cultuurhistorische waardenkaart van Noord-Brabant 2014 met in bruin de cultuurhistorische vlakken van provinciaal belang.

Hieronder volgen de beschrijvingen van de twee hier relevante Cultuurhistorische Vlakken, met in grijs de waarden en kenmerken die in de twee deelplannen niet voorkomen:

Naam	Cultuurhistorisch vlak Beekdal van de Dommel	
Gemeente(n)	Valkenswaard, Bergeijk, Veldhoven, Waalre	
Ligging	Tussen Dommelen en Valkenswaard	
Landschap	Dommeldal	
CHW-code	DO31	
Strategie	Planologische bescherming van de waarden/kenmerken	
Waarden/ kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • De strookvormige percelering haaks op de beek, gemarkeerd door sloten en greppels • De restanten van elzensingels • De (restanten van) hakhoutbossen • De zandwegen • De turfputjes van Heuvel • De Volmolen • De Molenplaats bij de Loondermolenbrug • Het Agnetendaal met monumentale gebouwen en bomen • De boerderij Het Kasteel • De Dommelse watermolen • De Venbergsche Molen • De Grenspaal Graaf van Loon 	
Beschrijving	algemeen	Het Dommeldal is een beekdal met een redelijk gaaf bewaard gebleven percelering, hakhoutbosjes en watermolens
	specifiek	<p>Het Dommeldal bestaat uit een afwisseling van graslandpercelen (beemden) en bossen. De beemden (oude hooi- en weilanden) zijn overwegend kleine smalle percelen haaks op de beek. Veel percelen hebben perceelrandbegroeiing in de vorm van elzensingels. De percelering kan deels nog dateren uit de periode 1250-1500, toen grote delen van de beekdalen werden verdeeld. In het beekdal zijn veel, deels doodlopende, zandpaden.</p> <p>Nabij de Loondermolenbrug lagen vroeger het kasteel van de heren van Waalre en de Loondermolen. Het kasteel is grotendeels afgebroken in 1667, een gedeelte van de gracht is nog aanwezig. Verder stroomafwaarts ligt nog de Volmolen (recentelijk herbouwd op oude funderingen en in gebruik als waterkrachtcentrale.). In het noordelijke deel van het beekdal bevinden zich de Heuvelsche Putten, de oude turfputten van het buurtschap Heuvel. Hoewel het gebied nooit is herverkaveld en de Dommel nog over een groot deel van het traject vrij meandert, is de percelering na 1950 deels gewijzigd, waarbij de percelen werden vergroot.</p> <p>Delen van het beekdal zijn thans bedekt met aaneengesloten bos. Voor een deel bestaat dit bos uit (doorgesloten) hakhout. Bij Dommelen ligt Agnetendaal, een voormalig kloosterterrein, met monumentale gebouwen en bomen. Daarnaast staat er bij Dommelen de Dommelse Molen, een dubbele onderslag korenmolen (17e eeuw en jonger, molenaarshuis uit 1843). In het beekdal verder de Venbergsche Molen (ca. 1900, vermeld in 1227). De enige oversteekplaatsen in 1840 waren de brug of voorde ten zuiden van Achterste Brug (in België), de voorde tussen Schaft en Borkel (in 1900 lag hier de Schaftsche Brug) en de brug bij de Venbergse Molen.</p> <p>Het Dommeldal kent een samenhang met het akkercomplex Loonse Akkers, de oude dorpskern van Dommelen, de woeste gronden van</p>

		De Malpie, de buurtschappen Schaft en Achterste brug en de jonge ontginning De Plateaux.
--	--	--

Naam	Cultuurhistorisch vlak Akkercomplex Loonse Akkers	
Gemeente(n)	Waalre, Valkenswaard	
Ligging	Ten zuidwesten van Waalre	
Landschap	Dommeldal	
CHW-code	DO30	
Strategie	Planologische bescherming van de waarden/kenmerken	
Waarden/ kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Het open akkercomplex met de bolle ligging en het esdek • De wegenstructuur • De zandpaden • De buurtschap Loon (langgevel)boerderijen • De (restanten van) hakhoutbosjes 	
Beschrijving	algemeen	De Loonse Akkers is een oud akkercomplex dat nu bestaat uit bouwland, grasland en bosjes. Het vormt een waardevol ensemble met het beschermde dorpsgebied van Loon.
	specifiek	De Loonse Akkers is een akkercomplex met esdek, bolle ligging, openheid, zandpaden en bosjes. Midden in het akkercomplex ligt het buurtschap Loon (beschermde dorpsgezicht) met een driehoekige plaetse en oude (langgevel)boerderijen. Het wegenpatroon, met tal van zandwegen, is grotendeels onveranderd sinds 1840. Aan de noordoostzijde is een deel van het oorspronkelijke akkercomplex bebouwd. Het gebied kent een samenhang met het beekdal van de Dommel.

Als we de beschrijving van de waarden en kenmerken van de twee Cultuurhistorisch vlakken bekijken zien we dat het vlak van het Beekdal van de Dommel zeer uitgestrekt is. Het bestemmingsplan betreft er maar een klein stukje van waarin uiteraard niet alle elementen voorkomen. Verder constateren wij dat het beroemde buurtschap Loon 1500 meter ten noorden van het deelplan Weegbree ligt en dus niet direct aangetast kan worden door wat er in dat deelplan gebeurt. Het Cultuurhistorisch vlak Akkercomplex Loonse Akkers omvat echter niet alleen de akkers direct rond het gehucht Loon. Als we de akkerstructuren nader bekijken zien we langs de oostzijde van de Dommel een lange rij open akkergebieden. Deze worden gecompartmenteerd door een beekloos dalletje bij Timmereind en Loon, een dalletje met beek bij Hulst en een afsluitende beek De Rijt bij Geenhoven. Helemaal in het noorden liggen de Heuvelse Akkers die bij de kern Waalre horen. Ze gaan zonder duidelijke scheiding over in de akkers bij Loon. De akkers direct ten noorden en zuiden van het gehucht Loon dragen op de minuutplannen van het kadaster allerlei namen, maar niet de naam "Loonse Akkers" of iets dergelijks. Aan de noordkant staan de namen Warande, Ginkens Akkers, De Groot Akker. Door de Warande loopt het Loonder Kerkpad. Aan de zuidzijde staan de namen De Koeijeven, de Kattepad, de Doon Akkers. Verder naar het zuiden heet het De Hulst naar een boerderij aldaar en De Rullen. De akkers ten oosten van het relatief jonge kasteel van Loon heten in 1832 De Kasteelse Akkers. Een akkerheg op de gemeentegrens Waalre-Valkenswaard scheidt deze openakker van de openakker die in Valkenswaard "Loonder Akker" heet. De zuidgrens daarvan wordt gevormd door een mini-dalletje zonder beek of misschien is dat de holle zandweg? Ten zuiden daarvan ligt de Brandse Akker die bij het gehucht De Brand hoort. Een kennelijk slechte hoek daarvan heet De Smelen, die het zuidelijk deel vormt van deelgebied De Weegbree.

Waarom heet de Valkenswaardse Loonder Akker dan zoals hij heet? Mélotte en Molemans (1978) zeggen daarover het volgende. De naam komt al vanaf 1447 voor (Loenreacker). Het is dus geen nieuw verzinsel. Als verklaring schrijven ze: "Akkercomplex gelegen tegen de grens met het gehucht Loon onder Waalre, ..." Ze zeggen dus niet "akker in gebruik bij de boeren van Loon onder Waalre". Eerder bleek al dat het grondeigendom in 1832 hun conclusie ondersteunt. Dit soort naamgeving komt in Noord-Brabant algemeen voor, zoals bijvoorbeeld: de Eindhoveneweg in Valkenswaard die in de gemeente Waalre echter Valkenswaardseweg heet. Dat fenomeen komt dus ook voor bij de akkers bij Loon.

De naam voor het provinciale Cultuurhistorisch vlak “Akkercomplex Loonse Akkers” impliceert dus niet dat er een historische gebruiksband met de boeren van dat gehucht moet zijn. Het is gewoon een naam voor een gebied dat de provincie vanuit cultuurhistorisch oogpunt waardevol vindt en dat in het provinciale beleid opgenomen is omdat het in meer dan één gemeente ligt. Dat laatste komt nu juist door dat stukje dat in Valkenswaard ligt. Het realiseren van woningbouw in het deelplan De Weegbree knipt dus wel degelijk een stukje van de open akker af, die deel uitmaakt van het Cultuurhistorisch vlak Akkercomplex Loonse Akkers, zoals al eerder ook het tuincentrum Coppelmans er een hoekje uit knipte.

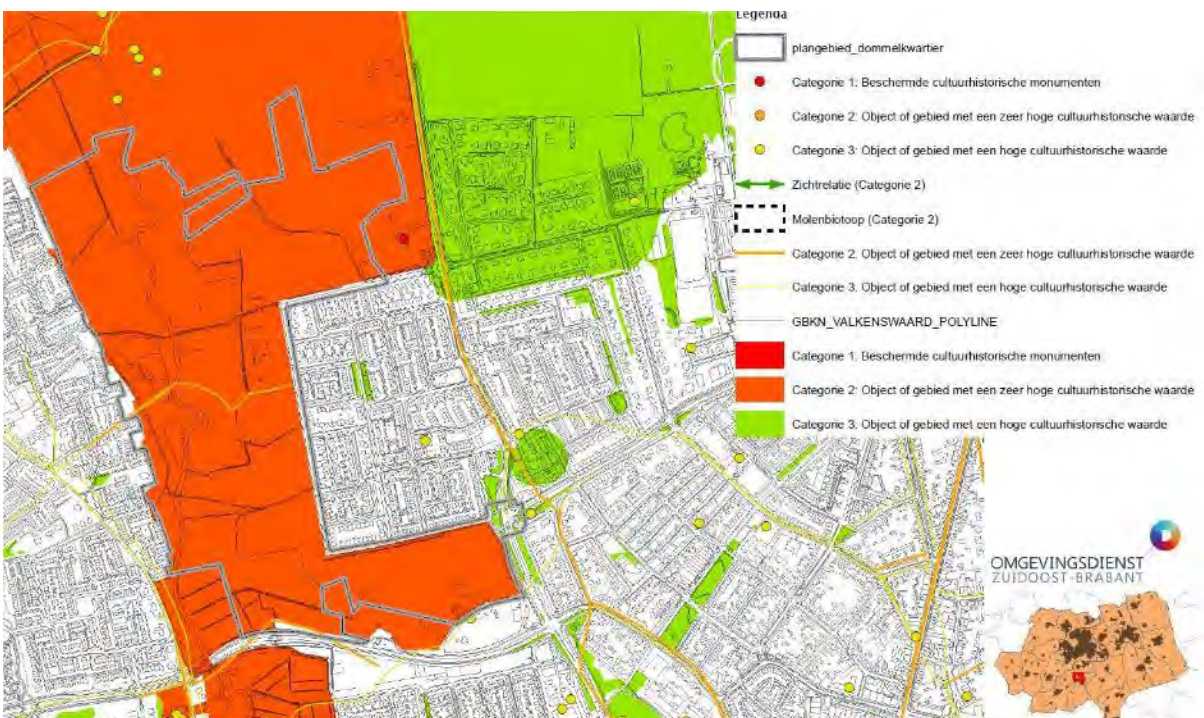
4.1.2. Cultuurhistorische waarden van gemeentelijk belang

Heel het plangebied, inclusief beide deelplannen Weegbree en Hoppenbrouwers, wordt op de cultuurhistorische beleidskaart van de gemeente Valkenswaard aangemerkt als een gebied met “zeer hoge cultuurhistorische waarden”. Het tracé van het pad langs de Molenstap naar het vermoedelijke bruggetje en de daaraan voorafgaande voorde wordt bovendien nog eens apart weergegeven met dezelfde zeer hoge cultuurhistorische waarde.

Bij objecten of gebied met een zeer hoge cultuurhistorische waarde (categorie 2 van de cultuurhistorische beleidskaart) wordt het volgende voorgeschreven:

Op basis van de bekende historische gegevens en/of de landschappelijke ligging zoals aangeduid op de gemeentelijke erfgoedkaart, kunnen deze objecten of gebieden gezien worden als belangrijke elementen van de regionale identiteit. Deze cultuurhistorische waarden verdienen het om behouden te worden, maar vooral ook om als inspiratiebron te worden gebruikt bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. De aanwezige cultuurhistorische waarden mogen in principe niet worden verstoord of vernietigd. Nieuwe ontwikkelingen moeten zo mogelijk de cultuurhistorische waarden versterken. Bij gebouwen geldt dat onderhoud en versterken voor vernieuwen en ontwikkelen gaat en dat vernieuwen en ontwikkelen geschiedt vanuit en met respect voor de cultuurhistorische waarden.

De voorgestelde bestemmingsplanregels uit het archeologisch beleidsplan ter bescherming van de aanwezige cultuurhistorische waarden zijn voorsnog niet in het bestemmingsplan Dommelkwartier vertaald.

Deel van de cultuurhistorische beleidskaart van de gemeente Valkenswaard, in werking getreden 14 juni 2012.

Op basis van de cultuurhistorische inventarisatie (zie bijlage 6) zijn de objecten en structuren in het plangebied Dommelkwartier verder onderzocht en op perceelsniveau beschreven en gewaardeerd. Voor een objectieve weging van de cultuurhistorische waarden is door de gemeente Valkenswaard de erfgoedmeetlat vastgesteld, waarbij de archeologische, aardkundige, cultuurhistorische en ensemble waarden integraal zijn opgenomen. Belangrijke kwaliteiten die bij archeologie, aardkunde, historische-geografie en historische (steden)bouwkunde relevant zijn:

- de beleefde kwaliteit met zichtbaarheid / herkenbaarheid en herinnerbaarheid als waarderingscriteria;
- de fysieke kwaliteit met gaafheid en mate van conservering (bij archeologie) of authenticiteit (bij historische geografie) als waarderingscriteria;
- de inhoudelijke kwaliteit met als waarderingscriteria zeldzaamheid, informativiteit, samenhangendheid c.q. ensemblewaarde (binnen de archeologie en tussen de archeologie, historische geografie en/of historische bouwkunde) en representativiteit.

Om de waardering voor het plangebied Dommelkwartier inzichtelijk te maken is elk deelgebied volgens de criteria van de erfgoedmeetlat gewaardeerd, zie bijlage 7. De nog aanwezige waarden zijn weergegeven op de cultuurhistorische waardenkaart van het Dommelkwartier (zie bijlage 8).

Waardering deelgebied Hoppenbrouwers

Voor het deelplan Hoppenbrouwers is van belang dat dit een zijdalletje van het grote Dommeldal beslaat. Door dat zijdal stroomde het deels verlegde beekje De Rijt naar de Dommel. Het Dommeldal heeft meer van die zijdalletjes die deel uit maken van het oude afwateringssysteem. Van oude perceelsgrenzen zijn nog slechts enkele schimmen (greppels?) over. Er is nog 20 meter perceelsrandbegroeiing (enkele bomen) en een markante solitaire boom (eik) markeert een hoekpunt van overigens verdwenen perceelsgrenzen. De solitaire boom op de hoek van het vervallen beekje de Rijt is een gesnoeide wilg. In het zuidoosten staat nog een grauwe abeel die oorspronkelijk op het hier aanwezige boerenerf stond. De sloot in het zuidoosten wordt nog voor een groot deel begrensd door een waardevolle (deels)elzen- en beukenhaag. Het lage deel aan de Rijt was vanouds grasland, de wat hogere gronden waren afwisselend akker en grasland. De Kloosterakker (in de noordoosthoek van het deelplan Hopperbrouwers) was hier de hoogste akker. Deze akker is echter vrijwel niet meer als zodanig herkenbaar. Het deelplan Hoppenbrouwers grenst niet direct aan de open akker Kerkakker, omdat de resten van het gehuchtje De Rijt daar (op één boerenerf na dat net buiten het plangebied ligt) tussen liggen: typische ligging van een gehucht op de rand van een open akker, in dit geval tegen het natuurlijke watertje De Rijt dat zijn naam aan het gehucht gaf. De open akker Kerkakker is overigens geheel volgebouwd met huizen.

Solitaire eik, jonge Grauwe Abeel en gesnoeide opgaande wilg.

In het gedeelte van het bestemmingsplan langs de Dommel zijn wél veel hoog gewaardeerde elementen van het Cultuurhistorisch vlak Beekdal van de Dommel bewaard gebleven. Het betreft de nog natuurlijk meanderende Dommel (slechts één bocht werd er uitgehaald), de in belangrijke mate bewaarde oude percelering met randbegroeiing, boomgroepen en kleine bosjes. Het gebied is verder grotendeels grasland met enkele zandwegen en twee verharde nieuwe fietspaden die de Dommel oversteken. Vroeger stak men de Dommel over via doorwaadbare plaatsen. Dat zijn ook de plekken waar mensen in de

IJzertijd wel eens zaken aan het water toevertrouwen. De veenlaag in de ondergrond biedt dan goede perspectieven om die nog terug te kunnen vinden! De algemeen voorkomende enkele decimeters dikke ophooglaag vraagt erom om gedateerd te worden. Misschien kan akkerdekonderzoek zoals Verspay dat ontwikkeld heeft ooit die datering leveren. Een storend element in het hele plangebied is de waterberging die als verhoogd pad door het westelijke deel van Hoppenbrouwers loopt, vervolgd langs de westrand van Het Gegraaf en tevens dwars ligt op de loop van de Dommel als een verhoogde dijk. Hoewel deze hoge dijk een mooi uitkijkpunt biedt op de Dommel, houdt hij geen enkele rekening met de van oudsher lage ligging van het beekdal en beemdengebied. Het doorsnijdt feitelijk de smalle percelen en hakhoutbosjes met boomranden. Inpassing van deze berging door een lagere ligging zou de landschappelijke kwaliteit van het gebied zeker ten goede komen.

De "Kloosterakker" in het deelgebied Hoppenbrouwers is als zodanig niet meer herkenbaar. Er is vrijwel geen reliëf meer aanwezig. Alleen de openheid van het gebied is nog kenmerkend.

Deelgebied Hoppenbrouwers geprojecteerd op de Bonnekaart van rond 1900 (links) en op de topografische kaart van 1950 (rechts).

Met de bouw van de woonwijk Het Gegraaf in de jaren 60 van de 20^e eeuw, is het karakter van het wijde agrarische cultuurlandschap dat bestond uit open en besloten akkers met een geleidelijke overgang naar de groen omzoomde beemden en hooilanden, drastisch gewijzigd. De wijk heeft een harde overgang naar het open en groene landschap.

Vanwege wateroverlast in de wijk Het Gegraaf is er een paar jaar terug in het gebied een riooloverstortstelsel aangelegd met een buis en een bezinkbekken. Bij Hoppenbrouwers ligt deze leiding als een verhoogd en daardoor opvallend zandpad door het gebied. De leiding loopt aan de westzijde langs de wijk Het Gegraaf en De Weegbree. Bij Het Gegraaf ligt de buis onder een wandelpad met groenstrook en verder ten westen van De Weegbree in een weiland. Hier is de ligging van deze leiding dan ook niet te zien. In het noordelijke deel van het Dommelkwartier is de aangelegde waterberging des te opvallender. Daar ligt de waterberging als een dwarse hoge dijk op de Dommel. De hoge ligging past niet in het laaggelegen beemdenlandschap, hoewel het wel een kans schept om met droge voeten de Dommel te bereiken en tegelijk een mooi uitzicht creëert op deze groene long.

Waardering deelgebied De Weegbree

Voor het deelplan Weegbree is vooral de samenhang met het akkercomplex Loonse Akkers van groot belang. Die samenhang is zichtbaar aan het terreinhoogteverschil in de overgang van beekdal naar akker en de wijze waarop die overgang vormgegeven is. In het verleden was dat een reeks hakhoutheggen, deels met steilrand, met een zandweg er aan de westzijde langs. Binnen het deelplan Weegbree zijn de hakhoutranden en de steilrand echter voor een groot deel verdwenen. De zandweg en het hoogteverschil zijn er nog. Enkele bomen en boomgroepen kleden de zandweg, die uitkomt bij de Kasteelhoeve, wat aan. Typisch voor het Dommeldal is dat in het kleine stukje Dommeldal in dit deelplan toch nog wat oude

perceelsgrenzen behouden bleven. Bovendien wees het archeologisch proefsleuvenonderzoek uit dat daar boerenkuilen zijn geweest: kuilen waar de boeren hun turf wonnen. De cultuurhistorische waarde is in beginsel wel al aangetast door de uitbreiding van Coppelmans, die deels in het waardevolle akkergebied ligt. Ook de massa van het gebouw tast de openheid van het gebied aan.

Vanaf de straat De Weegbree is in de verte (700 m) de kasteelhoeve Loon te zien. Deze zichtlijn betreft feitelijk ook de beleving van het oude bolle akkergebied. Door het bolle reliëf van de Loonderakker zijn van hier af ook alleen de bovenste delen van de hoge bomen op de grens van Valkenswaard met Waalre zichtbaar. Ook vanuit de Kasteelhoeve Loon is er duidelijk een zichtlijn richting het akkergebied en Valkenswaard. In wintertijd is zelfs de immense bunker goed zichtbaar; in de zomer zullen de bomen rond de bunker dit zicht wegnemen.

De bouw van de Bunker in het zuidoosten van deelgebied Weegbree tijdens de Tweede Wereldoorlog, op een open roggeakker, vormt de eerste aantasting van het open akkercomplex Loonderakker.⁵² Pas enkele jaren terug is het akkercomplex verder aangetast door de uitbreiding van het tuincentrum Coppelmans. Het grote witte gebouw van het tuincentrum is zeer opvallend aanwezig in dit erg open gebied en ontleemt het historische karakter van een open akker.

Deelgebied De Weegbree geprojecteerd op de Bonnekaart van rond 1900 (links) en op de topografische kaart van 1950 (rechts).

In het zuidwesten en noordwesten van deelgebied De Weegbree zijn pas onlangs de tot voor kort hier nog aanwezige steilranden van de Loonderakker weggegraven. In de bocht van het de Molenstraat en in het zuidwesten zijn hierdoor de randen niet meer aanwezig. Bij het zandpad is daarbij aan de oostzijde ook een diepe sloot gegraven, die als afwatering dient voor een naastliggende opgehoogde en geëgaliseerde paardenwei. In het zuidwesten zijn bij de aanleg van het waterbergingsriool ook grondwerkzaamheden in een deel van het akkergebied De Smelen uitgevoerd. Daar waar nog iets van de steilrand te bespeuren is naast de zandweg, zijn dat niet meer dan vage terreinhellingen. Vanaf het zandpad richting beekdal noordwaarts langs de Loonderakker loopt een kleine steilrand. Het oude zandpad lijkt hier nog wel een holle weg. Ook in het zuidoosten zie je dat nog wel een klein beetje, daar waar in de driehoek tussen Loonderakker en De Smelen een bosje aanwezig is. Het westelijke zandpad dat de steilrand volgde vanaf de weg De Weegbree is verdwenen. Alleen het noordelijke deel van de steilrand van akker De Smelen is hier nog wel aanwezig, maar is sterk overgroeid.

⁵² Ondertussen is het bunkercomplex zelf met zijn omgeving een nieuwe toegevoegde cultuurhistorische waarde geworden.

Het groepje hoge bomen in de bocht van de Molenweg midden in het plangebied Weegbree bestond ook al in 1830. Het kadaster noemt de "opgaande bomen" nadrukkelijk. Die bomen en de slechte heidegrond eronder zijn dan van een particulier: dit was toen dus geen "gemene grond" zoals je zou verwachten. Waarom deze plek niet tot akker gemaakt werd is onbekend. Op 10 maart 2014 is deze plek nog eens bekeken. De bodem is er lager dan de hele omgeving, wat te begrijpen is wanneer hier nooit de akkerophoging heeft plaatsgevonden die de akkers wél met ongeveer een meter verhoogd heeft. De laagte waarin de bomen nu staan markeert daarom misschien het oude bodemniveau: een educatief waardevol gegeven naast de snel oplopende bodemhoogte van de akker ten noorden ervan. De heidebegroeiing van het perceeltje heeft intussen plaatsgemaakt voor allerlei lage bodembedekkende begroeiing die niet geheel of helemaal niet "inheems" is.

Op basis van de erfgoedmeetlat geldt voor deelgebied De Weegbree een midden tot hoge waarde. De hoge waarde geldt vooral voor de bodemopbouw met daarin archeologisch goed bewaarde resten, het reliëf en de openheid van de Loonderakker en de bewaard gebleven elementen zoals de nog aanwezige zandpaden, steilranden en historische begroeiing. Vanwege de sterke aantasting van het reliëf en de randen van het akkergebied De Smelen is hier een lagere waarde aan toegekend.

Samengevat

Op basis van de uitgevoerde waardering zoals hierboven en in bijlage 7 beschreven, komen we tot de volgende opsomming van aanwezige cultuurhistorische waarden van gemeentelijk belang in het plangebied Dommelkwartier.

Cultuurhistorische waardevolle objecten en structuren binnen plangebied Dommelkwartier (zie ook bijlage 8):

- De (restanten van) hakhoutbossen (hoog)
- De (restant van) akkerwal op de grens van Valkenswaard met Waalre (zeer hoog)
- De zandwegen/wegenstructuur (zeer hoog)
- Het open akkercomplex Loonderakker met de bolle ligging en het esdek (zeer hoog)
- Akkercomplex De Smelen (hoog)
- De geleidelijke overgang naar het lagere beekdal (zeer hoog)
- Het beekdal met beemdenstructuur (zeer hoog)
- De (restanten van) steilranden (zeer hoog)
- Beemden Hoppenbrouwers (redelijk hoog)
- De solitaire bomen (zeer hoog)
- Perceelrandbegroeiing in de vorm van (restanten van) elzensingels (hoog)
- De historische zichtlijn / openheid (zeer hoog)
- Restant van de gegraven loop de Rijt (zeer hoog)
- De Dommel en oude meander (zeer hoog)
- De strookvormige percelering haaks op de beek, gemarkeerd door sloten en greppels (zeer hoog)

Cultuurhistorisch waardevolle objecten net buiten de deelgebieden:

- Gemeentelijk monument Hoppenbrouwers 21
- Rijksmonument De Bunker met camouflage groenrand
- Kasteelhoeve Loon
- Molenwater
- De (restanten van) hakhoutbossen en hagen
- De (restanten van) akkerwallen
- De zandwegen/wegenstructuur
- De (restanten van) steilranden
- De historische zichtlijn / openheid vanuit Kasteelhoeve Loon

Genoemde elementen, die zeer bepalend zijn voor het huidige ruimtelijke beeld van het plangebied, hebben cultuurhistorische waarde als nog goed leesbare onderdelen van de lange ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied. De latere ontwikkelingen hebben deze historische hoofdstructuur in feite niet wezenlijk veranderd.

4.2. Archeologie⁵³

In het plangebied Hoppenbrouwers werd één vindplaats aangetroffen die bestond uit sporen die zijn ontstaan bij de ingebruikname van het plangebied voor agrarische doeleinden. Hierbij werd het gebied in percelen verdeeld, mogelijk ontwaterd en de grond verbeterd door spitten. De grond werd op deze manier bewerkt en klaargemaakt voor agrarisch gebruik. Het vondstmateriaal dat werd aangetroffen werd gedateerd in de late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. De inhoudelijke kwaliteit van de vindplaats is laag. De vindplaats is door BAAC/Bilan als niet behoudenswaardig gewaardeerd. Het gebied kan dientengevolge archeologisch worden vrijgegeven.

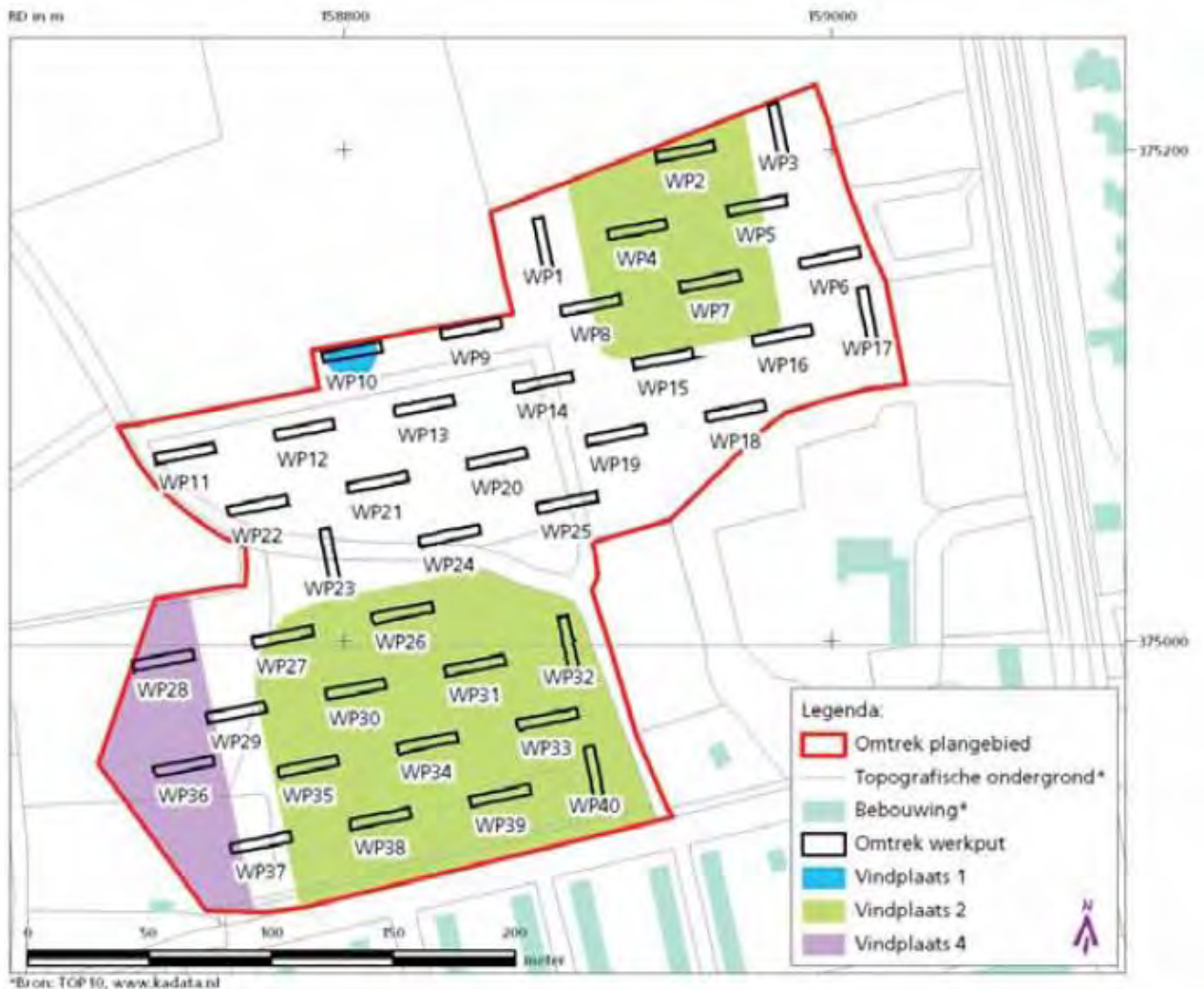
In het plangebied De Weegbree werden vier vindplaatsen aangetroffen, een vuursteenvindplaats uit het Mesolithicum (vindplaats 1), een vindplaats met nederzettingssporen uit de ijzertijd (vindplaats 2) en twee vindplaatsen uit de late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd (vindplaats 3 en 4), één die is ontstaan bij de landinrichting en één die is ontstaan door grondstofwinning:

- Vindplaats 1 bestaat uit een verstoorde vindplaats uit het (vroeg) Mesolithicum. Gezien de lage fysieke en inhoudelijke kwaliteit wordt deze vindplaats niet behoudenswaardig geacht.
- Vindplaats 2 bestaat uit drie sporenclusters waarin ten minste twee structuren werden herkend. De sporen maken deel uit van een nederzetting uit de ijzertijd. In de omgeving van het plangebied zijn weinig gegevens bekend over de bewoning in de ijzertijd, wel zijn er op verschillende plaatsen urnenvelden uit de periode tussen de late bronstijd en ijzertijd bekend. Gezien de hoge inhoudelijke kwaliteit van de vindplaats wordt deze behoudenswaardig gewaardeerd. De sporen zullen in- of ex situ behouden moeten blijven. Door de voorgenomen planontwikkeling met woningbouw is behoud in situ niet mogelijk en dient een definitieve opgraving plaats te vinden. Deze opgraving dient plaats te vinden in een zone rondom werkput 7 en in het zuidwestelijke deel van het plangebied. De concentratie sporen bevindt zich in de werkputten 38 en 35, waarvandaan de grens van de spoorconcentratie kan worden opgezocht. De derde concentratie bevindt zich in het noordelijke deel van werkput 40, waar waarschijnlijk meerdere spiekers aanwezig zijn.
- Vindplaats 3 bestaat uit sporen van percelering en infrastructuur. De greppels zijn waarschijnlijk perceelsgreppels en vormden de grens tussen de verschillende percelen. Een groot deel van deze sporen komt overeen met de perceelsgrenzen die op het minuutplan uit het begin van de negentiende eeuw te zien zijn. Op dit minuutplan is ook een onverharde weg te zien die door het plangebied loopt, de Weg van Loonder Molen naar Valkenswaard. Deze weg heeft een hoge cultuurhistorische waarden, geadviseerd wordt om de weg in de planvormig in te passen. Vindplaats 3 wordt met uitzondering van de weg⁵⁴, gezien de lage inhoudelijke kwaliteit, als niet behoudenswaardig gewaardeerd.
- Vindplaats 4 bestaat uit turfwinningsskuilen. Deze sporen geven informatie over het gebruik van de natte beekdalgronden langs de Dommel. De datering is niet bekend, maar op het minuutplan wordt dit gebied 'De Brand' genoemd, een naam die mogelijk verwijst naar stukken grond waar brandstof ('brand') gehaald kon worden. De naam De Brandbeemden komt hier al sinds 1525 voor. Waarschijnlijk werd dit gebied in het begin van de 19^e eeuw en mogelijk al veel eerder gebruikt voor het winnen van turf. Gezien de hoge inhoudelijke kwaliteit wordt deze vindplaats behoudenswaardig gewaardeerd.

---

53 Selectiebesluit archeologie plangebieden De Weegbree en Hoppenbrouwers (B&W besluit d.d.30 november 2010)

54 De Molenstraat is na het proefsleuvenonderzoek in 2009 tijdelijk voorzien van een verharding voor zware werktuigen ivm de aanleg van waterbergingen en is daartoe deels uitgegraven. We weten niet hoe diep en hoeveel (karre)sporen daarbij gesneuveld zijn.

Locatie van de vindplaatsen 1, 2 en 4 in plangebied Weegbree.

Een gedeelte van het plangebied is op basis van bovenstaande resultaten en criteria aan te wijzen als een terrein met behoudenswaardige archeologische waarde. Voor behoudenswaardige vindplaatsen zijn twee vormen van behoud mogelijk, te weten: in situ en ex situ. Het behoud op de plaats waar de vindplaats ligt (in situ) heeft de voorkeur boven een opgraving (ex situ). De terreinen zijn echter geselecteerd als te ontwikkelen woongebieden. Het technisch treffen van voorzieningen vergt extra kosten en betekent hoe dan ook beschadiging van de vindplaats(en). Verder worden de vindplaatsen “gefragmenteerd” door de splitsing in grondgebonden woningen waardoor feitelijk de ensemblewaarde verloren gaat. Behoud betekent dan tevens beperkingen in het gebruik en ook de handhaafbaarheid van het behoud roept de nodige vraagtekens op. Behoud in situ is in het onderhavige geval daarom niet aan de orde. Behoud zal zodoende alleen ex-situ kunnen plaatsvinden hetgeen neerkomt op een opgraving. Opgraven betekent in dit geval archeologisch vervolgonderzoek door middel van opgraving van een deel van het terrein aan de Weegbree.⁵⁵

Omdat nog niet het hele deelgebied Weegbree middels proefsleuven is onderzocht, zullen deze gedeelten eerst middels proefsleuven gewaardeerd worden. Bij aanwezige behoudenswaardige vindplaatsen zal een doorstart naar opgraving plaatsvinden daar waar behoud in situ niet mogelijk is.

⁵⁵ Er ligt een concept PvE: PvE opgraving en IVO-P Valkenswaard, Weegbree, auteurs M. Bink en M.C. Brouwer (BAAC A-10.0321), 2011, 's-Hertogenbosch.

Indicatif puttenplan deelgebied Weegbree (PvE 2011)

5. Geplande ontwikkeling⁵⁶

5.1. Hoppenbrouwers

Het deelgebied Hoppenbrouwers wordt ontwikkeld met twee hoofdfuncties: woningbouw en de aanleg van een groene wig. Woningbouw wordt gerealiseerd in het noordelijk deel, aansluitend op de woonwijk 't Gegraaf. De groene wig wordt ontwikkeld aan de zuidzijde van het plangebied. Hiermee wordt invulling gegeven aan de functie van de groene wig als verbinding tussen het Dommeldal richting het centrum van Valkenswaard, zoals beschreven in de structuurvisie. De groene wig krijgt een hogere natuurwaarde door de voorgestane natuurlijke inrichting. Naast deze natuurwaarde is ook de belevingswaarde van het groen essentieel bij de planontwikkeling. Door de situering van woningen ten noorden van de groene wig met een ontsluiting aan de buitenzijde krijgt het gebied een sterk extravert karakter dat zich primair richt op het groen. Het betreft een oriëntatie op de groene wig aan de zuidzijde, de houtwal / parkzone aan de Lijsterbeslaan aan de noordzijde en het groen in het profiel van de Nieuwe Waalreseweg / Waterlaat aan de oostzijde.

Het deelgebied heeft een hoofdontsluiting tussen de Lijsterbeslaan en de Hoppenbrouwers in een vloeiend verloop. De woningen worden aan de noordzijde van deze weg gesitueerd als nieuwe dorpsrand met een primaire oriëntatie op de groene wig. Het vloeiend verloop van de weg versterkt het karakter van de dorpsrand in een landelijke omgeving. Ten zuiden van de weg is er ook ruimte voor de ontwikkeling van woningbouw. Het betreft twee bijzondere woonclusters die vooruit geschoven zijn in het groen en vormen hiermee een bijzondere overgang tussen het Dommeldal en de bebouwing van de kern Valkenswaard. Het betreft een speciaal woningtype in een compacte bouw zodat het ruimtebeslag op de groene wig beperkt blijft.

Tussen de wijk 't Gegraaf en het nieuwe woongebied Hoppenbrouwers blijft de bestaande groenzone aan de Lijsterbeslaan behouden. Het vormt één van de houtwallen binnen het gebied Dommelkwartier en het behoud de functie als parkzone voor de wijk 't Gegraaf. Enkele doorsteken in de houtwal zijn mogelijk voor de ontsluiting van de aanliggende woningen en nieuwe woonstraten.

Naast de realisatie van de groene wig en een nieuwe woonbuurt wordt in het plan ook rekening gehouden met de aanleg van een parkeerterrein. Het betreft een parkeerterrein aan de zuidoostzijde ten behoeve van de speeltuin Geenhoven. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan de oplossing voor het huidige parkeerprobleem bij de speeltuin en wordt voorkomen dat er parkeeroverlast ontstaat in de nieuwe woonbuurt.

Indicatieve verkaveling deelgebied Hoppenbrouwers

Groenstructuur

De groenstructuur in het plangebied sluit aan op de visie en het inrichtingsplan voor het Dommeldal. Vanuit het Dommeldal komen het groen en de natuur in een fijnkorrelige opzet het plangebied in. Vanuit

⁵⁶ Onderstaande tekst is overgenomen uit Toelichting bestemmingsplan " Dommelkwartier", gemeente Valkenswaard, herziening 2014, ontwerp, jan. 2014.

het plangebied loopt de groene wig verder naar het centrum van Valkenswaard via het park en de begraafplaats. Historisch kwamen op deze plek kleine weilandjes omzoomd door landschappelijke hagen voor en dat gegeven is ook de basis van deze groene rand. De Dommeldalrand wordt hier gevormd door een fijnmazige structuur van kleinschalige weilanden omzoomd door veldhagen en een bijhorende grillige padenstructuur die aansluit op de wandelpaden in de randen van het Dommeldal.

Beeldbepalende boomgroepen, zowel bestaand als nieuw, markeren de overgang tussen woonwijk en landschap. Er is gekozen voor subtiele overgangen. Door landschappelijke elementen parkachtig te gebruiken ontstaat een bijzondere afronding van deze gebouwde rand. Bestaand groen, zoals monumentale bomen, wordt daarin gespaard. De bouwstenen van deze groenstructuur voorzien in voldoende mogelijkheden en kansen voor natuurontwikkeling maar ook om een natuurlijke verbinding te maken met het centrum van Valkenswaard. In het gebied wordt een wadi opgenomen voor retentie van het regenwater. De groenzone aan de Lijsterbeslaan en het bosje bij de Waterlaat blijven behouden. Ze vormen een houtwal die als landschappelijk element aansluit op de kwaliteiten van het Dommeldal. De groenzone behoudt de functie als parkzone voor de wijk 't Gegraaf. Daarnaast wordt ook één bestaande boom vanwege zijn waarde specifiek in het bestemmingsplan beschermd.

Bijzondere elementen

Aan de zuidzijde en de westzijde van het woongebied liggen twee leidingen voor de riolering. Deze leidingen moeten vrijblijven van bebouwing en diepwortelende beplanting (bomen). Mogelijkheden voor het uitlaten van honden zijn aanwezig in de bestaande houtwal aan de Lijsterbeslaan. Deze uitlaatroute wordt uitgebreid door de aansluiting op wandelpaden in het Dommeldal. Tevens wordt er een wandelroute aangelegd door de groene wig. Voor kinderen worden er een trapveld en een speelplek ingepast in de groene wig. Door de ligging nabij de Lijsterbeslaan kan deze gebruikt worden vanuit de nieuwe woonbuurt en vanuit de bestaande wijk 't Gegraaf.

5.2. De Weegbree

Het deelgebied De Weegbree wordt ontwikkeld als een afronding van het dorp Valkenswaard, zodat een betere overgang wordt gecreëerd tussen de bebouwing (het rood) en het Dommeldal (het groen). Deze overgang wordt gerealiseerd door landschappelijke structuren vanuit het Dommeldal door te laten lopen in het deelgebied. Het betreft hier enkele houtwallen in oostwest-richting, een te ontwikkelen natuurgebied aan de noordzijde en het oude zandpad centraal door het gebied. Het zandpad heeft een cultuurhistorische betekenis en blijft behouden in het gebied. De groenzone langs het zandpad en het te ontwikkelen natuurgebied aan de noordzijde zullen gecombineerd worden met infiltratievoorzieningen. De infiltratievoorzieningen versterken de groenstructuur en zijn essentieel om te kunnen voldoen aan de voorwaarden vanuit de beschermingszone natte natuurparel. De waardevolle bomen langs het zandpad blijven behouden. Grenzend aan het oude zandpad en aan het Dommeldal worden bijzondere clusters bebouwing gerealiseerd. Het gaat om woningen die door parkeeroplossingen aan de andere zijde direct in het groen staan. Hiermee worden in situering en architectuur voorwaarden gegenereerd voor een unieke afronding van de kern. Grenzend aan het perceel met de monumentale bunker worden enkele vrijstaande woningen gerealiseerd zodat er sprake is van een geleidelijke en groene overgang.

Centraal door het woongebied loopt een ontsluitingsweg die aan de noordoostzijde eindigt op een plein. De ontsluitingsweg wordt begeleid door een gevarieerde woonbebouwing. Het gebied krijgt hiermee een sterke interne structuur gericht op de ontsluitingsweg (introvert), gecombineerd met een structuur die zich juist sterk richt op het Dommeldal en het groen langs het zandpad (extravert). Het introverte karakter aan de ontsluitingsweg wordt doorbroken aan de noordzijde waar het woongebied zich opent richting het nieuw te ontwikkelen natuurgebied. Met deze ontwikkeling krijgt het gebied verschillende randen die zich op een passende wijze voegen in het huidige karakter van de omgeving. Aan de westzijde oriënteert de bebouwing zich op het Dommeldal, gekenmerkt door de afwisseling aan begroeiing, graslanden en poelen. Aan de noordzijde richt de bebouwing zich op het nieuw te ontwikkelen natuurgebied. Op verschillende plaatsen dragen houtwallen bij aan een passende landschappelijke overgang. Aan de Weegbree blijft een groenzone behouden met bomen die zorgt voor een landschappelijke overgang met de wijk 't Gegraaf. Hier wordt ook een voetpad toegevoegd aan de zijde van de nieuwe woonbuurt.

Indicatieve verkaveling Weegbree

Groenstructuur

De groenstructuur in het plangebied sluit aan op de visie en het inrichtingsplan voor het Dommeldal. Bijzonder aan dit gebied is dat het cultuurhistorisch waardevolle zandpad de landschappelijke ruggengraat vormt van het woongebied. Het Dommeldal is aan deze zijde ook veel opener en weidser. Deze ingrediënten worden gebruikt om de overgang tussen bebouwing en landschap vorm te geven. Bosjes,

open weilanden en struwelen wisselen elkaar hier af en zorgen voor uitzicht en vergezichten. Gelijktijdig zorgen ze voor een afwisseling in intimiteit, omdat deze rand aansluit op de recreatieve structuur aan de zuidkant van het plangebied.

Waterbergingen worden landschappelijk opgezet, zodat ze bijna natuurlijke elementen in de groenstructuur vormen. Daarnaast zijn ze interessant als speelgebieden. Kleine weilanden voorzien in de behoefte van dierenliefhebbers maar ook hier krijgt natuurontwikkeling alle ruimte. Het bergbezinkbassin is landschappelijk ingepast en vormt de voet van een smalle wandeldijk het Dommeldal in. Dit is een van de weinige plekken in het plangebied waar de wandelaar tot dicht aan het water kan komen. Daarmee ontstaat ook een bijzondere uitzichtplek met de lengte van het Dommeldal mee. De grote landschappelijke afwisseling in dit deel biedt heel veel ruimtelijke kwaliteit en identiteit voor het Dommeldal maar ook voor de nieuw te bouwen wijk.

Bijzondere elementen

De woonbuurt heeft diverse mogelijkheden voor spelen en het uitlaten van honden. Centraal in de buurt, bij het oude zandpad, wordt een speelplek ingericht met spelaanleidingen en/of speeltoestellen voor kinderen in alle leeftijden. Daarnaast wordt aan de noordzijde in het groen een trapveld gerealiseerd. Naast deze aangelegde speelgelegenheden biedt het plan vele andere mogelijkheden voor spelen in de diverse groene ruimtes langs het zandpad en in het Dommeldal. Het oude zandpad heeft nu al een functie voor mensen uit de wijk 't Gegraaf voor het uitlaten van honden. Deze mogelijkheid blijft ook in de nieuwe situatie. Daarnaast worden de wandelmogelijkheden vergroot door de uitbreiding van de wandelpaden in het woongebied en in het Dommeldal.

5.3. Beeldkwaliteit deelgebieden Weegbree en Hoppenbrouwers

Voor de ontwikkeling van het Dommelkwartier is een beeldkwaliteitplan opgesteld dat gelijktijdig met het bestemmingsplan zal worden vastgesteld. Het beeldkwaliteitplan is opgesteld als aanvulling op het ruimtelijk plan. Het beeldkwaliteitplan is gemaakt om de beeldkwaliteit in de woondeelgebieden vast te leggen. In het beeldkwaliteitplan worden randvoorwaarden en richtlijnen voor de inrichting van de publieke ruimte geformuleerd evenals uitspraken over de gewenste beeldwaarden van de bebouwing in relatie tot de publieke ruimte. Dat gebeurt door aan te geven op welke ruimtelijke kenmerken van bebouwing en landschap en op welke landschappelijke structuren en elementen je zou moeten inspelen en welke streefbeeldens daar bij horen. Binnen het woongebied Hoppenbrouwers worden in het beeldkwaliteitplan drie architectuureenheden onderscheiden waarvoor steeds specifiek de waardebeoordeling en gewenste ontwikkeling wordt aangegeven met daarbij beeldkwaliteitscriteria. Tevens zijn criteria opgenomen voor de verharding van de wegen en de inrichting van de groen-blauwe structuur.

6. Cultuurhistorisch effect

Hoofdstuk 2 omschreef de ontwikkelingsgeschiedenis van het plangebied en de omgeving, waarbij hoofdstuk 3 inging op de situatie in het veld. In hoofdstuk 4 kwam de waardering en de randvoorwaarden die gesteld zijn vanuit het provinciaal en gemeentelijk beleid aan bod, terwijl hoofdstuk 5 een beeld schetst van de gewenste ontwikkelingen voor het plangebied. In dit hoofdstuk worden de verschillende onderdelen met elkaar in verband gebracht en worden de effecten op de cultuurhistorische waarden in beeld gebracht. Gezien de hoge cultuurhistorische waarden die in het plangebied aanwezig zijn, zal een gemeentelijke afweging gemaakt moeten worden of de in hoofdstuk 5 voorgestelde gewenste ruimtelijke ontwikkelingen hier wel mogelijk zijn en hoe deze dan zouden moeten plaatsvinden.

De voorgenomen bouw van twee nieuwe woonwijken aansluitend aan Het Gegraaf brengt grote veranderingen met zich mee in het plangebied en de omgeving daarvan. Tot de bouw van Het Gegraaf in de jaren 60 van de 20^e eeuw zijn er in het plangebied geen ingrijpende veranderingen in de infrastructuur en het landschap aangebracht. Lokaal zijn de indeling en het gebruik van de percelen, alsmede de randstructuren wel gewijzigd. De afgelopen 200 jaar zien we zelfs een heel dynamisch karakter van het landschappelijk gebruik. Deze veranderingen hebben echter de krachtige historische hoofdstructuur in de vorm van hoog - laag, open – dicht, akkers - beemden, begrenzing, paden en randen grotendeels ongemoeid gelaten.

Hieronder worden per deelgebied de effecten op de aanwezige cultuurhistorische waarden besproken als gevolg van de geplande ingrepen in het gebied.

6.1.1. Gevolgen bij Hoppenbrouwers

Deelgebied Hoppenbrouwers beslaat een zijdal van de Dommel. Hier stroomde het deels verlegde beekje De Rijt naar de Dommel. Het merendeel van de ooit aanwezige perceelsgrenzen is verdwenen, evenals de zichtbaarheid van het onderscheid in akker- en beemdengebied. Het deelgebied is nu een groot en vrij afgeplat weiland waarbij alleen aan de zuid- en westrand nog de overgang naar het lagere beekdal herkenbaar is. Van het historische gehucht De Rijt resteert alleen nog de boerderij Hoppenbrouwer 21, met rondom het erf historisch waardevolle beukenhagen.

De geplande ontwikkeling gaat hier uit van een te handhaven groene wig in het zuidelijk deel waar natuurwaarden en de belevingswaarde van het groen moeten overheersen. Woningbouw wordt vooral gerealiseerd in het noordelijk deel, aansluitend op de woonwijk 't Gegraaf. Ten zuiden van de centrale weg door de wijk, worden twee woonclusters in het groen gerealiseerd die hiermee een bijzondere overgang naar het Dommeldal vormen. De Dommeldalrand wordt hier gevormd door een fijnmazige structuur van kleinschalige weilanden omzoomd door veldhagen en een bijhorende grillige padenstructuur die aansluit op de wandelpaden in de randen van het Dommeldal. Beeldbepalende boomgroepen markeren de overgang tussen woonwijk en landschap. In het gebied wordt ook een wadi opgenomen voor retentie van het regenwater.

Wij concluderen dat de geplande ingrepen de nog aanwezige cultuurhistorische waarden niet hoeven te verstoren. Woningbouw is gepland in het noorden en oosten, waar de cultuurhistorische waarden in de vorm van besloten akkers en beemden naar het zuiden nabij de verdwenen loop de Rijt reeds verdwenen zijn. Het zuidwestelijke deel zal worden ingericht als groene zone waardoor het goed mogelijk is om de hier aanwezige waarden te versterken. Er lijkt duidelijk rekening te zijn gehouden met de geleidelijke overgang naar het beekdal van de Dommel en een van de solitaire bomen in het gebied. In het plan zouden echter aanvullend hierop ook onderstaande aanwezige waarden beschermd moeten worden middels een dubbelbestemming:

- De perceelrandbegroeiing in de vorm van elzensingels aan de zuidelijke grens.
- Een deel van de waardevolle bomen.
- Restant van de gegraven loop de Rijt

6.1.2. Gevolgen bij De Weegbree

De samenhang van de lager gelegen beemden langs de Dommel met het hoger gelegen akkercomplex Loonse Akkers is nog duidelijk aanwezig door het terreinhoogteverschil in de overgang van beekdal naar

akker en de wijze waarop die overgang vormgegeven is. In het verleden was dat een reeks hakhouthekken, deels met steilrand en met een zandweg er aan de westzijde langs. Binnen het deelplan De Weegbree zijn de hakhoutranden en de steilrand, op enkele stukken na, verdwenen. De zandweg en het hoogteverschil zijn echter nog duidelijk aanwezig.

Ontwikkeling van deelgebied De Weegbree wordt gezien als afronding van het dorp Valkenswaard, zodat een betere overgang wordt gecreëerd tussen de bebouwing (het rood) en het Dommeldal (het groen). Deze overgang wordt gerealiseerd door de enkele houtwallen vanuit het Dommeldal door te laten lopen in het deelgebied. Ook op andere plaatsen in de wijk dragen houtwallen bij aan een passende landschappelijke overgang. De te behouden groenzone langs het cultuurhistorisch waardevolle zandpad en het te ontwikkelen natuurgebied aan de noordzijde zullen gecombineerd worden met infiltratievoorzieningen. Grenzend aan het perceel met de monumentale bunker worden enkele vrijstaande woningen gerealiseerd zodat er sprake is van een geleidelijke en groene overgang. Aan de westzijde oriënteert de bebouwing zich op het Dommeldal, gekenmerkt door de afwisseling aan begroeiing, graslanden en poelen. Aan de noordzijde richt de bebouwing zich op het nieuw te ontwikkelen natuurgebied. Het aanleggen van een wadi hier als noordelijke 'uitsteker' van het plan vormt een forse inbreuk op het landschap, waarbij het doel – verdieping van het maaiveld – onmogelijk te combineren is met de landschappelijke karakteristiek.⁵⁷ Bovendien betekent het benodigde graafwerk een directe aanslag op de archeologische informatie die in akkerdek en ondergrond aanwezig is.

Uitsnede uit voorontwerp Bestemmingsplan De Weegbree 2014.

Als we kijken naar de "verbeelding" van dit deelplan, kan de invulling van het gedeelte De Smelen (het gebied ten zuidwesten van het Molenpad) nog gezien worden als een afronding van de woonwijk Het Gegraaf. Alleen de westelijke rand van deze wijk botst met de hier nog aanwezige akkersteilrand. De invulling van het noordelijke stuk toont echter het begin van een verder noordwaarts uit te bouwen wijk, met zelfs een straat die doodloopt tegen de plangrens. Het als zeer hoog gewaardeerde karakter van de bolle en open akker wordt hiermee teniet gedaan.

Gezien de geplande ontwikkeling bij De Weegbree is duidelijk dat vooral onderstaande cultuurhistorische waarden worden bedreigd:

⁵⁷ L. Keunen, 2014: Cultuurhistorische analyse en waardestelling voor het project Dommelkwartier, plangebied Weegbree (RAAP adviesdocument 675).

- Het open akkercomplex Loonderakker met de bolle ligging, het esdek en de daarin en daaronder besloten archeologische informatie.
- (restant van) akkercomplex De Smelen
- De samenhang van het Dommeldal met het akkercomplex Loonse Akkers.
- Deel van de zandwegen/wegenstructuur (akkerweg in noordelijk deel)
- De (restanten van) steilranden
- De historische zichtlijn / openheid van het gebied

Verder zijn onderstaande waarden en kenmerken nog niet in het bestemmingsplan als waardevol opgenomen⁵⁸:

- De (restant van) akkerwal op de grens van Valkenswaard met Waalre
- Het open akkercomplex Loonderakker met de bolle ligging en het esdek
- De (restanten van) steilranden

Er is wel rekening gehouden met onderstaande waarden:

- De (restanten van) hakhoutbosjes
- Deel van de zandwegen/wegenstructuur
- De geleidelijke overgang naar het lagere beekdal

6.1.3. Conclusie

Uit bovenstaande analyse blijkt dat de effecten op de aanwezige cultuurhistorische waarden in het plangebied Dommelkwartier zowel positief als negatief zijn. We kunnen als volgt per deelgebied concluderen:

- De geplande nieuwbouw in Hoppenbrouwers valt grotendeels binnen een gebied waar de cultuurhistorische waarden reeds zijn verdwenen. Mits goed ingepast in de bestaande historische structuur en rekening houdend met de waardevolle overgang naar het beekdal heeft de woningbouw in deelgebied Hoppenbrouwers geen negatieve invloed op de cultuurhistorie.
- Voor het deelgebied De Weegbree is een tweedeling te maken op basis van historische grenzen, maar ook in de mate van gaafheid en herkenbaarheid. We onderscheiden daarbij het noordelijke deel van de Loonderakker, die op de cultuurhistorische waardenkaart (bijlage 8) als zeer hoog is gewaardeerd, en het zuidelijke minder waardevolle deel dat bestaat uit het akkergebied De Smelen en de akkerrand tussen Molenstraat en bunkercomplex.

Door de aanleg van nieuwe woningen op een deel van akkercomplex Loonderakker verdwijnt het bijzondere reliëf van het gebied met bijbehorende steilranden. Ook het waardevolle open zicht over de Loonderakker richting de Kasteelhoeve zal voor een groot deel verdwijnen. De beleving van de bolle akker en de openheid cq. verbinding richting Kasteelhoeve wordt door het creëren van woningen in het gebied teniet gedaan. Groene inpassing van de woningen is eigenlijk niet mogelijk omdat het open akkercomplex Loonderakker juist een open gebied was zonder interne begroeiing. Alleen de randen waren voorzien van hakhout in de vorm van enkele bomen en heggen. Nieuwbouw op de Loonderakker zal een nieuwe harde rand creëren zoals dat eerder ook is gebeurd door de bouw van de wijk Het Gegraaf. In dit gebied lijkt het rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden – openheid, bol reliëf, oude open akker – dan ook een onmogelijke opgave indien men er woningen en een wadi wil. Realisatie van woningen betekent per definitie namelijk een aantasting van het aanwezige waardevolle reliëf en de openheid, terwijl deze juist zoveel mogelijk gerespecteerd zou moeten worden.

Het effect van woningbouw op het zuidwestelijke deel De Smelen heeft minder negatief effect, omdat de rest van deze akker reeds eerder is aangetast en ook niet meer zo sterk in het veld herkenbaar is. Verder kan makkelijk rekening gehouden worden met de nog deels aanwezige steilrand aan de westrand.

De woningbouwlocaties Weegbree en Hoppenbrouwers zijn aangemerkt als cultuurhistorisch vlak van provinciaal belang maar ook als gebieden met de aanduiding integratie stad-land. Voor deze waarde van provinciaal belang geldt op grond van artikel 9.1, lid 2 (VR2014) dat bij de stedenbouwkundige en

⁵⁸ Is voornamelijk niet met beschermende maatregelen in het bestemmingsplan opgenomen.

landschappelijke inrichting van de stedelijke ontwikkeling rekening gehouden dient te worden met aanwezige ruimtelijke kwaliteiten en structuren in het gebied zelf en in de naaste omgeving door deze in de planontwikkeling te betrekken. Het doel hierbij is dat er in het landschap nieuwe kwaliteiten ontstaan of bestaande landschapskwaliteiten worden versterkt. Verder schrijft de provincie in zulke gebieden voor (art. 22 VR2014) dat een bestemmingsplan mede gericht is op behoud, herstel of duurzame ontwikkeling van de aanwezige cultuurhistorische waarden en kenmerken en regels stelt ter bescherming van deze cultuurhistorische waarden.

Misschien nog wel belangrijker in het kader van de belangenafweging, is het feit dat de gemeente Valkenswaard beide woningbouwlocaties Weegbree en Hoppenbrouwers in 2012 heeft aangemerkt als gebieden met een zeer hoge cultuurhistorische waarde (categorie 2 van de gemeentelijke cultuurhistorische beleidskaart). Deze gebieden worden door de gemeente gezien als belangrijke elementen van de regionale identiteit en verdienen het om behouden te worden, maar vooral ook om als inspiratiebron te worden gebruikt bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. De aanwezige cultuurhistorische waarden mogen in principe niet worden verstoord of vernietigd. Nieuwe ontwikkelingen moeten zo mogelijk de cultuurhistorische waarden versterken.

In de gemeentelijke en provinciale beleidsstukken is aangegeven, dat er gestreefd moet worden naar behoud en inpassing van de gedefinieerde cultuurhistorische aspecten in de ruimtelijke plannen. De Verordening Ruimte 2014 van de provincie Noord-Brabant geeft aan dat bestemmingsplannen die nieuwe ontwikkelingen mogelijk maken voor gronden gelegen binnen de cultuurhistorische vlakken, rekening dienen te houden met en waar mogelijk gericht moeten zijn op verbetering en versterking van de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten. Indien dit niet mogelijk is vanwege andere zwaarwegende belangen, moet de toelichting van het bestemmingsplan hier een verantwoording over bevatten. De gemeente zal dan ook op basis van de diverse belangen die spelen met betrekking tot de realisatie van het plan Dommelkwartier, een afweging moeten maken welke cultuurhistorische waarden het verdienen om behouden te blijven en zo mogelijk versterkt. Het belang van het gebied voor Valkenswaard is reeds aangeduid op de gemeentelijke cultuurhistorische beleidskaart 2012 en wordt door de provincie onderschreven in hun Verordening Ruimte 2014. Het plangebied is voor Valkenswaard van groot belang omdat het nog maar de enige plek in Valkenswaard is waar we nog een oud akkercomplex vinden dat direct aan het Dommeldal grenst en waar we derhalve deze fraaie landschappelijke overgang nog kunnen beleven. Ook representeert het huidige grondgebruik nog het historisch grondgebruik en is de combinatie van een bochtig, niet verhard zandpad met deze landschappelijke kwaliteiten nog bijzonderder.⁵⁹ Bovendien ligt juist in dit gebied de oorsprong verborgen van het ontstaan van de heerlijkheid Waalre-Valkenswaard, die eeuwenlang hebben samen gehoord.

---

59 L. Keunen, 2014: Cultuurhistorische analyse en waardestelling voor het project Dommelkwartier, plangebied Weegbree (RAAP adviesdocument 675).

7. Randvoorwaarden

Zowel het gemeentelijk als het provinciaal beleid gaat daarbij uit van behoud, versterking en inpassing van de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten. Verstoring of vernietiging moet zoveel mogelijk worden voorkomen. Door de keuze voor nieuwbouw in het gebied zal altijd een conflict optreden met diverse aspecten van erfgoed. Een aantal elementen die verloren dreigen te gaan of die reeds verdwenen zijn in het plangebied, kunnen in het kader van de geplande ontwikkeling echter ook heel goed hersteld en versterkt worden. Om de negatieve effecten te beperken en de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten te kunnen verbeteren en in te passen, dienen er randvoorwaarden / uitgangspunten te worden vastgesteld voor de inrichtingsplannen in beide deelgebieden. Met het oog op de aangetroffen waarden in het plangebied en direct daar buiten wordt geadviseerd om de geplande ingrepen binnen de context van de historische gelaagdheid uit te voeren. Ook de resultaten van het archeologisch onderzoek kunnen hierin betrokken worden, zoals de aangetroffen turfputten aan de westzijde van De Weegbree. Voor de gewenste ontwikkeling in het gebied komen wij dan tot het volgende maatregelen (de nummers verwijzen naar kaartafbeeldingen hieronder).

Deelgebied De Weegbree met voorgestelde randvoorwaarden

In deelgebied De Weegbree:

1. Een zachte overgang van de wijk Het Gegraaf beperken tot het deel ten zuiden van het Molenpad.
2. De begrenzing van de bebouwing in het zuidwesten afstemmen op de deels nog aanwezige en deels verdwenen steilranden, ofwel op de overgang van waar het Dommeldal ook echt ophield en het akkercomplex begon.
3. Behoud van het open karakter en het bolle akkerreliëf van de Loonderakker. Dat betekent grote open velden met aan de randen steilranden met heggen en slechts een enkele boom.
4. Herstel van de oostelijke akkerrand waar ooit de oude weg liep door aanplant van hagen.

5. Behoud, herstel en versterking van kenmerkende steilranden inclusief aanplant van heggen rond Loonderakker en De Weegbree. Heggen van eikenhakhout rond de akker en in het Dommeldal elzenhagen.
6. Behoud van Molenpad als zandpad en versterking van het holle reliëf, mede door herstel van steilranden.
7. Behoud van de laagte van het centrale driehoekje met bomen: het accentueert de akkerophoging.
8. Respecteren van (een deel van) de historische zichtlijn / openheid over akkercomplex vanuit Molenstraat / De Weegbree richting Kasteelhoeve Loon en vice versa.
9. Camouflage van tuincentrum Coppelmans zoals gezien vanuit de akker door aanplant van bomen en hagen.
10. Behoud en versterking van (restant van) akkerwal met steilrand (inclusief historisch groen) op de gemeentegrens met Waalre.
11. Het oude akkerpad gebruiken als wandelpad.
12. Herstel van verdwenen zandpad op de rand van hoog naar laag aan westzijde van De Smelen.
13. Het hooggelegen bergbezinkbassin in het noordwesten kan door aankleding met bijvoorbeeld elzenhagen, ingepast worden in het beemdenlandschap. De hoge ligging fungeert verder prima als uitloop naar de Dommel en geeft een mooie blik op de structuur van het beekdallandschap.

Deelgebied Hoppenbrouwers met voorgestelde randvoorwaarden

In deelgebied Hoppenbrouwers:

14. Behoud en versterken van aanwezige elzensingels.
15. Behoud van de solitaire en waardevolle bomen.
16. Behoud van restant van de gegraven loop de Rijt.
17. Herstel van de gegraven beek de Rijt in gebied Hoppenbrouwers. Deze kan tegelijk dienen als waterberging ipv de aan te leggen wadi. Dat levert een veel meer streekeigen oplossing op!
18. De hooggelegen leiding naar het bergbezinkbassin als wandelpad op de overgang van woonwijk naar beekdal, kan groen ingepast worden door de aanplant van streekeigen elzensingels.

Algemeen voor hele plangebied Dommelkwartier (staan niet op kaart genummerd):

- Behoud en versterken van het verschil in landschap tussen akker en beekdal – open en dicht.
- De openheid van het beekdal de Dommel is karakteristiek en zou met de daardoor aanwezige zichtlijnen zoveel mogelijk moeten worden geïntegreerd in de plannen.
- Ontwikkeling van strookvormige percelering haaks op de beek, gemarkeerd door elzenhagen, sloten en greppels.
- Resultaten archeologisch onderzoek vertalen in plangebied dmv kunstwerken en speeltoestellen.

De belangrijkste aanwezige en uiteindelijk te behouden cultuurhistorische waarden zullen via een dubbelbestemming cultuurhistorie met daaraan gekoppelde regels beschermd moeten worden. In bijlage 10 zijn voor de diverse aanwezige cultuurhistorische waarden in het gebied (zie bijlage 8) bestemmingsplanregels opgesteld die opgenomen kunnen worden in het toekomstige bestemmingsplan.

Als de heggen langs wegen, akkers en beemden weer in ere hersteld worden, zou dat historisch gezien het best gebeuren met eikenhakhout (akkers) of elzenhakhout (beemden). Dergelijk hakhout werd vroeger om de zes jaar gekapt. Zagen schijnt een slecht effect te geven. Het volstaat dus niet om projectmatig in een keer de boel vol hakhout te zetten. Het is daarna noodzakelijk om tevens te voorzien in zesjaarlijks onderhoud.

Wat nog aardiger zou zijn is het terugbrengen van het hakhout in jaarlijkse mootjes van 1/6 van het beoogde totaal. Dan moet er daarna ieder jaar ook slechts 1/6 gehakt te worden en is er ieder jaar dus een beperkte klus te doen. Bovendien klopt dat systeem met wat de boer vroeger ook deed, want zo had hij ieder jaar wat hakhout ter beschikking. Ook moet er rekening gehouden worden met het vallen van gaten in de haag. Die moeten met jonge struiken hersteld worden. Een grote boer had daarvoor ergens een boomkwekerijtje waar hij eikels zaaide en die deed opgroeien tot jonge struikjes die dan in de "gaten" uitgezet konden worden.

Luchtfoto van het deelplan Weegbree (rode stippellijn), waarop de oostgrens van de Loonder Akkers in groenblauw is aangegeven. Het tuincentrum Coppelmans beslaat een deel van het open akkergebied van de Loonder Akkers. Om de openheid van het akkergebied te waarborgen, zou de blauwe lijn als westgrens van de bebouwing aan de Nieuwe Waalreseweg aangehouden moeten worden. Aankleden met een haag zou die lijn weer herkenbaar maken.⁶⁰

⁶⁰ GoogleMaps zegt dat de foto van 2014 is. Dat kan niet juist zijn, want dit is duidelijk een zomerfoto.

8. Literatuur

Berkvens, R. e.a.. *Kempisch erfgoed in beeld. Een regionale erfgoedkaart voor de Kempen- en A2 gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot, Reusel-De Mierden, Waalre, Valkenswaard, Cranendonck en Heeze-Leende* (SRE Milieudienst). Eindhoven, 2011 (inclusief erfgoedcatalogus Valkenswaard).

Bijsterveld, A.J.. Het domein van de abdij van Echternach in Waalre en Valkenswaard: ontwikkeling en beheer ca. 1100-1400. In: Verhoeven, A., F. Theuws. *Het Kempenproject 3. De middeleeuwen centraal*. Waalre, 1989, 57 – 96.

Bijsterveld, A.J., Th. Van Dijk, S. Groeneveld, J. Jansen. *Het Herengoed van Valkenswaard: de Heren, het Kasteel en de Loondermolen, circa 1300-1940*. Valkenswaard (Stichting Valkenswaard's Erfgoed), 2000.

Boer, E. de. *Valkenswaard (NB), Hoppenbrouwers. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase)*. Bilanrapport 2008/8.

Boer, E. de. *Valkenswaard (NB), De Weegbree. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase)*. Bilanrapport 2008/9.

Bots, J., H. E.M. Mélotte. *Van Wedert tot Valkenswaard*. Valkenswaard, 1977.

Leenders, K.A.H.W.. Landscape-change, rural industry and tax-policies in the eastern part of the province North-Brabant, the Netherlands (18th century). IN: Sereno, P., M.L. Sturani (eds.). *Rural landscape between state and local communities in Europe. Past and present. Proceedings of the 16th session of the Standing European conference for the study of the rural landscape* (Torino, 12-16 September 1994). Turijn, 1998, 131 - 140.

Leenders, K.A.H.W.. *Cultuurhistorische en historisch-landschappelijke waarden op het Groot en Klein Schietveld (gemeenten Brecht, Wuustwezel, Brasschaat, Kapellen, Kalmthout)*. De Haag, 2002.

Leenders, K.A.H.W.. *Sprokkelingen Valkenswaard* (Den Haag 2010)

Leenders, K.A.H.W.. *De Duizelse Elzenbroeken. Landschapsgeschiedenis van een beemd die akker werd*. 2013. (Alleen op: <http://www.academia.edu/KAHWLeenders>).

Leenders, K.A.H.W. *Valkenswaard – Dommelkwartier. Cultuurhistorische analyse*, Den Haag, 12-2-2014.

Mélotte H.E.M., J. Molemans. *Valkenswaard*. Eindhoven, 1979 (Noordbrabantse plaatsnamen, monografie 1 in de reeks monografieën uitgegeven door de Stichting Brabants Heem, Valkenswaard.)

Mostert, M., C. Verbeek. *Valkenswaard (NB): De Weegbree en Hoppenbrouwers. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven*. Den Bosch, 2010. (BAAC/Bilan rapport 2010/B1696)

Theuws, F.. Opgraven in een bedreigd landschap: het Zuid-Nederlandproject van de Universiteit van Amsterdam. In: N. Arts (red.). *Archeologie en ruimtelijke ordening in Zuidoost-Brabant* (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 2). Eindhoven, 1996, p. 19-33.

Theuws, F.. De nederzittingsontwikkeling in de Middeleeuwen: een model en enige thema's voor toekomstig onderzoek. In: Theuws, F., M. van der Heiden (red.) *De archeologie van de Brabantse akkers. Toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven*. Amsterdam (Diachron), 2011, 60 - 77.

Verspay, J.. Akkerdekonderzoek in de praktijk. In: Theuws, F., M. van der Heiden (red.) *De archeologie van de Brabantse akkers. Toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven*. Amsterdam (Diachron), 2011, 180 - 208.

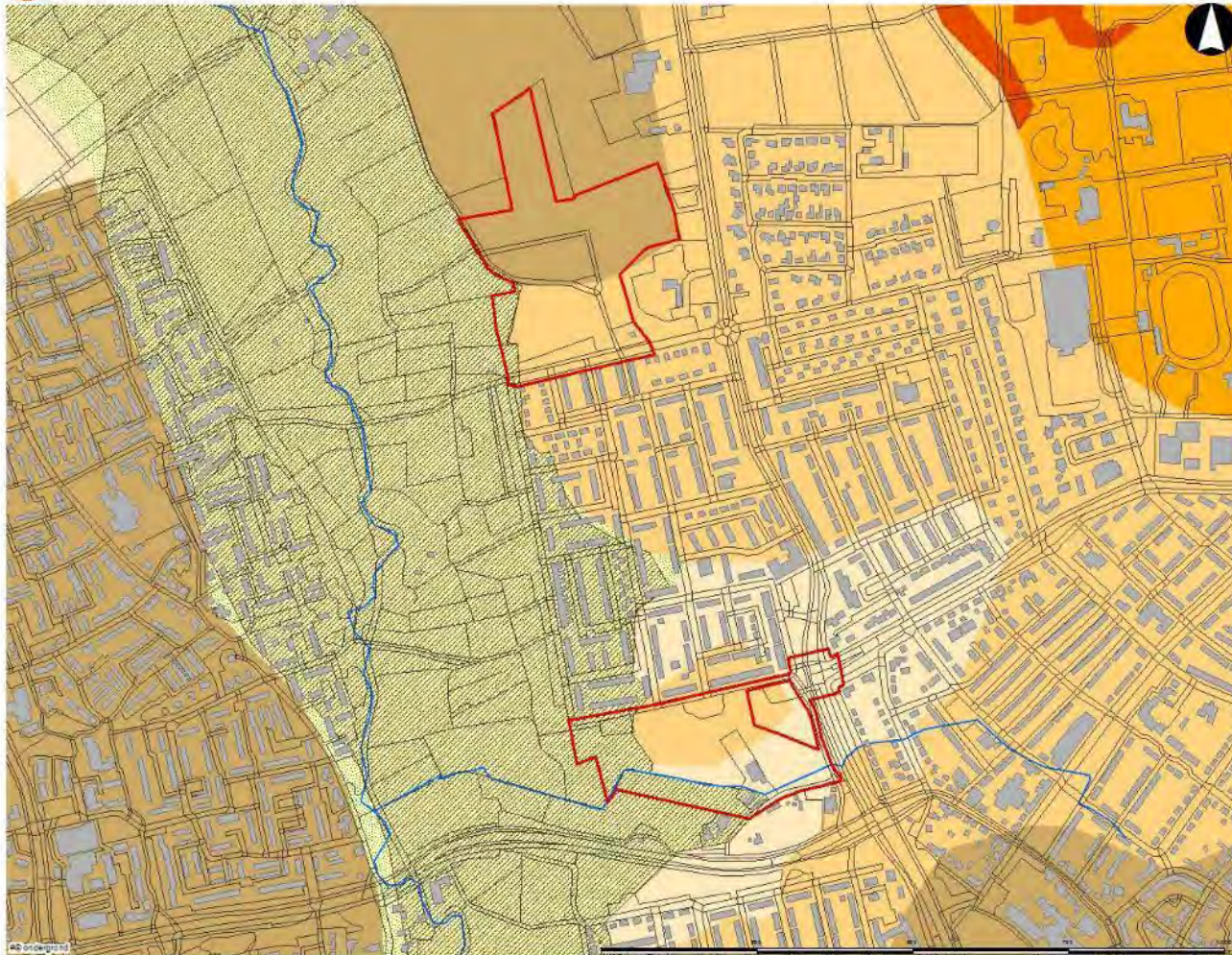
Verspay, J.P.W.. *Brabantse akkers, gezegende grond. Archeologische begeleiding van munitieaanleg en onderzoek naar het gebruik en de beleving van de Oerlese akkers, gemeente Veldhoven*. Amsterdam (Diachron), 2014.

Wiel, B. van de. *Dommelen 't is mer dé ge 't weet*. Dommelen (Projectgroep Boek Dommelen), 1980.

Bijlage 1 Fysisch landschap Dommelkwartier

Plangebied Dommelkwartier - Fysisch landschap

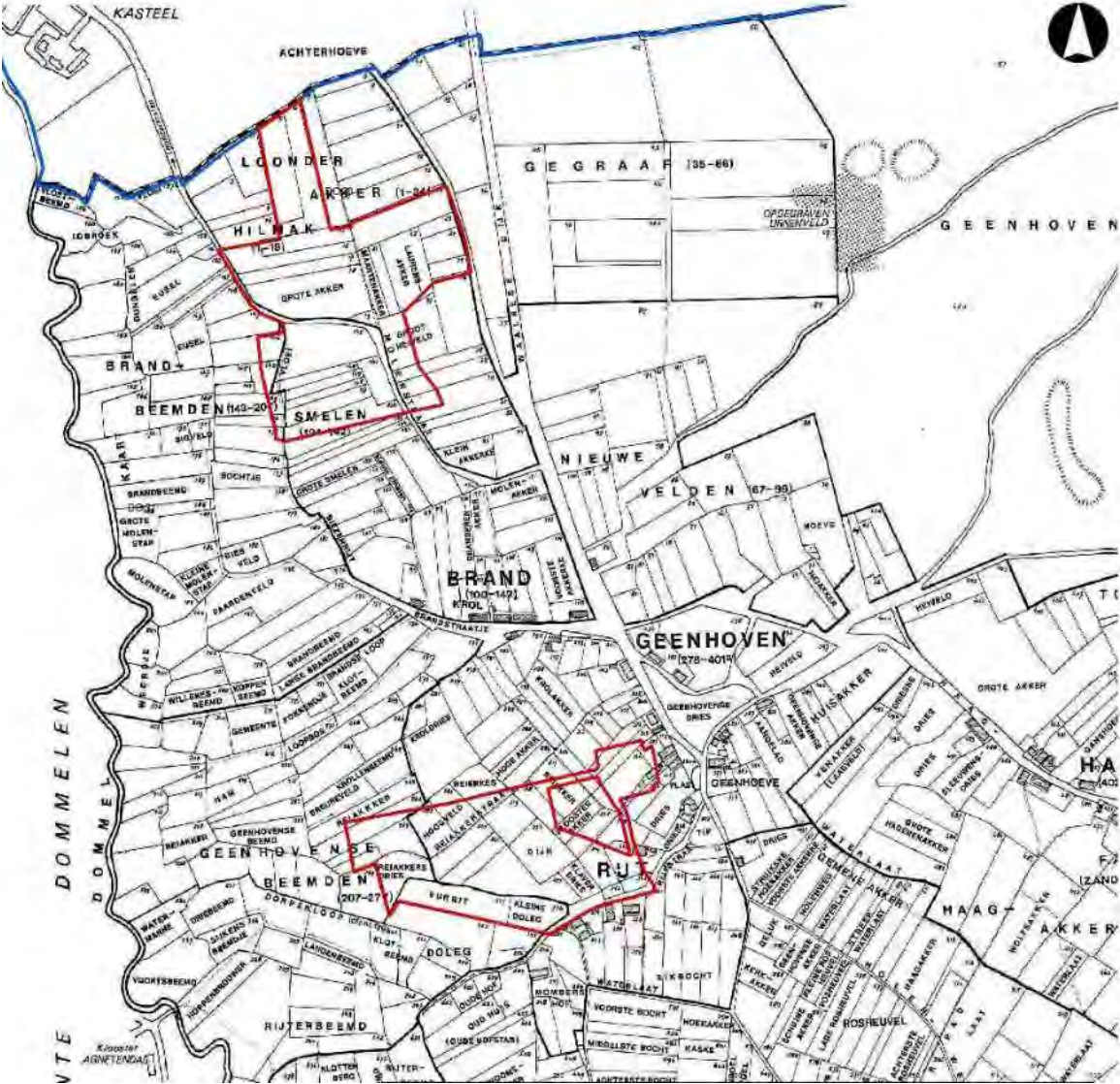
- Legenda
- Dommelkwartier plangrens**
- Oedgebied
  - Beien
  - Moerasig
  - Vein actueel
  - Vein verdwenen
- Fysisch landschap**
- Lage zandgronden**
- Lage zandgronden
- Lage dekzandruggen**
- Lage dekzandruggen
- Hoge dekzandruggen**
- Hoge dekzandruggen
- Duinen en stuifkoppen**
- Duinen
  - K&mduinen
  - Ufblazingsleagle
- Laagte op het hoge**
- Fligo-ulke
  - Overige Laagte
- Dalen op het Hoge**
- Dal
  - Rij

Opdrachtgever:	#Opdrachtgever
Projectnummer:	#Projectnummer
Kaartnummer:	#Kaartnummer
Datum:	#Datum
Auteur/CT:	#Auteur/CT
Formaat:	A3
Schaal:	1:5.000
Project:	Rijksdierpark
Bron(nen):	#Bronnen

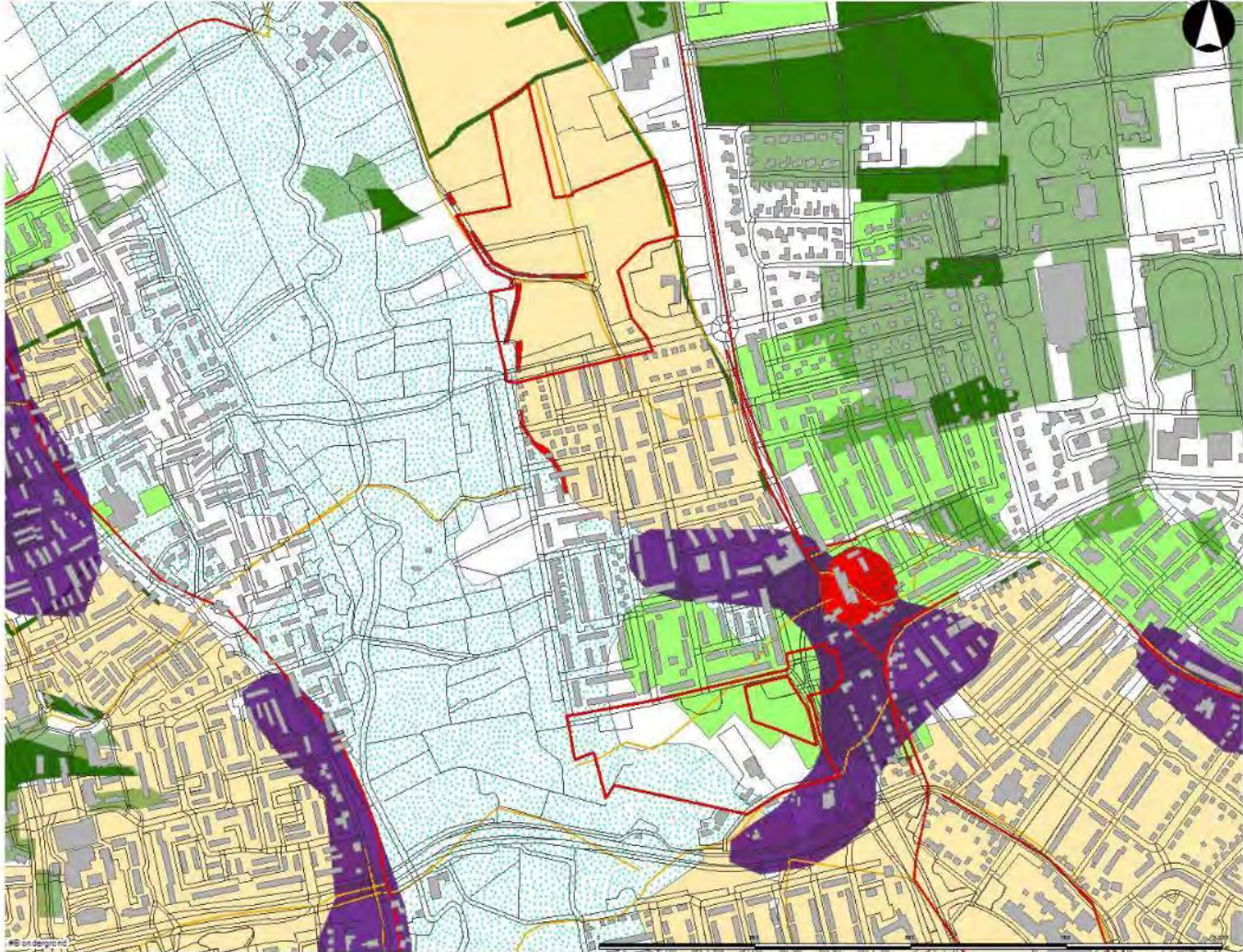
Bijlage 2 Kadasterkaart 1832 met in rood de deelgebieden Weegbree en Hoppenbrouwers

Bijlage 3 Historisch Landschap

Plangebied Dommelkwartier - Historisch landschap 1 Gemeente Valkenswaard

- Legenda**
- Dommelkwartier plangrens**
- Deelgebied
  - Restbos
  - Ecologisch oud bos
  - Bosbouw -1900-1950
  - Thema 9: Heide (1950)
  - Brug
  - Brug
  - Middeleeuwse hooftweg
  - Pre-historische wegen
  - Romeinse wegen
  - Weg
  - Weg
  - Gegraven waterlopen (gr)
  - Doorgaande wegen (vlak)
  - Gegraven waterlopen (vlak)
  - Getuichten (1835)
  - Akkerwal
  - Bestoven akker
  - Open akker
  - Stelsland

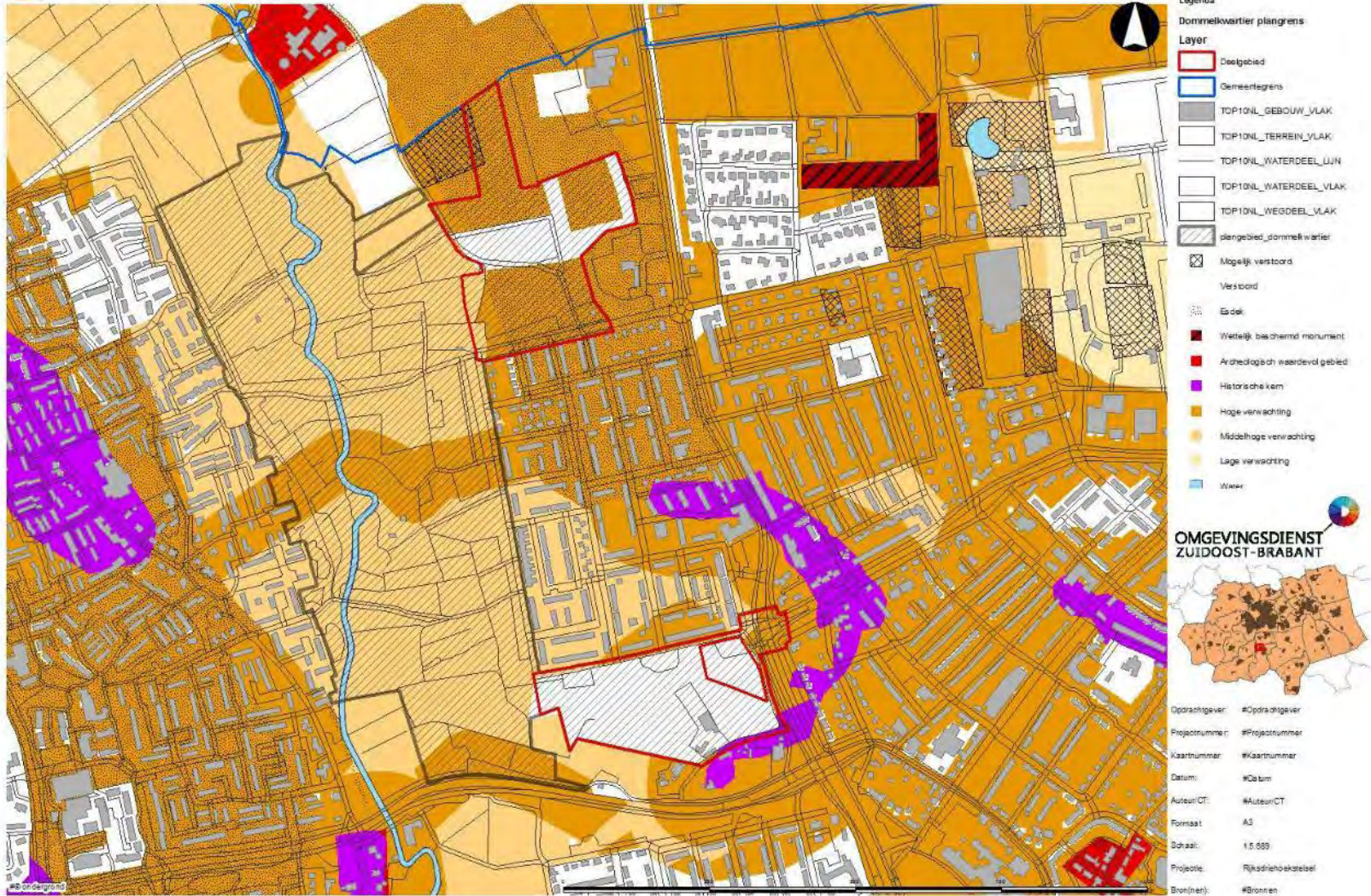

Opdrachtgever: #Opdrachtgever
 Projectnummer: #Projectnummer
 Kaartnummer: #Kaartnummer
 Datum: #Datum
 Auteur/CT: #Auteur/CT
 Formaat: A3
 Schaal: 1:5.000
 Project: Rijksdienst voor Natuur
 Bronnen: #Bronnen

Bijlage 4 Archeologische verwachtingen- en waardenkaart

Plangebied Dommelkwartier Gemeente Valkenswaard

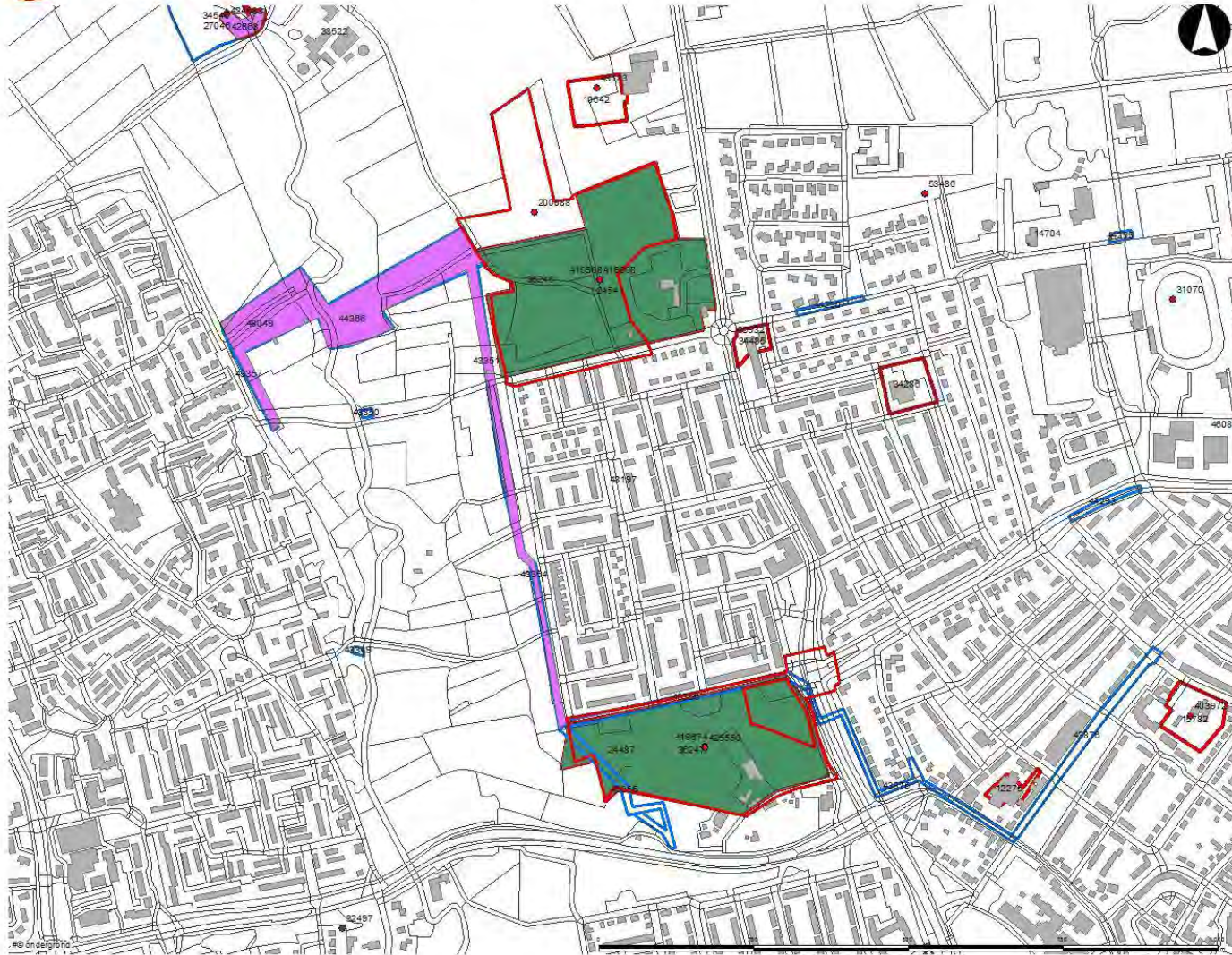

Bijlage 5 Archeologisch landschap

Plangebied Dommelkwartier - Overzicht archeologisch onderzoek

Gemeente Valkenswaard

- Legenda**
- Dommelkwartier plangrens
  - Deelgebied
  - Waarnemingen
  - Onderzoeksmeldingen
  - Begeleiding
  - Booronderzoek
  - Proefsleuven
  - Bureauonderzoek
  - Opraving

- Opdrachtgever: #Opdrachtgever
- Projectnummer: #Projectnummer
- Kaartnummer: #Kaartnummer
- Datum: #Datum
- Auteur/CT: #Auteur/CT
- Formaat: A3
- Schaal: 1:5.000
- Projectie: Rijksdriehoekstelsel
- Bron(nen): #Bronnen

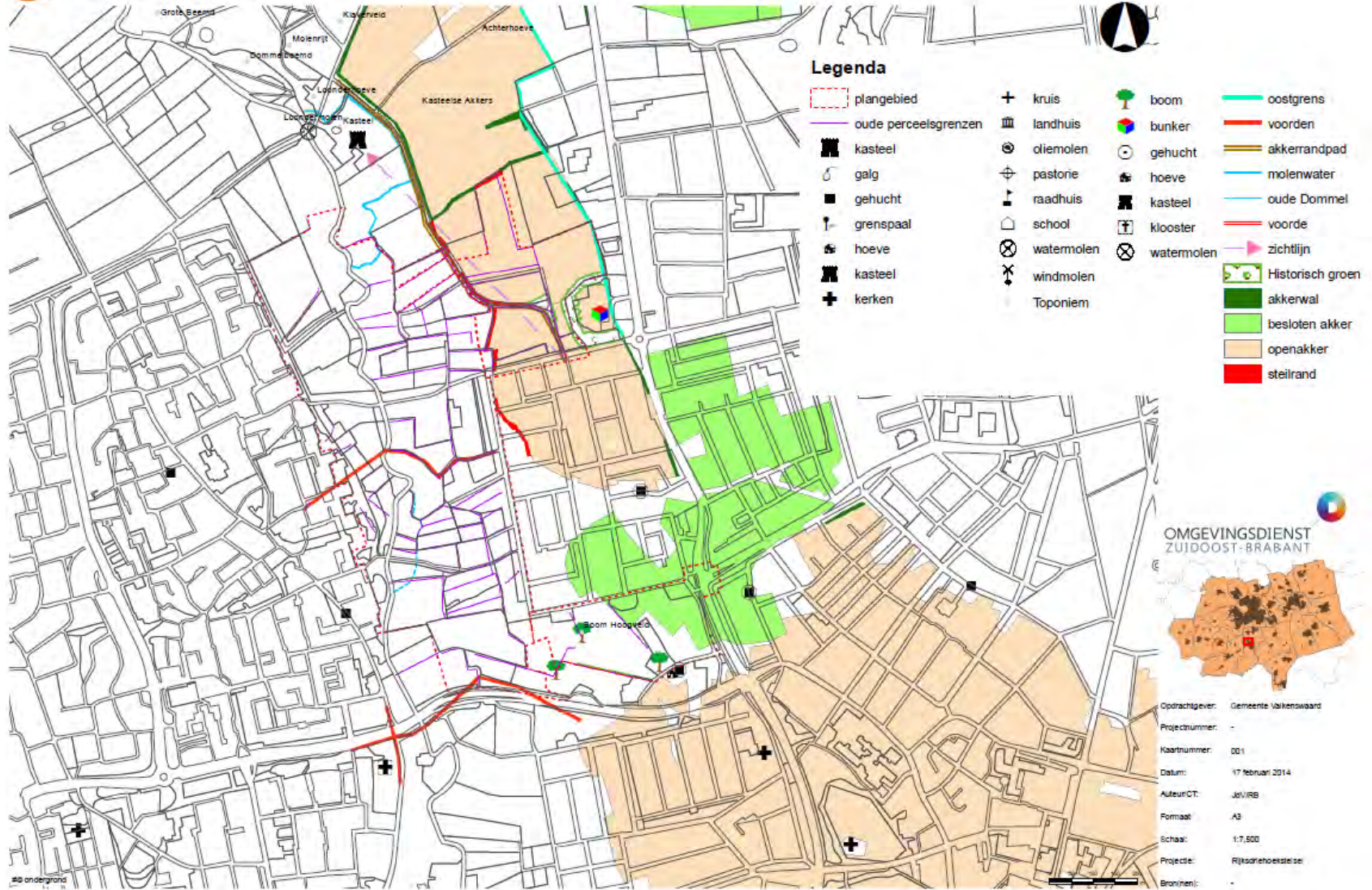

Bijlage 6 Cultuurhistorische inventarisatiekaart Dommelkwartier

Plangebied Dommelkwartier inventarisatie

Gemeente Valkenswaard

Bijlage 7 Erfgoedmeetlat gemeente Valkenswaard

Erfgoedmeetlat toegepast op deelgebied De Weegbree			Score
Kwaliteiten	Waarderingscriteria	Operationele parameters	Hoog/Midden/Laag
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid (herkenbaarheid/schoonheid)	<ul style="list-style-type: none"> De zichtbaarheid van het akkercomplex Loonderakker is zeer hoog. Zowel vanuit het zuiden (De Weegbree) als de Nieuwe Waalreseweg in het oosten, is de bolle en open akker goed zichtbaar. De openheid en het reliëf samen met het gebruik als akker, zorgen ervoor dat het gebied als open akkercomplex nog goed herkenbaar is. Ondanks de geleidelijke aantasting van het zuidelijk en oostelijke deel van het akkercomplex, door achtereenvolgens de bouw van de bunker in de jaren 40, de aanleg van de woonwijk Het Gegraaf in de jaren 60 en de uitbreiding van Coppelmans in de jaren 2000, heeft dit niet gezorgd voor minder herkenbaarheid van het akkercomplex Loonderakker. De Loonderakker is slechts beperkt aangetast door bebouwing in tegenstelling tot andere akkercomplexen in Valkenswaard, die allemaal grotendeels of zelfs volledig zijn opgeslokt door bebouwing. De herkenbaarheid van De Smelen als akker is veel minder doordat dit alleen nog het noordelijke puntje betreft van een oorspronkelijk veel groter akkercomplex de Geenhovense Akkers, die echter vrijwel helemaal overbouwd is door de wijk Het Gegraaf. Er is verbondenheid met de Kasteelse Akkers net over de gemeentegrens van Waalre. Het deelgebied De Weegbree hoorde vroeger tot het heerlijkheidsgebied Waalre-Valkenswaard waarvan de oorsprong lijkt te liggen in de verdwenen hoeve Achtereind net ten noorden van de Loonderakker. Het cultuurlandschap bestaande uit een open (kale) akkercomplex en de overgang naar het vrij dicht begroeide beekdal van de Dommel in het westen zorgen voor afwisseling. De typische bolle reliëf met steilranden aan de westzijde en een holle weg als scheiding tussen het akkercomplex van de Loonderakker en De Smelen zijn nog redelijk goed herkenbaar, evenals het akkercomplex. De oude wegenstructuur in de vorm van de Molenweg en een akkerweg op en rond de Loonderakker is grotendeels nog aanwezig en herkenbaar. 	Midden tot Hoog
	Herinnerbaarheid (herinneringswaarde)	<ul style="list-style-type: none"> De historie van het gebied ligt opgeslagen in het akkerdek van beide akkers De Smelen en Loonderakker en moet beschouwd worden als archeologische schatkamer. Bewoning gaat hier vrijwel zeker terug tot de late prehistorie. De open Loonderakker herinnert aan de dynamiek van de middeleeuwse nederzettingen, waarbij in de loop van de Middeleeuwen hoge zandruggen werden verlaten om in gebruik genomen te worden als akker voor grootschalige voedselproductie. Historie van het gebied is lang niet meer bekend bij hele bevolking. 	Hoog

Fysieke kwaliteit	Gaafheid (compleetheid/ herkenbaarheid)	<p><u>Binnen het facet archeologie/aardkunde:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Verkennend archeologisch onderzoek laat zien dat zowel akkeropbouw gaaf is en dat ook grondsporen aanwezig zijn. • De stratificatie is intact: er zijn diverse fasen in de akkerlaag aanwezig. Reliëf van het dekzand in gebied varieert. Bodem is grotendeels onverstoord op bovenste bouwvoor na. • Vooronderzoek heeft diverse vondsten uit akkerlaag en daaronder opgeleverd die wijzen op vondsten in situ. <p><u>Binnen het facet historische geografie:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • De oude zandwegen zijn grotendeels nog intact. Alleen het pad op de rand van akker naar beekdal in het zuidwesten en het oude doorgaande pad op de akkerrand in het oosten zijn verdwenen. • De Smelen is alleen nog het noordelijke puntje van het open akkercomplex de Geenhovense Akker, die voor het grootste deel door de wijk Het Gegraaf is verdwenen. De Loonderakker is alleen in het zuidoosten door de bunker aangetast en in het oosten door de bouw van Coppelmans. • De hoofdstructuur van de verkaveling is in het gebied nog in grote lijnen aanwezig. Alleen de onderverdeling van de historische percelen in strookvormige kavels is verdwenen. • Reliëf van de open akker is in de Loonderakker nog intact. Ook op de akker van De Smelen is nog duidelijk wel een bol reliëf aanwezig, maar hier is ook duidelijk dat de noordwesthoek en het zuidwesten sterk zijn aangetast door recente grondwerkzaamheden in het kader van waterberging. • De akkers in het gebied zijn nog zonder opgaande begroeiing (op een enkel solitaire en jonge boom na) zoals dat vanaf de Late Middeleeuwen kenmerkend was voor een open akker. De historische begroeiing aan de rand van de akkers is voor een deel nog aanwezig in de vorm van een doorgesloten akkerwal op de gemeentegrens in het noorden, bomenrijen (oorspronkelijk hagen?) op de randen en steilranden bij de Loonderakker en een driehoekig hakhoutbosje op de scheiding van de twee akkercomplexen. De later toegevoegde bomenrijen rond de bunker kan gezien worden als inpassing van de bunker in dit verder open gebied. <p><u>Binnen het facet historische bouwkunde:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoewel er binnen het deelgebied geen bebouwing aanwezig is, zijn de aanwezige gebouwen in de directe omgeving wel van grote invloed op de beleving van het akkercomplex. Zo is de bunker vanuit Kasteel Loon goed zichtbaar in de winter en geeft dit een extra beleving aan de hoge bolle en open akker. Vanuit Het Gegraaf is de bolle Loonderakker juist door de aanwezigheid van de kasteelhoeve beter herkenbaar en daardoor beleefbaar. • Het grootschalig uitgebouwde tuincentrum maakt daarentegen enorme inbreuk op het akkercomplex, juist ook door de hoge ligging van het gebouw op de rand van deze hoge dekzandrug. 	Midden tot Hoog
-------------------	---	--	------------------------

	Geconserveerdheid (technische staat, conservering)	<ul style="list-style-type: none"> De conservering van artefacten zal naar verwachting goed zijn, m.u.v. metaal dat laag wordt ingeschat. De conservering van organisch materiaal zal naar verwachting laag tot matig zijn. De landschapselementen (vooral bomen/heggen) zijn op diverse plekken aangetast en niet onderhouden. Erosie van bolle reliëf bij De Smelen, steilranden en zandpaden. 	Midden
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> Binnen Valkenswaard is de Loonderakker de enige open akker waar nog vrijwel geen bebouwing op staat. Het Cultuurhistorisch vlak van de Loonse Akkers is een van weinigen in de Kempen, die nog in zijn geheel (m.u.v. de randen) niet bebouwd is. De combinatie met het beekdal van de Dommel maakt het geheel zeldzaam voor de regio. 	Hoog
	Informativiteit (informatiewaarde)	De grote waarde van het akkercomplex en de daaronder liggende natuurlijke ondergrond voor de wetenschap zit in de onderlinge samenhang. De bewoningsgeschiedenis en de ontwikkeling van het landschap in diachroon perspectief zijn onder één in het plaggendek vastgelegd. Het plaggendek is sinds het begin van de vorming ervan, ergens na de 12 ^e eeuw, zowel in horizontale als verticale richting gegroeid. Dit proces is aan de hand van de spreiding der vondsten in het plaggendek, in samenhang met de sporen eronder, te volgen. De zoölogische en met name de botanische (micro)resten geven inzicht in het agrarisch gebruik en de ontwikkeling van de akker door de eeuwen heen. De relatie tussen de akker en de omringende (deels verdwenen) bebouwing, evenals die met de ernaast liggende beek is binnen het archeologisch onderzoek naar het historisch ontwikkelde cultuurlandschap van groot belang.	Hoog
	Samenhangendheid (ensemble- of contextwaarde)	De oude samenhang tussen beekdal met beemden en dekzandrug met akkercomplex is in het gebied nog wel aanwezig, maar is wel aangetast door diverse veranderingen in het verleden. De historische samenhang met de woeste gronden naar het oosten toe is eind 19 ^e eeuw al verdwenen toen het heidegebied Het Gegraaf aan de oostzijde van de Nieuwe Waalreseweg werd ontgonnen en later werd bebouwd. Aan de westzijde heeft het veel opener worden van het beekdal van de Dommel de landschappelijke overgang vervaagd. Aan de zuidzijde vormt de wijk 't Gegraaf een vrij harde overgang naar het aangrenzende landschap, onder meer doordat er bij de aanleg van die wijk geen rekening is gehouden met het bestaande cultuurlandschap. De mate waarin elementen (tussen lijnen, elementen en patronen) onderdeel vormen van een grotere eenheid is hier groot, zoals tussen akkercomplex, wegenstructuur, beekdal en bebouwing (Kasteel Loon en voorlopers). In het gebied zelf is de samenhang nog wel af te lezen aan de oude zandpaden, het akkerreliëf, de openheid vanuit noorden en zuiden en door de strakke overgang met steilranden en pad van laaggelegen en dicht begroeid beekdal naar open akker. De samenhang van de open akker met archeologische context is hoog. Archeologische resten zijn zowel aan oppervlak als in de akker en onder de akker aanwezig.	Midden tot Hoog

	Representativiteit	<ul style="list-style-type: none"> Loonderakker is uniek voor Valkenswaard als de nog enige (vrijwel) niet bebouwde open akker. Kenmerkend voor historische ontwikkeling van Valkenswaard, omdat hier de oorsprong ligt van de gemeente en doordat hier nog duidelijk de historische band met de heerlijkheid Waalre-Valkenswaard en Kasteel Loon ligt. Tot slot moet het hele akkercomplex Loonse Akkers, inclusief De Smelen, gezien worden als belangrijke archeologische schatkamer van Valkenswaard en Waalre, die in deze akkers verstopt zitten. 	Hoog
--	--------------------	--	-------------

Erfgoedmeetlat toegepast op deelgebied Hoppenbrouwers			Score
Kwaliteiten	Waarderings-criteria	Operationele parameters	Hoog/Midden/Laag
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid (herkenbaarheid/schoonheid)	<ul style="list-style-type: none"> De zichtbaarheid van het besloten akkercomplex is vrijwel verdwenen. Het reliëf van hogere rug in het noordoosten en een lagere ligging van het gebied naar het zuiden en westen is sterk aangetast. Verder is het gebruik als akker niet meer aanwezig. Het hele gebied bestaat uit weiland dat door grondwerkzaamheden geëgaliseerd is. De relatie met het beekdal van de Dommel is nog wel herkenbaar. Het zuidoosten van het deelgebied bestaat nog steeds uit lager gelegen gronden met smalle percelen. De verhoogde dijk waar de leiding van de aangelegde waterberging in ligt, verstoort echter de geleidelijke natuurlijke overgang naar het beekdal. Er zijn nog enkele historisch waardevolle solitaire bomen aanwezig, alsmede een enkele elzenheg, die kenmerkend is voor het beekdal van de Dommel. De Rijt is nog voor een klein stukje op de grens van het deelgebied bewaard gebleven. Het grootste deel van deze gegraven beekloop is echter gedempt en niet meer als zodanig herkenbaar in het weiland in het zuiden van het deelgebied. De historische parcelering in het cultuurlandschap is grotendeels verdwenen en niet meer herkenbaar. 	Laag tot midden voor zuidwestelijk deel
	Herinnerbaarheid (herinnerings-waarde)	<ul style="list-style-type: none"> Gebruik van gebied gaat hier terug tot de late Middeleeuwen. Bewoning lijkt echter niet aanwezig. Historie (oorspronkelijke gebruik) van het gebied is niet meer bekend bij bevolking. 	Laag
Fysieke kwaliteit	Gaafheid (compleetheid/herkenbaarheid)	<ul style="list-style-type: none"> Landschapselementen en -patronen als verkaveling, beekloop en landgebruik zijn alleen in het beekdal aan de zuidwestzijde nog deels intact. Historische begroeiing is beperkt tot enkele solitaire boom en elzenheg. 	Midden
	Geconserveerdheid (technische staat, conservering)	De landschapselementen zijn fragmentarisch bewaard en niet in evenwicht met de abiotische omgeving.	Midden

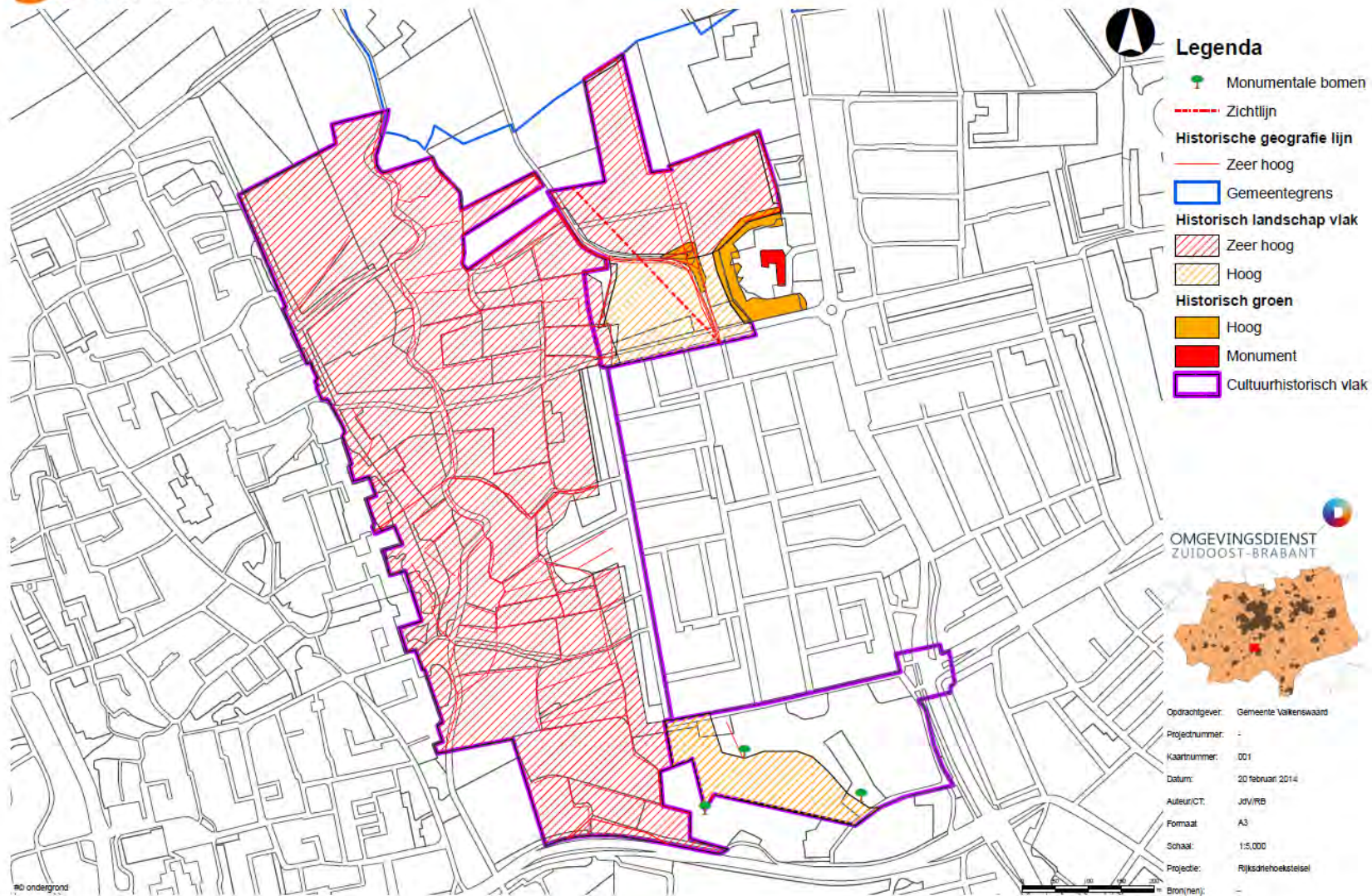
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	Het overgangsgebied van besloten akkers naar beemden komt vrij algemeen voor binnen Valkenswaard.	Laag
	Informativiteit (informatiewaarde)	Van het gehucht De Rijt resteert de boerderij aan Hoppenbrouwers 19-21 net buiten het deelgebied. Binnen het plangebied is de informatiewaarde van de nog aanwezige structuren laag door het fragmentarische karakter.	Laag
	Samenhangendheid (ensemble- of contextwaarde)	De mate waarin elementen (tussen lijnen, elementen en patronen) onderdeel vormen van een grotere eenheid was hier oorspronkelijk groot, zoals tussen besloten akkercomplex, beemden en hooiland en beekdal. Deze samenhang is echter door het verdwijnen van oude structuren en door ander gebruik van gronden weg. Alleen in het zuidwesten is deze samenhang nog aanwezig naar de overgang op het brede beekdal van de Dommel.	Midden voor zuidwestelijk deel
	Representativiteit	Kenmerkend voor overgang akker-beekdal in Dommeldal.	Midden voor zuidwestelijk deel

Bijlage 8 Cultuurhistorische waardenkaart Dommelkwartier

Plangebied Dommelkwartier cultuurhistorische waardenkaart

Gemeente Valkenswaard

Bijlage 9 Toelichting Cultuurhistorisch vlak

Naam	Akkercomplex Loonse Akkers	
Gemeente(n)	Waalre, Valkenswaard	
Ligging	Ten zuidwesten van Waalre	
Landschap	Dommeldal	
CHW-code	DO30	
Strategie	Planologische bescherming van de waarden/kenmerken	
Waarden/ kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Het open akkercomplex met de bolle ligging en het esdek • De wegenstructuur • De zandpaden • De buurtschap Loon (langgevel)boerderijen • De (restanten van) hakhoutbosjes 	
Beschrijving	algemeen	De Loonse Akkers is een oud akkercomplex dat nu bestaat uit bouwland, grasland en bosjes. Het vormt een waardevol ensemble met het beschermd dorpsgebied van Loon.
	specifiek	De Loonse Akkers is een akkercomplex met esdek, bolle ligging, openheid, zandpaden en bosjes. Midden in het akkercomplex ligt het buurtschap Loon (beschermd dorpsgezicht) met een driehoekige plaetse en oude (langgevel)boerderijen. Het wegenpatroon, met tal van zandwegen, is grotendeels onveranderd sinds 1840. Aan de noordoostzijde is een deel van het oorspronkelijke akkercomplex bebouwd. Het gebied kent een samenhang met het beekdal van de Dommel.

Naam	Beekdal van de Dommel	
Gemeente(n)	Valkenswaard, Bergeijk, Veldhoven, Waalre	
Ligging	Tussen Dommelen en Valkenswaard	
Landschap	Dommeldal	
CHW-code	DO31	
Strategie	Planologische bescherming van de waarden/kenmerken	
Waarden/ kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • De strookvormige percelering haaks op de beek, gemarkeerd door sloten/greppels • De restanten van elzensingels • De (restanten van) hakhoutbossen • De zandwegen • De turfputjes van Heuvel • De Volmolen • De Molenplaats bij de Loondermolenbrug • Het Agnetendaal met monumentale gebouwen en bomen 	

	<ul style="list-style-type: none"> • De boerderij Het Kasteel • De Dommelse watermolen • De Venbergsche Molen • De Grenspaal Graaf van Loon 	
Beschrijving	algemeen	Het Dommeldal is een beekdal met een redelijk gaaf bewaard gebleven percelering, hakhoutbosjes en watermolens
	specifiek	<p>Het Dommeldal bestaat uit een afwisseling van graslandpercelen (beemden) en bossen. De beemden (oude hooi- en weilanden) zijn overwegend kleine smalle percelen haaks op de beek. Veel percelen hebben perceelrandbegroeiing in de vorm van elzensingels. De percelering kan deels nog dateren uit de periode 1250-1500, toen grote delen van de beekdalen werden verdeeld. In het beekdal zijn veel, deels doodlopende, zandpaden.</p> <p>Nabij de Loondermolenbrug lagen vroeger het kasteel van de heren van Waalre en de Loondermolen. Het kasteel is grotendeels afgebroken in 1667, een gedeelte van de gracht is nog aanwezig.</p> <p>Verder stroomafwaarts ligt nog de Volmolen (recentelijk herbouwd op oude funderingen en in gebruik als waterkrachtcentrale,). In het noordelijke deel van het beekdal bevinden zich de Heuvelsche Putten, de oude turfputten van het buurtschap Heuvel. Hoewel het gebied nooit is herverkaveld en de Dommel nog over een groot deel van het traject vrij meandert, is de percelering na 1950 deels gewijzigd, waarbij de percelen werden vergroot.</p> <p>Delen van het beekdal zijn thans bedekt met aaneengesloten bos. Voor een deel bestaat dit bos uit (doorgesloten) hakhout. Bij Dommelen ligt Agnetendaal, een voormalig kloosterterrein, met monumentale gebouwen en bomen. Daarnaast staat er bij Dommelen de Dommelse Molen, een dubbele onderslag korenmolen (17e eeuw en jonger, molenaarshuis uit 1843). In het beekdal verder de Venbergsche Molen (ca. 1900, vermeld in 1227). De enige oversteekplaatsen in 1840 waren de brug of voorde ten zuiden van Achterste Brug (in België), de voorde tussen Schaft en Borkel (in 1900 lag hier de Schaftsche Brug) en de brug bij de Venbergse Molen.</p> <p>Het Dommeldal kent een samenhang met het akkercomplex Loonse Akkers, de oude dorpskern van Dommelen, de woeste gronden van De Malpie, de buurtschappen Schaft en Achterste brug en de jonge ontginning De Plateaux.</p>

Landschap	Dommeldal
Regio ('s)	Kempen
Motivatie	Een samenhangend en relatief gaaf oud zandlandschap met beekdalen, akkercomplexen, landgoederen, woeste gronden en jonge ontginningen. Bijzonder voor dit gebied zijn de vloeiveides en viskwekerijen langs de Tongelreep en de Beekloop. Verder zijn er watermolens en plaatsen van oude watermolens. Daarnaast liggen er voordes waar landwegen de beken passeerden.
Ontwikkelings-strategie	<ul style="list-style-type: none"> • Het behoud en beter beleefbaar maken van sporen van oud watermanagement in beekdalen, zoals vloeiveides,

	<p>viskwekerijen en watermolens</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het versterken van het contrast tussen de oude ontginningen met akkers enerzijds en voormalige woeste gronden anderzijds • Het versterken van het natte karakter van de beekdalen en (voormalige) vennen • De natuurontwikkeling, waterberging, stedelijke uitbreiding en economische dragers afstemmen op de cultuurhistorische identiteit • Het vergroten van de cultuurhistorische waardering door vergroting van de beleving
Beschrijving	<p>Het landschap Dommeldal bestaat uit een zwak golvend dekzandlandschap dat doorsneden wordt door een aantal beken. Van oost naar west liggen de volgende beekdalen tegen: het dal van de Kleine Dommel/Rul/Groote Aa, de Tongelreep, de Dommel en de Keersop. Tussen de beekdalen liggen de wat hoger gelegen dekzandruggen of – plateaus, waar zich vroeger uitgestrekte heidevelden, vennen en kleine hoogveentjes bevonden. De dorpen hebben zich in de loop van de dertiende en veertiende eeuw verplaatst naar de randen van de beekdalen en de hogere gronden. Hier ontstonden de grote akkercomplexen. In plaatsen als Dommelen, Heeze en Valkenswaard bleef de kerk achter op de oorspronkelijke plek van het dorp.</p> <p>Akkers, beemden en heide</p> <p>De akkers werden bemest met een mengsel van stalmest, bosstrooisel en heideplaggen. Dit betekende dat er een delicaat evenwicht was tussen de hoeveelheid bouwland, de hoeveelheid grasland (weiland en hooiland) en het areaal heide. Een extra moeilijkheid voor de boeren was het geringe areaal grasland: de beekdalen waren klein. Waar mogelijk werden de beekdalen ontgonnen. Aanvankelijk waren de gronden langs de beek gemeenschappelijk bezit, maar al in de middeleeuwen zijn veel beekdalen verdeeld en in percelen – beemden – opgedeeld. De boeren legden sloten als perceelscheiding aan om het water af te voeren; langs de slootkanten groeiden elzensingels. Door de kleine strookvormige percelen en de vele elzensingels waren de beekdalen heel kleinschalig en besloten. Op de natste plekken werden percelen hakhout aangelegd.</p> <p>De heide werd extensief gebruikt, maar was wel belangrijk in het landbouwsysteem. De heidevelden waren ontstaan door langzame degradatie van het oorspronkelijke bos. In de late middeleeuwen was dit bos vrijwel overal verdwenen en vervangen door heidevelden en stuifzanden. Dergelijke verstuingen konden de akkers bedreigen.</p> <p>De rechten en plichten van de inwoners ten aanzien van de gemeenschappelijke gronden werden binnen de dorpsgemeenschap of gemeynde bepaald: hoeveel schapen men mocht weiden, hoeveel karrenvrachten plaggen er vanaf gehaald mochten worden, hoeveel turf er gestoken mocht worden, welke bijdrage er geleverd moest worden voor de gemeenschappelijke voorzieningen, zoals de wegen, waterlopen, en zo voort. Na de Franse tijd kwam het eigendom van de gemeenschappelijk gebruikte gronden bij de gemeente.</p> <p>De valkerij</p> <p>De uitgestrekte Groote Heide tussen Valkenswaard, Heeze en Soerendonk is eeuwenlang het terrein van het valkeniersbedrijf geweest, met als belangrijkste valkenierscentra Valkenswaard en Waalre. Dat er op de heidevelden van Valkenswaard en Leende zo'n bedrijfstak kon ontstaan had te maken met het vrije jachtrecht: de inwoners hadden het recht om de 'kleine' jacht uit te oefenen – het grotere wild was voor de heer.</p> <p>Het Greveschutven dankt zijn naam indirect aan de valkenjacht: de naam komt van Greve's hut aan het ven. Genoemd naar een tobhut (valkenvanghut) van de heer Greve uit Valkenswaard. In de buurt van de Achelse Kluis heeft</p>

Staatsbosbeheer een reconstructie van een tohut gemaakt.

Op de heide stonden verschillende 'hutten' langs deze wegen. De Heezerhut, de Paassche Hut en de Aalsterhut zijn hier voorbeelden van. Dit waren boerderijen/ herbergen waar men kon verblijven en waar de postkoetsen verse paarden konden krijgen.

Vloeiweiden

In de tweede helft van de negentiende eeuw zijn delen van de uitgestrekte heidevelden ontgonnen door de aanleg van vloeiweiden. Vloeiweiden of vloeivelden zijn laaggelegen gronden, vaak delen van beekdalen, die periodiek onder water werden gezet, waarbij het gras kon profiteren van de voedingsstoffen in het water en in het slib. In België lagen grote vloeisystemen in de bovenlopen van de Dommel en de Tongelreep. Voor de bevoeiing werd gebruik gemaakt van voedselrijk en tamelijk kalkrijk water uit het kanaal Bochoolt-Herentals. Hierdoor kregen de beken in het gebied extra water te verwerken. Dit leidde enerzijds tot wateroverlast, waarover in de negentiende eeuw nogal eens werd geklaagd. Anderzijds maakte men van de nood een deugd door zelf ook bevoeiingssystemen aan te leggen. Voor de bevoeiing maakte men gebruik van gegraven waterlopen met een gering verval, die voedselrijk water aan de beek onttrokken om de graslanden te bevoeien en te bemesten. Uiteindelijk kwam het water weer in de beek terecht. We noemen dit stelsel van hoog in het landschap liggende waterlopen het systeem van de 'opgeleide beken'. In het dal van de Tongelreep werden aan het einde van de negentiende eeuw door de paters van de Achelse Kluis vloeiweiden aangelegd. De meest uitgebreide vloeisystemen lagen langs de Beekloop bij Bergeijk.

Jonge ontginningen

Het oude landbouwsysteem veranderde omstreeks 1900 danig van karakter. Door de komst van kunstmest en afval uit de steden werd het potstalsysteem verlaten en verloren de heidevelden hun functie voor de landbouw.

Er vond natuurlijke opslag van bos plaats doordat de begrazing door schapen verminderde of geheel verdween.

Belangrijker was echter de invloed van uitgebreide ontginningen en bebossingsprojecten, die vooral in de jaren 1930-1940 werden uitgevoerd. De nattere heidevelden, met lemige bodems, werden grotendeels ontgonnen tot landbouwgrond. De drogere delen, op schraal zand, werden grotendeels bebost. De bossen dienden voor het vastleggen van de stuifzanden, maar uiteraard vooral voor de productie van hout. Er werden veel naaldbomen aangeplant voor gebruik in de mijnen. Op de gronden van landgoed Heeze (bij de Valkenhorst en ten noorden van de Achelse Kluis) zijn de eerste bebossingen al gerealiseerd in het begin van de negentiende eeuw.

Visvijvers

Door de toepassing van kunstmest verloren ook de arbeidsintensieve vloeisystemen hun betekenis voor de landbouw. De aanvoersloten van de vloeisystemen werden opnieuw gebruikt voor wateraanvoer naar de visvijvers in de buurt van Luyksgestel en Valkenswaard. De vijvers bij Valkenswaard zijn het meest uitgestrekt en liggen in het dal van de Tongelreep. Via een zeer ingenieus netwerk van inlaatwerken, aanvoerkanaaltjes en overloopjes werden de verschillende vijvers voortdurend van vers water voorzien.

Verkeer

Op sommige plekken lagen pleisterplaatsen midden in de heide, zoals de Heezerhut en de Aalsterhut.

De interlokale wegen volgden vaak de beekdalen, maar liepen hier en daar ook dwars over de heidevelden. Een

	<p>belangrijke noord-zuidverbinding was de Luikerweg tussen 's-Hertogenbosch en Luik. In het midden van de achttiende eeuw is deze weg verhard: een van de eerste wegen in Nederland. In 1866 werd de spoorlijn Eindhoven-Neerpelt aangelegd, met een station in Valkenswaard. In 1959 kwam de aftakking Valkenswaard-Geldrop gereed. Beide spoorlijnen zijn inmiddels opgeheven.</p>
<p>Historische vlakken</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Akkercomplex Moorselse Akkers • Akkercomplex Meelakkers • Akkercomplex Loonse Akkers • Akkercomplex Kerkhof • Akkercomplex Herselsche Akkers • Akkercomplex Dijkakkers • Akkercomplex De Aa • Akkercomplex Achtereind • Beekdal van de Goorloop • Beekdal van de Kleine Dommel of Rul • Beekdal Else Beemden • Beekdal van de Dommel • Landgoed Valkenhorst • Landgoed Kasteel Heeze • Landgoed Achelse Kluis • Oude ontginningen Muggenberg en Kreijl • Oude ontginningen Zes Gehuchten • Jonge ontginningen Enderheide en Maayerheide • Jonge ontginning Meerven • Jonge ontginning Groote Huisven • Jonge ontginning De Plateaux • Jonge ontginning Braakhuizensche Heide • Jonge ontginning Beekloop • Jonge heidebebossing De Weijer • Jonge ontginning Beekerheide • Jonge heidebebossing Molenheide • Jonge heidebebossing Lieropsche Heide en Blauwe Kei • Jonge heidebebossing Leenderbos • Jonge heidebebossing Herselsche Heide/Gebergten • Groote Heide bij Geldrop • Groote Heide bij Achelse Kluis • Strabrechtsche Heide • Woeste gronden De Malpie • Woeste gronden Meerven en omgeving

	<ul style="list-style-type: none"> • Visvijvers bij Valkenswaard
--	---

Periode	Belangrijkste aspecten
Prehistorie	Bewoning uit het laat paleolithicum-mesolithicum/neolithicum (Groote Heide, De Malpie, Maayerheide, Strabrechtse Heide) Bewoning bronstijd/ijzertijd (Meelakkers, Hooge Akkers) Urnenveld (Lieropsche Heide, Hoenderboom) Grafheuvels (Strabrechtse Heide, Achtereind)
Romeinse tijd en vroege middeleeuwen	Romeinse Tijd bewoning (Loon) Romeinse Tijd begraving (Meelakkers) Nederzettingen onder de akkers, rond de oude kerklocaties van Dommelen, Valkenswaard en Heeze, Stichting kerk van Waalre door Willibrordus
Late middeleeuwen	Bewoning (Hazenhurk, Molenweg) Akkercomplexen en beemdontginningen Heidevelden en zandverstuivingen Verplaatsen van dorpen (Dommelen, Valkenswaard en Heeze)
1500-1850	Esdekken Luikerweg Oude bebossingen Verbeteringen in de Tongelreep Essen ontstaan
1850-1950	Vloeiweiden Visvijvers Heideontginningen en bebossing Spoorwegen Verharding van wegen
1950-2010	Ruilverkavelingen Uitbreiding van de steden/dorpen Natuurgebieden

Bijlage 10

Bestemmingsplanregels cultuurhistorie

Bron: Cultuurhistorisch beleidskaart Valkenswaard 2012.

Object of gebied met een zeer hoge cultuurhistorische waarde – historische geografie, stedenbouw en monumentale beplanting

1. Bestemmingsomschrijving

De voor 'object of gebied met een zeer hoge cultuurhistorische waarde – historische geografie, stedenbouw en monumentale beplanting' aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd voor het behoud, herstel en de uitbouw van de in de toelichting aangegeven cultuurhistorische waardevolle elementen, in de vorm van monumentale of karakteristieke bebouwing, karakteristieke bomen, historische groenstructuren, -wegenstructuren en – landschappen.

2. Bouwregels

2.1. Gebouwen

Voor het bouwen van gebouwen geldt dat een op grond van de andere daar voorkomende bestemming(en) toelaatbaar nieuw gebouw, of de uitbreiding van een bestaand gebouw, niet mag worden gebouwd.

2.2. Bouwwerken, geen gebouwen zijnde

Voor het bouwen van bouwwerken, geen gebouwen zijnde, geldt dat een op grond van de andere daar voorkomende bestemming(en) toelaatbaar nieuw bouwwerk, geen gebouw zijnde, of de uitbreiding van een bestaand bouwwerk, geen gebouw zijnde, niet mag worden gebouwd.

2.3. Afwijken van de bouwregels

Het bevoegd gezag kan met een omgevingsvergunning afwijken van het bepaalde in lid 2.1 en lid 2.2 ten behoeve van het bouwen van gebouwen overeenkomstig de onderliggende bestemming(en), met dien verstande dat:

- a. dit verenigbaar is met behoud, herstel en/of versterking van de cultuurhistorische waarden en kwaliteiten van de bestaande bebouwing, het betreffende landschap en de bestaande terreininrichting;
- b. mits hierdoor de conditie, levensverwachting, groeiplaats en ruimtelijke kwaliteit van de monumentale beplanting niet wordt aangetast.
- c. dit conform advies van de Monumentencommissie of een daarvoor in de plaats tredende commissie, niet leidt tot een wezenlijke verandering van de aanwezige waarden.

4. Specifieke gebruiksregels

Tot een gebruik, strijdig met deze bestemming, wordt in ieder geval gerekend:

- a. het bevestigen van voorwerpen aan of in de betreffende monumentale beplanting;
- b. het plaatsen van schafketen, toiletten, betonmolens of andere voertuigen, machines of bouwsels in de directe nabijheid van de betreffende monumentale beplanting.

5. Afwijken van de gebruiksregels

Met een omgevingsvergunning kan worden afgeweken van het bepaalde in lid 4 in die zin dat het gebruik van de gronden en bouwwerken overeenkomstig deze regels wordt toegestaan, mits deze werken geen ernstige gevolgen hebben voor de cultuurhistorische en ruimtelijke waarden van het gebied en de conditie, levensverwachting, groeiplaats en ruimtelijke kwaliteit van de betreffende monumentale beplanting.

6. Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden

6.1. Vergunningplicht

Voor de volgende werken, geen bouwwerken zijnde, en werkzaamheden is ongeacht het bepaalde in de regels bij de andere op de gronden van toepassing zijnde bestemmingen een omgevingsvergunning vereist:

- a. het ophogen, egaliseren en afgraven van gronden;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharderen van wegen en paden, en het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen;
- c. het graven, verbreden, verdiepen of dempen van waterpartijen en watergangen;
- d. het verrichten van werkzaamheden binnen de boomgroeiplaats van waardevolle bomen;
- e. het verwijderen van beplanting (laanbeplanting, hakhoutwallen, monumentale bomen, heggen, boomgaarden, leibomen, e.d.);
- f. het wijzigen van wegen- en verkavelingspatroon;
- g. het aanbrengen van ondergrondse en bovengrondse transport-, energie- of telecommunicatieleidingen, en daarmee verband houdende constructies, installaties of apparatuur.

6.2. Uitzondering

Het bepaalde in lid 6.1 is niet van toepassing op werken, geen bouwwerken zijnde, en werkzaamheden welke:

- a. werken en werkzaamheden binnen het kader van het normale onderhoud, beheer of herstel van de functies, die het plan aan de gronden toekent;
- b. werken of werkzaamheden, gericht op de instandhouding van gebouwen en terreinen met cultuurhistorische waarden;
- c. reeds op basis van de Monumentenwet 1988 zijn beschermd.
- d. werken en werkzaamheden, voor zover daarvoor, op het tijdstip van het van kracht worden van het plan, reeds een vergunning is verleend ingevolge de Ontgrondingenwet;
- a. werken en werkzaamheden die ten tijde van het van kracht worden van het plan in uitvoering waren;
- b. werken en werkzaamheden die zijn bedoeld om de directe gevolgen van calamiteiten of plagen te beperken;
- c. werken en werkzaamheden ten aanzien waarvan door Burgemeester en Wethouders is medegedeeld dat deze, wat aard en omvang betreft, van zodanige ondergeschikte betekenis zijn, dat voor de uitvoering daarvan geen aanlegvergunning wordt vereist.

6.3. Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning kan slechts worden verleend:

- indien hierdoor geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de in de toelichting weergegeven cultuurhistorische en ruimtelijke waarden van het gebied, maar worden behouden, versterkt en/of ontwikkeld;
- indien blijkt dat de aanwezige cultuurhistorische waarden worden verstoord dan wel vernietigd, wordt gemotiveerd hoe men vanuit die waarden nieuwe ontwikkelingen realiseert die binnen de karakteristiek passen.
- indien geen onevenredige aantasting van de betreffende monumentale beplanting plaatsvindt in die zin dat door de werken of de werkzaamheden de conditie, levensverwachting, groeiplaats en ruimtelijke kwaliteit van de monumentale beplanting negatief wordt beïnvloed.
- Alvorens te beslissen over het verlenen van de in lid 3.1 genoemde vergunning winnen Burgemeester en Wethouders advies in bij de Monumentencommissie of een ander vergelijkbare deskundige commissie (Commissie Ruimtelijke Kwaliteit).

7. Wijzigingsbevoegdheid

7.1. Burgemeester en wethouders kunnen het plan wijzigen in die zin dat de bestemming 'Waarde – Historische geografie, stedenbouw en monumentale beplanting' wordt verwijderd, indien:

- a. de bescherming van de betreffende cultuurhistorische waarden niet langer noodzakelijk is, omdat de betreffende waarden niet meer aanwezig is; of
- b. de levensverwachting van de monumentale beplanting door ziekte of door ouderdom minder dan 10 jaar bedraagt; of

c. zwaarwegende maatschappelijke belangen dit vergen.

7.2. Alvorens de wijzigingen als bedoeld onder lid XX.5.1 worden uitgevoerd, wordt advies ingewonnen bij de Monumentencommissie of een ander vergelijkbare deskundige commissie (Commissie Ruimtelijke Kwaliteit).